

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

В.Г. Воронкова
О.Є. Швець

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Курс лекцій для самостійної роботи

магістрів спеціальності
8.050201 „Менеджмент організацій”

Запоріжжя
2004

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Курс лекцій для самостійної роботи

магістрів спеціальності
8.050201 „Менеджмент організацій”

*Рекомендовано до видання
на засіданні кафедри МО,
протокол № 5 від 2.11.2004 р.*

Вища освіта України і Болонський процес. Курс лекцій для самостійної роботи магістрів спеціальності 8.050201 „Менеджмент організацій” /Укл.: В.Г. Воронкова, О.Є. Швець. – Запоріжжя, 2004. – 95 с.

Методичні вказівки призначені для магістрів всіх спеціальностей, що включають сутність Болонського процесу; специфіку його застосування для магістрів; завдання, які відображають практику управління діяльністю організацій в умовах становлення ринкових відносин в економіці України. Можуть використовуватися при вивченні дисциплін управлінського спрямування для удосконалення професійної майстерності практикуючих менеджерів.

Укладачі: ***В.Г. Воронкова, професор***

О.Є. Швець, доцент

Відповідальний за випуск : ***зав. кафедрою МО***

професор В.Г. Воронкова

Зміст

	Стр.
Анотація	5
Тема 1. Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави. роль освіти України з іншими державами	8
1.1. Основні тенденції розвитку Зони європейської вищої освіти	8
1.2. Велика хартія університетів (Manga Charte Universitetum) (1988)	11
1.3. Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти (1997)	17
1.4. Сорбонська декларація про гармонізацію європейської системи вищої освіти	18
 Тема 2. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти країн Європи	 22
2.1 Документи Болонського процесу. Спільна заява європейських міністрів освіти (Болонья, 18-19 червня 1999 р.)	22
2.2 Переваги Болонського процесу	25
2.3 Структурна реформа вищої освіти на європейському просторі	28
2.4 Напрямки структурного реформування вищої освіти України	30
2.5 Огляд основних реформ Болонського процесу: Напрямок I і Напрямок II	33
2.6 Учасники Болонського процесу	38
2.7 Реформи після підписання Болонського процесу (Напрямок II)	40
2.8 Програма дій Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України	43
 Тема 3. Основні завдання, принципи та етапи формування зони європейської вищої освіти	 46
3.1. Основні завдання Болонської декларації	46
3.2. Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій (29-30 березня 2001 року, м. Саламанка)	52
3.3. Празький саміт з вищої освіти як етап реалізації Болонського процесу (18-19 травня 2001 р.)	58
3.4. Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (19-20 вересня 2003 року, м. Берлін)	60
3.5. Основні кроки на європейському просторі	64
 Тема 4. Кредитно-модульна система: її суть і значення	 71
4.1. Кредитно-модульна система	71
4.2. Механізм упровадження кредитно-модульної системи	73
4.3. Особливості впровадження і використання модульно-рейтингової системи контролю знань студентів	75
4.4. Сутність терміна "модуль"	76
4.5. Європейська система трансферу кредитів – ECTS	80

4.6. Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень студента	82
4.7. Забезпечення та гарантія якості вищої освіти	83
4.8. Системи нагромадження і перекладу кредитів, використовувані в європейських університетах	84
4.9. Подальші шляхи розвитку європейської системи ECTS	86
4.10. Кредитна система	87
 Завдання для модулю I	 90
Завдання для модулю II	91
Питання для контрольної роботи магістрів заочної форми навчання з дисципліни “Вища освіта України і Болонський процес”	92
Загальні висновки	93
Перелік використаної літератури	94

Анотація

Актуальність вивчення Болонського процесу заключається в тому, що процес об'єднання Європи супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору, формування Зони Європейської вищої освіти в масштабах усього континенту, розробкою єдиних критеріїв і стандартів. Цей процес дістав назву Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де було започатковано такі освітні ініціативи. Інтеграційний процес у науці й освіті включає:

- 1) формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, названого Великою хартією документів;
- 2) об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами.

Метою дисципліни є вивчення зусиль наукової та освітянської громадськості і урядів країн Європи до істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і освіти у світовому вимірі, інтеграції вітчизняної освіти і науки у європейський простір в умовах глобалізації.

Методологія дослідження: використання методів загальнонаукових (аналізу і синтезу, історичного і логічного, системного, структурного, функціонального) та спеціальних (формально-юридичних, порівняльного, політичного моделювання, прогнозування, синергетичного) з метою, щоб оцінити труднощі й нелінійний характер співробітництва, що сьогодні відбувається між країнами та урядами.

Об'єктом аналізу є формування нової концепції Болонського процесу.

Предметом аналізу: основні тенденції розвитку Болонського процесу і входу України в Європейський простір вищої освіти.

Завдання:

- систематизувати основні матеріали, що стосуються Болонського процесу;
- поглибити теоретичні і практичні знання щодо еволюційного розвитку Болонського процесу;
- дати аналіз кожній із декларацій, що стосується вищої освіти, які були прийняті Міністрами вищої освіти;
- охарактеризувати цілі і задачі декларацій Болонського процесу;
- розробити пропозиції та практичні рекомендації щодо впровадження в роботу ВНЗ результатів Болонського процесу.

Болонський процес має свою передісторію:

- Лісабонської конвенції 1997 р.;
- Сорбонської декларації травень 1998 р.;
- Болонської декларації червень 1999 р.;
- Конференції європейських вищих навчальних закладів освітніх організацій, 29-30 березня 2001 р, м. Саламанка;
- Комюніке зустрічі європейських Міністрів освіти, 18-19 травня 2001 р. , м. Прага;

- Комюніке конференції Міністрів освіти, 18-19 вересня 2003 р. м. Берлін.

Слід відмітити, що вільна еміграція передбачає уніфікованість вимог до фахівців, що потребує розробки єдиних критеріїв.

Підстави та вихідні положення для розробки теми: Болонська декларація (18 -19 червня 1999 р.); Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна - Болонья - Саламанка - Прага - Берлін).

Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітянський простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, працює над практичним придбанням до Болонського процесу. Як відмічає Міністр освіти і науки В.Г. Кремень на науково-практичному семінарі, проведеному МОН 21-22 листопада 2003 р. на базі національного технічного університету “Львівська політехніка”, останнім часом були напрацьовані наступні кроки по введенню модульно-кредитної системи оцінювання знань студентів, сумісної з системою (ECTS), прийнятої в Європі; більш ширше розглядається проблема ролі і місця України в створенні в Європі єдиного освітянського простору. Учасники семінару відмітили високий рівень готовності України і її намагання приєднатися до цього процесу, визначились з основними задачами і проблемними питаннями.

Метою Болонського процесу є створення єдиної міцної та конкурентоспроможної Європейської зони вищої освіти. Берлінська конференція Міністрів вищої освіти у вересні 2003 року засвідчила, що цей динамічний процес набирає сили, залучаючи нові країни.

Як зазначено у Берлінському комюніке, країни, що підписали Європейську культурну конвенцію, можуть стати членами Європейської зони вищої освіти за умови, що вони підтвердять свою згоду впроваджувати положення Болонського процесу у своїх системах вищої освіти. Разом з заявами вони мають подати інформацію про те, як саме вони збираються забезпечити виконання завдань та впровадження принципів, зазначених у декларації.

Україна має всі шанси приєднатися до Болонського процесу та стати повноправним його членом у травні 2005 р. Якщо майбутнє України пов'язане з Європою, то не можна надалі стверджувати, що Болонський процес має для нас лише просвітницьке та пізнавальне значення. Надання високої оцінки національній системі освіти не має заспокоювати нас і стримувати глибинне її реформування.

Водночас участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан треба глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі. При цьому еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства.

Вона має розвиватися у гармонічному взаємозв'язку з усіма сферами суспільства – економічною, соціальною, культурною, політичною.

Ми йдемо до періоду істотних змін в світі й умовах праці, до розмаїтості шляхів становлення фахової кар'єри з очевидною необхідністю навчання й підготовки протягом усього життя.

Відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звісно ж, із повагою до наших розходжень, але потребує, з іншого боку, продовження зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких рамок для викладання й навчання, що розширили б мобільність і зробили співробітництво більш близькими.

ТЕМА 1. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ. РОЛЬ ОСВІТИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ ДЕРЖАВАМИ

- 1.1. Основні тенденції розвитку Зони європейської вищої освіти**
- 1.2. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) (1988)**
- 1.3. Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти (1997)**
- 1.4. Сорбонська декларація про гармонізацію європейської системи вищої освіти**

Ключові поняття і терміни:

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ, ЗОНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ, ЛІССАБОНСЬКА КОНВЕНЦІЯ, СОРБОНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ, ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ, ГАРМОНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ, НАГЛЯДОВА РАДА, МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ, КВАЛІФІКАЦІЯ

1.1. Освітні тенденції розвитку Зони європейської вищої освіти

Європейська вища школа пройшла майже піввіковий шлях до прийняття Болонської декларації. Формування Європейського простору вищої освіти, зближення його цілей, стандартів, моделей стали адекватною відповіддю вищої школи на зростаючу конкуренцію у світі особливо з північно — американським регіоном (США, Канада). В основі цього інтеграційного процесу, що став передісторією Болонського процесу, лежать **три важливі документи (передісторія цієї проблеми):**

1. Велика хартія університетів.
2. Лісабонська конвенція (Лісабон, 1997 р.).- Конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні.
3. Сорбонська декларація (Париж – Сорбона, травень 1998 р.) - спільна декларація, спрямована на гармонізацію національних систем вищої освіти.

Слід відмітити, що намагання надати вищій школі загальноєвропейський характер фактично розвивалося ще з 1957 р., коли була підписана Римська угода. З часом ці ідеї були розвинені в рішеннях конференції Міністрів освіти 1971 і 1976 р.р., в Маастріхтському договорі 1992 р. Наступні роки характеризуються упровадженням різноманітних програм під егідою ЄС, Ради Європи, які сприяли напрацюванню загальних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти. Це перш за все:

- адаптація програми національного законодавства в сфері освіти до норм, що напрацьовані в Європі;
- розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів і їх мобільності на ринку праці;

- створення систем навчання на протязі всього життя і багатовимірні задачі зближення освітянських програм і систем в контексті програм TEMPUS/TACIS.

Болонський процес пройшов наступні етапи:

I етап

- 1. Болонська декларація 18 -19 червня 1999 року** (Болонья, Італія). Спільна заява європейських Міністрів.
- 2. Конференція європейських вищих навчальних закладів** і освітніх організацій, 29 - 30 березня 2001 р., м. Саламанка.

II етап

- 3. Празьке комюніке** - 18-19 травня 2001 року.

III етап

- 4. Берлінський саміт** - 18-20 вересня 2003р. (м. Берлін, Німеччина).

IV етап

- 5. Берген – 19-20 травня 2005 року** (Норвегія).

Перший етап

Болонська конференція, спільна заява європейських Міністрів освіти, була підписана 18 - 19 червня 1999 р. в м. Болоньї і сприяла створенню простору європейської вищої освіти. Болонський процес на рівні держав було започатковано підписанням 30 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали "Болонська декларація". Цим актом країни - учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного Європейського освітнього та наукового простору до 2010 року. У межах цього простору мають діяти:

- єдині вимоги до визнання дипломів про освіту;
- працевлаштування та мобільність громадян, що істотно підвищив би конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг;
- прийняття загальної системи порівнянних учених ступенів, зокрема через затвердження Додатка до диплома;
- запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3+2, при цьому перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський - не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці як освітні і кваліфікаційні рівні (в деяких країнах 1-1,5 роки);
- створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок;
- сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти; розробка критеріїв і методів оцінки якості;
- усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного простору.

Слід відмітити, що Болонський процес мав свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи

Ліссабонської конвенції (1997р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбонської декларації (Париж, Сорбонна, 1998р.) щодо узгодження системи вищої освіти в Європі.

Другий етап

19 травня 2001 р. було підписано Празьке комюніке представниками 33 країн Європи:

- країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією;
 - учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів та національних студентських спілок Європи;
 - на самміті було виявлено важливі елементи Європейського простору вищої освіти, а саме:
- постійне навчання протягом усього життя;
 - мотивоване залучення студентів до навчання;
 - сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу.

Третій етап

Болонського процесу відбувся в Берліні 18-19 вересня 2003 року, де було підписано відповідне комюніке. Принципово нове рішення Берлінського самміту:

- поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Установлено, що в країнах учасниках Болонського процесу має бути один докторський ступень - „доктор філософії” у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.);
- акцентовано увагу на потребі сприяти Європейському простору вищої освіти;
- розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з Європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією;
- наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя;
- зазначено, що Європейський простір вищої освіти та Європейський простір дослідницької діяльності роботи - дві взаємопов'язані частини спільності знань.

Четвертий етап

Болонського процесу заплановано провести 19-20 травня 2005 року в Бергені (Норвегія), де Україна приєднається до цього процесу.

Важливе значення відіграє Лісабонська конвенція (1997 р.) про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні, яку розроблено і прийнято під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО. Головну ідею, зафіксовану в Ліссабонській конвенції, можна висловити таким чином: „Велике розмаїття систем освіти в європейському регіоні відображає його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну й економічну різноманітність, яка становить виняткове надбання, що потребує врахування цього, щоб полегшити доступ жителям кожної держави й викладачам навчальних закладів до освітніх ресурсів інших держав.”

Лісабонська декларація містить наступні угоди: визначення основних термінів вищої освіти; компетенцію державних органів; визначення періодів навчання; визнання кваліфікацій вищої освіти; основні принципи оцінки кваліфікації; визначення кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти; визначення кваліфікацій біженців; оцінка вищих навчальних закладів і програм; механізми здійснення. Зазначимо, що не всі країни, які приєдналися до Болонського процесу, підписали Лісабонську конвенцію.

Сорбонська декларація була підписана 25 травня 1998 року міністрами із Франції, Італії, Великобританії та Північної Ірландії, Німеччини.

Головні положення цієї декларації: формування відкритого Європейського простору у сфері вищої освіти, міжнародне визнання та міжнародний потенціал систем вищої освіти, пов'язаний з прозорістю і легкістю для розуміння дипломів, ступенів і кваліфікацій; орієнтація переважно на двоступеневу структуру вищої освіти (бакалавр-магістр) як умова підвищення конкурентоспроможності європейської освіти і визнання; використання системи критеріїв (ECTS); міжнародне визнання першого ступеня вищої освіти (бакалавр); надання випускникам першого ступеня права вибору подальшого навчання, щоб отримати диплом магістра (короткий шлях) або доктора (довгий шлях) у послідовному режимі; підготовленість магістрів і докторів до науково-дослідницької діяльності; пошук шляхів ратифікації набутих знань і оптимальних можливостей для визнання дипломів і вчених ступенів; стимулювання процесу вироблення єдиних рекомендацій для досягнення зовнішніх визнань дипломів і кваліфікацій та працевлаштування випускників; формування Європейського простору вищої освіти; зближення дипломів і циклів (ступенів, етапів, рівнів) навчання; консолідація позиції, яку займала Європа в світі щодо постійного удосконалення і оновлення освіти, доступної всім громадянам ЄС.

1.2 Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) (1988)

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) - це результат пропозиції, з якою в 1986 році Болонський університет звернувся до провідних університетів Європи. Ідею складання та підписання такого документа підтримала наукова, освітянська та політична еліта Європи.

На зустрічі в Болоньї (червень 1987 року) делегати з 80 європейських університетів обрали раду з восьми членів - керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи - для розробки проекту Хартії, який було складено в Барселоні у січні 1988 року. У вересні 2001 року було створено Наглядову раду (Observatory) Великої хартії університетів.

18 вересня 1988 року під час урочистостей, присвячених 900-річчю Болонського університету - альма-матер європейської вищої освіти, ректори

430 університетів в урочистій обстановці у присутності багатьох представників громадськості, урядовців та духовенства підписали Велику хартію. Цей документ окреслює фундаментальні принципи, якими мають керуватись університети, щоб забезпечити розвиток освіти та інноваційний рух у світі, який швидко змінюється. Метою хартії стало відзначення найважливіших цінностей університетських традицій і сприяння тісним зв'язкам між університетами Європи.

Magna Charta Universitatum

Болонья, 18 вересня 1988 року

Преамбула

Ректори європейських університетів, що підписалися нижче, ті, що зібралися в Болоньї з нагоди дев'ятисотліття найстарішого в Європі університету за чотири роки до остаточного скасування кордонів між країнами ЄС, висловлюючи надію на перспективу розширення співробітництва між усіма європейськими націями, переконані в тому, що народи і держави мають, як ніколи раніше, усвідомити роль, яку університети відіграватимуть у суспільстві, що змінюється і стає дедалі інтернаціональним, вважають, що:

1) на завершальному етапі цього тисячоліття майбутнє людства значною мірою залежить від культурного, наукового і технічного розвитку, зосередженого в центрах культури, знань та досліджень, якими є справжні університети;

2) завдання університетів щодо поширення знань серед нових поколінь передбачає, що в сучасному світі вони також мають служити суспільству в цілому;

3) університети повинні давати майбутнім поколінням освіту і виховання, що навчає їх, а через них - інших, поважати гармонію навколишнього середовища та самого життя.

Ректори європейських університетів проголошують перед усіма державами та перед совістю всіх націй основні принципи.

Основні принципи

1. Університет – самостійна установа в суспільствах із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює та передає культуру за допомогою досліджень і навчання.

Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька та викладацька діяльність має бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади.

2. Викладання та дослідницька робота в університетах мають бути поєднаними для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням.

3. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги.

Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, які здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього удосконалення за допомогою досліджень та інновацій, та студентів, які мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.

4. Університет є хранителем традицій європейського гуманізму. Тому він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні та політичні кордони, затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

Способи

Для досягнення цих цілей у світлі вищевикладених принципів потрібні ефективні способи, що відповідають сучасним умовам.

1. Для забезпечення свободи в дослідженнях і викладанні всім членам університетської спільноти слід надати необхідні засоби.

2. Потрібно брати на роботу викладачів і визначати їх статус відповідно до принципу поєднання дослідницької та викладацької діяльності.

3. Кожен університет, з урахуванням конкретних обставин, має гарантувати своїм студентам дотримання свобод і умов, за яких вони могли б досягти своїх цілей у культурі й освіті.

4. Університети розглядають взаємний обмін інформацією та документацією, а також збільшення кількості спільних проектів для розвитку освіти як основний елемент постійного прогресу знань.

Тому вони стимулюють мобільність викладачів і студентів, а також розглядають загальну політику в питанні рівного статусу звань, іспитів (без упередженого ставлення до національних традицій), здійснення своєї місії.

Ректори, що підписалися нижче, від імені своїх університетів беруть на себе зобов'язання зробити все від них залежне для того, щоб кожна держава, а також зацікавлені наднаціональні організації формували свою політику, спираючись на положення цієї Великої хартії, що виражає одностайне бажання університетів, вільно визначене та проголошене.

Підписуючи Хартію, університети підтверджують свою належність до академічної співдружності, яка, долаючи політичні та соціальні бар'єри, формує принципи інтеграції Європи в суспільство, що надає всім громадянам потрібні права та свободи, різноманітні порівнянні та адекватні послуги у сфері культури, науки й освіти. Хартія ще раз підтверджує основні цінності, права та обов'язки університету як ключової інституції суспільства. Справді, якщо університет має "викладати", тобто присвятити себе визначенню й поширенню найважливіших цінностей і знань, надаючи суспільству інтелектуальні орієнтири, то він потребує автономії та академічної свободи, можливості досліджувати і пояснювати межі присутності людини в природі та суспільстві. Автономія й академічна свобода - це поняття, що змінювалися протягом століть, пристосовуючись до обставин, аби зберегти спроможність університету діяти і вести пошук істини. Змінюються ці поняття й сьогодні.

Натепер чотири українські університети підписали Велику хартію. Серед перших 430 засновників співдружності були: Харківський ім. В.

Каразіна та Дніпропетровський державні університети; у вересні 2003 року Хартію університетів підписали Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова та Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут".

Наглядова рада

Через більш ніж десять років після підписання Хартії Болонський університет і Конфедерація спілок ректорів ЄС заявили про намір заснувати Наглядову раду Великої хартії університетів, що мала б відстежувати виконання цих принципів у глобалізованому суспільстві, яке характеризується ринково зумовленою економікою. Наглядова рада має допомогти університетам посісти центральне місце в суспільстві та виявити їх відповідальність щодо інших закладів, які формують майбутнє Європи, урядів, компаній та багатьох громадських організацій. На основі цього оновленого розуміння академічних функцій університету Наглядова рада також слідує за дотриманням принципів Великої хартії в суспільстві, щоб надати університетам реальну можливість для проведення досліджень, внесення пропозицій та інновацій у розвиток і передачу знань та пошуки істини.

Наглядова рада ставить за мету підтримувати університети разом з Європейською асоціацією у разі, коли академічні заклади визначають зі своїми партнерами спільні орієнтири, яких вони мають дотримуватися в майбутньому розвитку.

Основних напрямів можна виділити три:

1) отримувати та поширювати інформацію про автономію університетів у країнах Європи та за її межами щодо реформ, які готуються чи впроваджуються, і визначати, як ці реформи впливають на суспільні перетворення в окремих країнах і в Європі в цілому;

2) оцінювати ситуації, коли університети вважають, що їх можливості діяти, розвивати й поширювати нові ідеї стримуються політичною та економічною владою;

3) пропонувати теми для дискусій щодо прав та обов'язків університетів у соціальному, культурному й економічному розвитку, тобто виконувати свої громадські обов'язки.

Наглядова рада у 2001 році зустрілася з урядовими й академічними лідерами цієї країни і висловила свою думку щодо усунення конфлікту між органами державної влади та керівництвом університету стосовно майбутньої структури вищої освіти в країні.

Контроль за виконанням принципів Хартії Наглядова рада здійснює за чотирма основними напрямками:

1) проводить опитування, організовує візити та дослідження з метою оцінки сфери діяльності університетів, коли вони підсилюють свою роль у суспільстві та збільшують свій інтелектуальний внесок у суспільство, що швидко змінюється;

2) надає консультації лідерам університетів та іншим учасникам освітнього й наукового процесу на основі моніторингу функціонування університетів у суспільстві;

3) підтримує форум для обговорення академічними, політичними, економічними лідерами та представниками засобів масової інформації ролі автономії університетів та академічної свободи;

4) видає матеріали за результатами своєї діяльності щодо сучасного розуміння ролі та обов'язків університетів.

Наглядова рада у своїй діяльності спирається на правління з п'яти членів, що займається справами матеріального забезпечення, та колегію із семи членів, що аналізує втілення принципів Хартії в сучасному суспільстві. Щороку (у вересні) проводиться конференція в Болоньї з питань втілення принципів Хартії університетами Європи. Правління збирається один раз на рік. Колегія збирається декілька разів на рік, залежно від потреби. Наглядова рада також спирається на регулярні контакти з 450 закладами, що підписали Хартію, для одержання та поширення інформації про розвиток університетської автономії та академічної свободи в Європі та за її межами..

Велика Хартія університетів виокремлює деякі ключові питання.

1. Визначення впливу численних партнерських зв'язків на рівень автономії університетів . Питання університетської автономії слід розглядати в кількох контекстах, аби зрозуміти, що саме формує університетський простір для розвитку суспільства. Автономія університетів у європейському освітньому просторі частіше стає результатом низки переговорів і напрацювань з участю партнерів та організацій різних рівнів (урядових, промислових, наукових, фінансових та університетських). У світі дедалі переконливішою стає думка про визначальну роль університетів у суспільному розвитку.
2. Вивчення співвідношення між навчальним процесом і науковими дослідженнями та принципами фінансування університетів. Ураховуючи органічний зв'язок між дослідженнями та навчальним процесом, традиційно вважалося, що фінансування університетів більше залежить від кількості студентів, аніж від виконуваних досліджень. Тому балансування сукупних коштів у рамках університету між науковими дослідженнями та/або навчальним процесом стає центральним питанням майже для всіх університетів Європи. При цьому більша частина коштів на дослідження надходить із зовнішніх джерел. Університети дедалі частіше одержують фінансування від виконання глобальних загальноєвропейських проектів. Водночас наголошувалося, що університети не повинні віддалятися від вирішення регіональних проблем, створюючи для себе додаткові "місцеві" джерела фінансування. Навпаки, їх роль як регіональних навчально-наукових методологічних центрів має зростати.
3. Усунення суперечностей між різними сферами наукової діяльності. Так, у XIX та першій половині XX століття існувала традиційна схема "розподілу досліджень", згідно з якою одні заклади виконували

переважно фундаментальні дослідження, другі були зорієнтовані на прикладні, а треті зосереджувалися на технологічному розвитку. За останні десятиліття відмінності між цими дослідженнями мають тенденцію до розмивання; тепер університети мають працювати одночасно в різних сферах досліджень, бути готовими конкурувати з іншими університетами у різних сферах науки і технологій. У результаті зворотної диференціації навчально-наукових закладів виникає диференціація між різними групами дослідників у межах одного закладу. Цей процес примушує переосмислити й реорганізувати програми досліджень, щоб запобігти ризику надмірної їх фрагментації.

4. Розробка критеріїв якості наукових досліджень, виконуваних в університетах, вказує на наявність компромісу між ідеалом служіння фундаментальним дослідженням та реальністю ринкових сил, які впливають на діяльність наукового закладу. Залежно від того, на що робиться наголос, змінюється й розуміння якості наукових досліджень. На часі ряд важливих питань. Як розвивалися процедури та критерії визначення якості протягом останніх років? Як такі фактори, як одержання джерел фінансування, право інтелектуальної власності, співробітництво з промисловістю та участь у широкомасштабних європейських проектах, впливають на зміни у внутрішніх критеріях якості, прийнятих в академічних закладах? Хто відіграє вирішальну роль у виробленні конкретних стандартів якості наукової праці, і чи приймають ці стандарти ті, хто робить державну політику в цій сфері за межами університету?
5. Оплата колективної діяльності в наукових дослідженнях. В університетській системі організації науки значну увагу треба приділяти послабленню суперечностей між індивідуальною формою наукових досліджень та потребою виконання масштабних проектів через організацію великих колективів вчених. Чи може університет поєднати ці два підходи? У багатьох країнах розробляють заохочувальні механізми, які стимулюють вчених до інтегрування у великі університетські структури. Водночас для вчених існує ризик знизити свою творчість та зменшити оригінальність власних ідей. Деякі країни намагаються протидіяти цій тенденції. Так, у Німеччині запроваджено нову посаду "молодший професор", зорієнтовану на індивідуальну наукову діяльність.
6. Патентування нових ідей і знань. Проблеми, пов'язані з інтелектуальною власністю, стають тепер найголовнішими для визначення масштабів університетської автономії. Хто власник права на інтелектуальну власність - університет чи вчений? Як передавати здобуті знання потенційному користувачеві? Яка правова та соціальна відповідальність виникає щодо цих питань для дослідника і для закладу в цілому? Який статус надає володіння патентами окремому досліднику та/або закладу? Це тільки окремі питання, які потрібно з'ясувати, визначаючи межі автономії навчально-наукового закладу.

Приєднання українських університетів до Великої хартії свідчить про прагнення України долучатися до творчої колективної діяльності у світовому університетському співтоваристві. Визначивши для себе пріоритети, університети мають узяти на себе зобов'язання послідовно спрямовувати свою діяльність на суспільний прогрес як України, так і Європи та світу в цілому.

1.3 Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти (1997 рік)

Конвенцію про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.), розроблено і прийнято під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО. Вона містить угоди про:

- ◆ визначення основних термінів (доступ; прийом; оцінка вищих навчальних закладів і програм; оцінка індивідуальних кваліфікацій);
- ◆ компетенцію державних органів;
- ◆ основні принципи оцінки кваліфікації;
- ◆ визнання кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти;
- ◆ визнання періодів навчання;
- ◆ визнання кваліфікацій вищої освіти;
- ◆ визнання кваліфікацій біженців, переміщених осіб та осіб, що знаходяться в становищі біженців;
- ◆ інформацію про оцінку вищих навчальних закладів і програм;
- ◆ інформацію з питань визнання;
- ◆ механізми здійснення;
- ◆ заключні положення.

Університети створено в Європі приблизно три чверті тисячоліття тому: найстаріші університети, які найближчим часом будуть святкувати суттєві ювілеї, як, наприклад, Паризький університет.

Тепер ми знаходимося на початку значних змін в освіті й умовах праці, коли треба всебічно розвивати різнопланові курси підвищення кваліфікації, тому що навчання протягом усього життя дуже важливе сьогодні. Ми зобов'язані дати нашим студентам і нашому суспільству таку систему вищої освіти, щоб вони мали найкращі можливості шукати і знаходити свою особисту сферу для застосування вмінь.

Європейський простір вищої освіти відкриває величезні перспективи. Поважаючи нашу різноманітність, ми разом з тим маємо докласти зусиль для знищення кордонів і розвитку структури викладання та навчання, яка сприяла б збільшенню мобільності і тісній співпраці.

Міжнародне визнання та великий потенціал наших систем викликають велике зовнішнє та внутрішнє зацікавлення. Здається, виникає система, у якій два основні цикли будуть міжнародне еквівалентними.

Оригінальності та гнучкості системи досягають впровадженням кредитів (таких як у ECTS) і семестрів. Це дозволить затвердити отримані

кредити для тих, хто бажає почати або продовжити навчання у будь-якому європейському університеті та здобути ступінь у будь-який час протягом свого професійного життя.

Студенти повинні мати доступ до різних програм, зокрема й можливість багатoproфiльного навчання, розвивати знання мов і використовувати нові інформаційні технології.

Міжнародне визнання першого рівня циклу як відповідного рівня кваліфікації - це важливий компонент успіху в нашому прагненні, оскільки ми намагаємося зробити наші схеми вищої освіти зрозумілими для всіх.

У другому циклі студенти післядипломної освіти можуть вибирати між навчанням на здобуття ступеня (магістр) або звання доктора наук з можливістю переходу з одного на інший. На обох рівнях більшу увагу приділяють дослідженню та самостійній роботі. Більшість країн, не тільки європейських, стають впевненішими щодо потреби стимулювання такого розвитку: встановити велику кількість базових вимог і визнати, що деякі країни можуть брати участь у більш конструктивній схемі.

Наші уряди, однак, продовжують відігравати важливу роль у здійсненні поставленої мети, підтримуючи заходи, завдяки яким можна підтвердити і визнати відповідний рівень здобутої освіти. Ми сподіваємося, що надалі це допоможе підписати міжуніверситетські договори. Координувати всю структуру рівнів і циклів можна зміцненням уже здобутого досвіду, завдяки об'єднанню дипломів, пілотним заходам, діалогу з усіма зацікавленими сторонами.

Ми, що нижче підписалися, зобов'язуємося просувати загальну структуру рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зовнішнього визнання та мобільності студентів з їх подальшим працевлаштуванням. Річниця Паризького університету надає важливу можливість брати участь у наших спробах щодо створення європейського простору вищої освіти, де національні особливості та загальні інтереси зміцнять становище Європи.

1.4 Сорбонська декларація про гармонізацію європейської системи вищої освіти

Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти

Обґрунтовано створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування для загального розвитку континенту за участю чотирьох міністрів, які представляють Великобританію, Німеччину, Францію й Італію.

Тим самим, погоджено і схвалено створення загальної системи освіти, націленої на поліпшення її зовнішнього визнання, полегшення мобільності студентів, а також на розширенні можливостей їх працевлаштування.

У Сорбоні ювілей Університету Парижа дав прекрасну можливість брати участь у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де

національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного для вигоди Європи, її студентів та, в більш загальному сенсі, її громадян. Запрошуються інші держави - члени Євросоюзу та інші європейські країни приєднатися для досягнення цієї мети, а всі європейські університети - об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавне регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян.

Але Сорбонська декларація:

- не порушувала питань про гармонізацію змісту освітніх програм,
- навчальних програм, навчальних планів і методів навчання;
- у ній не згадано схему 3-5-8 (бакалавр-магістр-доктор);
- у декларації не було побажань щодо присвоєння студентів після закінчення першого циклу, які мають міжнародне визнання ;
- вона була підписана тільки чотирма країнами, чітко орієнтована на інтеграцію Європи, співзвучно Маастрихтському договору, в основі якої три ключові аспекти: мобільність, визнання, доступ до ринків праці;
- декларація – як заклик підвищити конкурентоспроможність Європейської вищої освіти;
- роль університетів світового рівня у становленні інноваційного бізнесу;

Сорбонська декларація - спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування; створення загальної системи освіти національної на поліпшення її зовнішнього визнання; полегшення мобільності студентів, а також розширення можливостей їх працевлаштування. Головна мета - об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через регульоване поліпшення модифікації освіти для своїх громадян.

Головною ідеєю Сорбонської декларації є провідна роль університетів у розвитку європейського культурного простору.

Таким чином, згідно з Болонською декларацією такі положення потребують свого уточнення і конкретизації:

Перший цикл навчання може включати такі види програм, що ведуть до здобуття першого вузівського диплома бакалавра:

- бакалавр з конкретного напрямку (4 роки);

Другий цикл навчання може включати:

- програми підготовки магістра з наукових спеціальностей, що ведуть до кваліфікації (2-3 роки бакалаврату);
- програми підготовки спеціаліста, що ведуть до кваліфікації “дипломований спеціаліст” (1-2 роки після бакалаврату).

Для забезпечення академічної мобільності треба вирішити питання порівнянності ступенів, назв спеціальностей та навчальних дисциплін, одиниць виміру академічного навантаження, систем оцінки знань або виміру рівня навченості.

Принципи Болонського процесу передбачають розробку і використання системи залікових одиниць, що покликані вирішити проблему порівняння освітніх програм, сприяти збільшенню академічної мобільності.

Розробити систему нормативних документів, що визначають принципи побудови навчального процесу з використанням залікових одиниць, які регламентують методи атестації студентів з використанням бально-рейтингових систем, методики розрахунку навчального навантаження викладачів, порядок формування навчальних груп, формування служб академічних консультантів.

Таким чином, останнім часом європейський процес набув надзвичайно великого розвитку. Та якими б суттєвими не були ці здобутки, вони не повинні затінити той факт, що Європа – це не лише зона євро, банків, економічних інститутів: вона також має бути Європою знань. Ідеї, сформульовані в Сорбонській декларації, було розвинуто в Болонській конвенції, підписаній у 1999 р. 29 європейськими міністрами. Ця подія стала основою для розвитку так званого Болонського процесу.

Європейська інтеграція – це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних цінностей; це вагомий стимул для успіху економічної і політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації; переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства. Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

ВИСНОВКИ

1. Причини, що зумовили цей процес: небувала за масштабами революція в економічній сфері; конкуренція в науковій сфері; внутрівузівські орієнтири підготовки фахівців до вимог роботодавців та ринків праці; прагнення об'єднати свої розрізнені потенціали в єдиний економічний механізм.

2. Перехід до гуманістично-інноваційної парадигми освіти, впровадження нових освітніх стандартів, введення рівневої системи підготовки фахівців, оновлення змістовної частини навчальних програм, введення системи контролю якості через ліцензування і акредитацію, виборність ректорів, демократизація через розширення прав органів самоврядування, в тому числі студентського.

3. Формування нової парадигми освітньої діяльності, а саме упровадження нових принципів організації навчального процесу, нового типу відносин між викладачем і студентом, нових «технологій»; опанування знань, унеможливлення репродуктивних методів навчання, прозорість навчального процесу.

ПИТАННЯ ДЛЯ МОДУЛЮ

1. Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави
2. Аналіз передісторії Болонського процесу
3. В чому сутність Великої хартії університетів
4. Аналіз Лісабонської конвенції про визначення кваліфікації, що стосується вищої освіти в Європейському регіоні.
5. Аналіз Сорбонської декларації, спрямованої на гармонізацію національних систем вищої освіти
6. Визначити проблематику Лісабонської конвенції і Сорбонської декларації.
7. Здійснити порівняльний аналіз трьох документів – Великої хартії університетів, Лісабонської конвенції і Сорбонської декларації.
8. Визначити роль університетів в контексті Болонського процесу.
9. Проаналізувати теоретико-понятійний апарат євроінтеграції в контексті Болонського процесу
10. Дати аналіз ролі освіти в розвитку партнерства з іншими державами в умовах глобалізації XXI століття.

ТЕМА 2. БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЄВРОПИ

- 2.1 Документи Болонського процесу. Спільна заява європейських міністрів освіти (Болонья, 18-19 червня 1999 р.)**
- 2.2 Переваги Болонського процесу**
- 2.3 Структурна реформа вищої освіти на європейському просторі**
- 2.4 Напрямки структурного реформування вищої освіти України**
- 2.5 Огляд основних реформ Болонського процесу: Напрямок I і Напрямок II**
- 2.6 Учасники Болонського процесу**
- 2.7 Реформи після підписання Болонського процесу (Напрямок II)**
- 2.8 Програма дій Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України**

Ключові поняття і терміни:

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС, БОЛОНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ, СТРУКТУРА ВИЩОЇ ОСВІТИ, ПЕРЕВАГИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ, СТРУКТУРНА РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ, БАКАЛАВР І МАГІСТР, ЯКІСТЬ ОСВІТИ, БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК ПРАЦІ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ, АКРЕДИТАЦІЯ, СИСТЕМА НАУКОВИХ СТУПЕНІВ, ЯКІСТЬ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ, ПОРІВНЯННЯ СИСТЕМА СТУПЕНІВ, ПРИВАБЛИВІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, УНІФІКАЦІЯ І БАГАТОМАНІТНІСТЬ ОСВІТНІХ НАДБАНЬ, ЄВРОПА ЗНАНЬ.

2.1 Документи Болонського процесу як засіб інтеграції вищої освіти країн Європи. Спільна заява європейських міністрів освіти (Болонья, 18-19 червня 1999 р.)

Болонську декларацію було прийнято через рік після Сорбонської декларації. Ці два документи мають декілька важливих рис. По-перше, їх об'єднує одна кінцева мета – поступове створення єдиного Європейського простору вищої освіти. Друга спільна риса – підхід до справи, що передбачає спільні зусилля міністрів і представників вищої освіти. По-третє, обидва документи віддають перевагу структурі перед змістом і більше зосереджуються на "кваліфікаціях", ніж на дипломах вищої школи ("бакалавр", "магістр" та ін.). По-четверте, можливо, уперше ці два документи звертають увагу на міжнародну конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Після прийняття Сорбонської декларації відбулися гарячі дискусії з проблем сумісності та гармонізації у вищій освіті. Було багато відгуків з приводу прийняття системи вищої освіти, що передбачає 3-, 5- і 8 річні терміни навчання, хоча формально Декларація цього не рекомендувала. Також висловлювались занепокоєння щодо

намагань нав'язати єдину модель, яка загрожуватиме різноманіттю вищої освіти Європи.

На цьому фоні перед конференцією в Болоньї потрібно було визначитись зі спільними рисами та відмінностями систем освіти в Європі та напрямами їх розвитку.

Висновки:

➤ ситуація з відмінностями національних систем освіти настільки складна, що може кваліфікуватися як хаос; заплутаність ступенів, інституцій і систем є найбільшою перепорою мобільності європейської вищої освіти;

➤ немає 3-, 5- і 8-річної моделі вищої освіти; багато країн мають одно-, дворічні програми, перші ступені (традиційні або нововведені), що передбачають навчання протягом 3-4 років;

➤ деякі країни проводять взаємопогоджені реформи вищої освіти; вони віддають перевагу коротшим навчальним циклам (скорочення тривалості занять, впровадження перших ступенів у національні системи, двоступеневим структурам (впровадження навчальних циклів на здобуття ступеня "бакалавр" і "магістр" замість довготривалих навчальних циклів, що передбачають здобуття кваліфікації тільки після 5, 6 або навіть 7 років навчання), розвитку системи заліків, зовнішньому оцінюванню, більшій автономії у поєднанні з більшою підзвітністю. Іншою тенденцією є розмивання кордонів між університетом і неуніверситетським сектором (надання деяким інституціям університетських прав, установа тисніших зв'язків між двома секторами).

Немає стандартного 8-річного навчання для здобуття ступеня "доктор наук"; дуже поширений 5-річний цикл навчання для одержання ступеня "магістр". Зрозуміло, що немає готової для запозичення зовнішньої моделі здобуття вищої освіти (наприклад, у США).

Установлено, що як міністерства, так і вищі навчальні заклади дуже добре усвідомлювали свої внутрішні проблеми, пов'язані з потребою більшої відповідності європейським стандартам, виходом на ринок праці, структурними перешкодами для мобільності, але набагато гірше - зовнішні проблеми та завдання, незважаючи на зростання вагомості транснаціональної освіти; усвідомлення того, що привабливість європейської вищої освіти у світі зменшується.

В багатьох країнах уряди бажають проводити реформи в освіті, але не володіють інформацією про наміри інших країн і в яких напрямах ці реформи треба планувати, щоб досягти більшої відповідності міжнародним нормам і полегшити мобільність освіти.

Болонська декларація відображає більшість із зроблених спостережень. Декларація містить конкретний план дій: мета (досягнення Європейського простору вищої освіти), термін виконання (формування європейського простору планується завершити протягом першого десятиріччя нового тисячоліття). Чого планується досягти? Зрозумілі ступеневі параметри, що піддаються порівнянню, програми підготовки спеціалістів різного рівня кваліфікації у всіх країнах - перший ступінь має тривати не менше 3 років і

чітко відповідати потребам ринку праці, системі заліків європейського зразка у всіх державах, якість підготовки європейського рівня та поліпшення вільного переміщення студентів і викладачів завдяки структурним реформам (головним чином, через усунення перешкод, що залишилися). Це - головний зміст Болонської декларації, вільно прийнятої 29 країнами для реформування власних систем освіти з метою їх уніфікації.

По-перше, треба зазначити, що цього часу студентські представники, присутні на Болонській конференції, прийняли ще одну декларацію. Студенти не брали активної участі у підготовці конференції, але під час її проведення прийняли "Болонську декларацію студентів".

Вона підтримує деякі цілі міністерської декларації, але заперечує певні важливі моменти. Зокрема, студенти були незадоволені тим, що до якості європейської вищої освіти так багато претензій у світі. Вони вважають, що вища освіта має щедро фінансуватися та отримувати гранти.

Інший важливий аспект Болонської декларації - вона пропонує закладам вищої освіти сприяти успіхові процесу реформ. Це абсолютно необхідне для всіх нас - працівників сфери вищої освіти.

Чого очікувати протягом найближчих місяців і років?

По-перше, слід очікувати *проведення серії національних реформ*, що, можливо, будуть відбуватися в тих державах, що вже реформували свої освітні системи згідно з положеннями конференцій у Сорбоні та Болоньї. Проведення національних реформ можливе завдяки сприянню законодавчих і урядових органів влади чи міжвідомчим угодам на національному рівні. Можливий напрям - створення двоступеневої структури "бакалавр/магістр". По-друге, до конференції у Празі *вже готують робочу програму на європейському рівні*. Це, по суті, міжурядова програма, що цього разу будуть запрошені ті країни, яких не було в Болоньї, і які, як наслідок, не підписали Болонську декларацію. У першу чергу це країни Південно-Східної Європи. Хоча цей процес матиме, переважно, міжурядовий характер, ми очікуємо приєднання до нього ЄС. Приємно, що на традиційних зустрічах міністрів країн ЄС неодноразово обговорювали процес підготовки Болонської конференції.

Чого очікувати від діалогу між міністерствами та вищою освітою на європейському рівні? Слід розробити уніфіковані критерії присвоєння освітніх кваліфікацій. Мається на увазі зведення існуючих критеріїв присвоєння ступенів/кваліфікацій до спільного знаменника. Також очікуємо на зрушення в системі заліків і стандартів якості навчання. Сподіваюсь, що належну увагу буде приділено і міжнародним аспектам, зокрема питанням, пов'язаним із транснаціональною освітою.

Чим можуть допомогти університети та інші заклади вищої освіти? Найголовніше, - це сформулювати власні пропозиції з урахуванням нових реалій після самміту в Болоньї.

Існують два надзвичайно важливі поняття, якими навчальні заклади можуть скористатися, щоб гідно увійти до нової європейської сім'ї вищої освіти.

1. Упровадження повноцінних циклів навчання для здобуття ступенів "бакалавр" і "магістр" у ті освітні системи, де їх немає. Ці цикли мають бути коротшими, гнучкішими (завдяки, зокрема, системам заліків), більш пов'язаними з майбутньою професією, мати більшу кількість предметів, бути більш європейськими та міжнародними. Вони повинні відкривати доступ як до подальшого навчання (для здобуття ступеня "доктор наук"), так і на ринок праці.

2. Можливо, найновішим аспектом у багатьох країнах (і який стимулюватиме проведення освітніх реформ повсюди в Європі) може стати впровадження нових термінів навчання для здобуття ступеня "магістр наук". Мета полягає в тому, щоб не лише механічно поділити довготривалу програму на дві частини, а продовжити працювати зі студентами в тому самому вищому навчальному закладі тієї самої країни, де вони здобули ступінь "бакалавр". Існують реальні переваги пропонування ступеня "магістр" консорціумом навчальних закладів, а не одним і тим самим університетом. Головна перевага тут - можливість більш широкого перерозподілу студентів, що бажають здобути вищий освітній ступінь, ніж ми маємо зараз. Це також може дати дорогу для нового типу мобільності студентів. Взагалі теперішні програми ЄС сфокусовано на "горизонтальній мобільності" (коли студенти навчаються за кордоном, проте могли б навчатися у своєму вищому навчальному закладі). Нова система вибору з різноманітних короткотривалих спеціалізованих "магістерських" програм сприятиме формуванню "вертикальної мобільності", якщо значна пропорція бакалаврів наук вирішить поміняти університет (і, можливо, предмет і/або країну) для здобуття наступного ступеня - необов'язково одразу після здобуття ступеня бакалавра. Наскільки це явище пошириться - гарний показник успіху процесу реформ.

2.2 Переваги Болонського процесу

По-перше, існує ризик неузгодженості дій під час проведення реформ. Це може статися, якщо деякі країни зверхньо підійдуть до проведення реформ, тобто візьмуть довготривалу навчальну програму і поділять її на частини, змінюючи назви "заліків" і присуджуючи ступінь бакалавра після, приміром, 7-го семестру традиційного 5-6 річного циклу. Це, звичайно, не відповідає вимогам до повноцінних ступенів. Є також можливість здійснення суперечливих заходів, зокрема, у тих країнах, де визначення початкових чи магістерських ступенів може створити новий тип ускладнень для вищої освіти в країні.

По-друге, ризиком, може стати надання окремим країнам переваги щодо стирання незначних відмінностей під час проведення реформ перед більш загальними проблемами. Боротьба з непринциповими деталями може відвернути нашу увагу від реальної загрози, що насувається ззовні.

По-третє, ризик у недооціненні саме зовнішнього виклику (транснаціональна освіта, заочне навчання, студмістечка за кордоном під контролем іншого європейського університету чи заокеанського навчального закладу). Поки що ні уряди, ні вищі навчальні заклади не готові сприймати це як спільну проблему.

По-четверте, не всі країни Європи залучено до процесу створення Європейського простору вищої освіти

Європейській вищій освіті потрібно краще навчитися конкурувати на світових ринках. Це сфера першорядного значення, і дуже важливо, щоб європейські університети мобілізували свою енергію та ресурси для успішної конкуренції на світовому ринку. Для залучення студентів з інших континентів (не тільки по обміну, але й тих, що платять за навчання) потрібні такі програми, які відповідають їх проблемам (тут важливу роль відіграють маркетингові зусилля та реклама).

Щоб стати ефективними конкурентами, європейські університети повинні максимально посилити свою дієвість на місцях і поліпшити свою організацію. На противагу тому, що університети Великобританії, США або Австралії є привабливими для іноземних студентів не тільки тому, що вони навчають англійською мовою. Протягом років, іноді навіть десятиріч, вони вкладали гроші, щоб запропонувати студенту необхідний навчальний курс, належний студентський сервіс (наприклад, проживання) та зрозумілі академічні ступені. Свої пропозиції вони рекламували та пояснювали через своїх постійних представників і найманий персонал на місцях. Більшості університетів у Європі все ще не вистачає рішучості та досвіду, які потрібні у зростаючій конкурентній боротьбі за студентів і відповідні прибутки.

У європейській вищій освіті є багато переваг. Перша й найголовніша - якість освіти, яка залишається дуже високою. Різноманітність теж могла б бути перевагою, якщо до неї правильно підійти. Процес європейської інтеграції можна також використати як "привабливий момент". Плата за навчання порівняно невисока. Загальна цінова перевага, яку Європа могла запропонувати студентам з інших континентів і яка часто сьогодні інтерпретується як показник нижчої якості, може стати серйозною конкурентною перевагою, якщо її правильно пояснити.

В Європі може виникнути розкол між деякими університетами, не обов'язково з однієї країни, які будуть впроваджувати світові стандарти вищої освіти, та іншими навчальними закладами, які цього не зроблять. Потреба діяти ефективно зумовлена зовнішніми проблемами, яка постала перед європейською вищою освітою, хоча цей фактор ще не визнано до кінця. Заклади вищої освіти самі недооцінюють рівень проголошених змін і "прокидаються" потихеньку, із запізненням. На ЕАІЕ покладено важливу місію - допомогти донести це до відома всіх, хто займається міжнародними аспектами в європейських вищих навчальних закладах.

Поява всеєвропейського ринку праці, який значною мірою впливатиме на університетські пропозиції у майбутньому є реальністю, навряд чи суспільство довго терпітиме ситуацію з високим рівнем безробіття серед

випускників вищих навчальних закладів і недостатньою кількістю освіченої молоді у ключових сферах.

Зменшення припливу студентів до університетів, що вже спостерігається в деяких країнах і швидко почнеться в деяких інших. Феномен природного зростання кількості студентів, що так було до душі університетам в останні десятиліття, наближається до кінця. Це матиме свої наслідки, і багатьом університетам доведеться зайнятися чимось таким, до чого вони незвичні - боротися за студентів, особливо враховуючи, що державне фінансування у більшості країн так чи інакше залежить від кількості зарахованих студентів. Це щось абсолютно нове для багатьох нас. Спостерігається значне зростання пропозицій щодо здобуття вищої освіти, більшість з яких - закордонні. Це також розширить сферу вибору студентами вищих навчальних закладів.

Важливу зміну слід бачити в тому, що у майбутньому підзвітність університетів за використання державних коштів значно зросте. Навряд чи держава буде підтримувати вищі навчальні заклади в тому, що безпосередньо не пов'язане з навчальним процесом (який буде коротший, ніж у минулому). Це вже спостерігається в деяких країнах. Ми вступаємо до нової епохи міжнародної освіти. У минулому десятиріччі основну увагу приділяли співпраці та обміну в межах існуючих структур. Для цього робилися спроби створити "прозорість" між національними системами, які відрізняються в багатьох аспектах і які іноді дуже важко звести до спільного знаменника. У наступному десятиріччі буде продовжено більшість з того, що вже виконується протягом останніх років. Є навіть потреба сприяти подальшому зросту та поліпшенню якості деяких типів мобільності. Але засоби, які використовували до теперішнього часу, вже вичерпують себе. Вони нам ще потрібні в межах їх можливостей, але нам також потрібно інше і в більшій кількості. Наступне десятиріччя, швидше за все, відрізнятиметься від попереднього. Є підстави вважати, що ми вступили до такої фази, коли структурні зміни будуть серцевиною розвитку.

Зростатиме мобільність між вищими навчальними закладами та між державами. Цьому сприятимуть такі структурні заходи, як усунення адміністративних перешкод, полегшений доступ до більш повної інформації та більш вільний вибір. Якщо впродовж останніх 10-15 років у вищій освіті дуже активно проходив процес інтернаціоналізації, то зараз, можливо, настає цикл, що характеризується деякою мірою "денаціоналізацією".

Місцю Європи у світі буде приділено більше уваги. Наприклад, більшість освітніх консорціумів у Європі функціонували, переважно, як структури внутрішньої співпраці та обліку, тобто для різних типів діяльності членів одного консорціуму. Нас, напевно, очікує цілий ряд нових можливостей для спільної діяльності цих консорціумів з навчальними установами і в інших регіонах світу. Однією з найвагоміших змін у майбутньому стане те, що Європа (зокрема, але не тільки, ЄС) приділятиме більше уваги зовнішнім аспектам своєї діяльності, у тому числі у сфері вищої

освіти. Це має змістити акценти з діяльності у межах Європи - чи ЄС - на спільні програми в інших частинах світу.

Ми в Європі повинні стати більш конкурентоспроможними на світовій арені. Це означає, зокрема, що європейські заклади вищої освіти мають об'єднатися та вийти на міжнародний ринок з такими пропозиціями, які б зацікавили студентів з інших частин світу. Підвищення нашої конкурентоспроможності також потребуватиме зняття всіх обмежень з деяких найкращих неуніверситетських установ (це призводить до великих непорозумінь на міжнародній арені).

2.3 Структурна реформа вищої освіти на європейському просторі

Процес об'єднання Європи, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту.

Розглянемо головні принципи Болонського процесу та відповідність вищої освіти України його вимогам з огляду на перспективу інтеграції нашої системи в європейський освітній і науковий простір.

Зміст і головні складові Болонського процесу

Інтеграційний процес у науці й освіті має дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, названого Великою хартією університетів (Magna Charta Universitatum), та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Головна мета цього процесу - консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі (наприклад, протягом останніх 15-20 років вона значно поступається американській системі), а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях.

Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 року. У межах цього простору мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг. Власне, цим документом було задекларовано прийняття загальної системи порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема через затвердження додатка до диплома; запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3 + 2, при цьому перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський - не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці якраз як освітні і кваліфікаційні рівні; створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок, включно з постійним навчанням; сприяння

європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти, розробка порівняльних критеріїв і методів оцінки якості; усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів.

Але не слід ідеалізувати Болонський процес. Він нерівномірний, суперечливий, складний. Його цілі ще дуже гіпотетичні. Як приєднання до цього процесу, так і неприєднання мають свої переваги та ризики. Втім, з урахуванням усіх "за" і "проти" для країн, які прагнуть до економічного і суспільного розвитку і, зрештою, вступ до Європейського Союзу (ЄС), альтернативи Болонському процесові немає. Ми вже значно спізнюємося щодо цього.

І чим більше зволікатимемо з рішучими кроками, тим важчим для нас буде вступ до Болонської співдружності. Якщо на установчій конференції в Болоньї 1999 року до перших 29 країн майже не висували суттєвих вимог, то вже на Празькому саміті 2001 року до наступних чотирьох кандидатів вони були досить серйозними, а сім країн, які входили до Болонської співдружності на Берлінському саміті 2003 року, змушені були витримати справжній іспит. Безперечно, вступ до цієї співдружності наступних країн на Бергенському саміті 2005 року буде дуже складним.

Для того, щоб вступити до Болонської співдружності і, головне, стати її повноправним членом, Україні треба буде піти на суттєві перетворення в системі вищої освіти і науки. Найважливіше при цьому провести ґрунтовний порівняльний аналіз вітчизняної системи науки й освіти з європейською (за Болонською моделлю). За результатами цього аналізу визначити, що потрібно буде змінити в нашій системі, і започаткувати відповідні реформи.

Ці реформи вже не зможуть бути "косметичними". Вони мають стосуватися глибинних основ нашої освіти й науки. Здійснюючи їх, ми повинні будемо відповісти на запитання: чого і як слід навчати в сучасному світі гострої конкуренції? Ми не зможемо уникнути реальної інтеграції вітчизняної науки й освіти. Через складності з розпізнаванням освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" виникне потреба започаткувати еквівалентну систему другого рівня. Особливо це важливо для підготовки і кваліфікації інженерів в умовах креативної практики, що має закінчуватися обов'язковим винахідництвом і створенням нової техніки. Доведеться приймати нелегкі рішення стосовно системи наукових ступенів кандидатів і докторів наук та принципів їх присудження.

На шляху цих реформ виникне ще багато складних проблем. Але особливість найближчого періоду в тому, що уникнути зазначених перетворень уже неможливо, бо, не проводячи реформ або зволікаючи з ними, наша країна підсилюватиме ізоляційні явища як з боку Європи, так і з боку Росії, дедалі більше поглиблюючи власну суспільну й економічну кризу.

2.4 Напрямки структурного реформування вищої освіти України

Враховуючи незворотність Болонського процесу, ми маємо усвідомлювати, що для нашої системи вищої освіти він є дуже непростим. Нам важче, ніж будь-якій іншій країні, яка не має таких глибинних традицій у галузі фундаментальної освіти, приєднатися до багатьох загальноєвропейських рішень, нівелюючи власні багатовікові наробки у цій галузі. .

Тому нові виклики ми повинні прийняти не тільки переносячи на наше підґрунтя досвід інших держав, але й пропонуючи європейському співтовариству свої доробки, досягнення, пропозиції, своє бачення проблем. Тобто потрібно досягти гармонійного поєднання європейських нововведень і кращих вітчизняних традицій. Але ми повинні відверто визнати, що за останні роки у сфері вищої освіти України, особливо технічної, накопичилися складні проблеми, вирішення яких залишається на порядку денному, навіть незважаючи на наявність чи відсутність таких факторів, як Болонський процес.

1. Надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей, відповідно 76 та 584. Кращі ж світові ж системи вищої освіти мають у 5 разів менше.

2. Недостатнє визнання у суспільстві рівня "бакалавр" як кваліфікаційного рівня, його незатребуваність вітчизняною економікою. Як правило, прийом до вузу ми здійснюємо не на бакалаврат, а на спеціальність.

3. Загрозлива у масовому вимірі тенденція до погіршення якості вищої освіти, що наростає з часом.

4. Збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці.

5. Невиправдана плутанина у розумінні рівнів спеціаліста і магістра. З одного боку, має місце близькість програм підготовки спеціаліста і магістра, їхня еквівалентність за освітньо-кваліфікаційним статусом, а з іншого - вони акредитуються за різними рівнями, відповідно за III і IV.

6. Ми змирилися з нехтуванням передовими науковими дослідженнями у закладах освіти, які є основою університетської підготовки. Наша система наукових ступенів складна у порівнянні з загальноєвропейською, що ускладнює мобільність викладачів і науковців в Європі.

7. Неадекватно до потреб суспільства і ринку праці вирішується доля такої розповсюдженої ланки освіти, як технікуми і коледжі, це при тому, що їхня чисельність в державі у чотири рази більша, ніж ВНЗ III та IV рівнів акредитації разом узятих.

8. Відійшла в минуле колись добре організована для централізованої економіки система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, в Україні не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип "освіта через усе життя" поки що в умовах нашої держави не може бути в повній мірі реалізований.

9. Університети України не беруть на себе роль методологічних центрів, новаторів, піонерів суспільних перетворень, за якими має йти країна. Рівень автономії ВНЗ у цих питаннях значно нижчий від середньоєвропейського. Не виконують роль методологічних керівників заклади освіти, що мають статус національних, у той час, коли їхня кількість досягла близько 40% від загальної кількості ВНЗ III та IV рівнів акредитації.

Ці та інші перешкоди погіршують розпізнавання нашої системи вищої освіти зовнішнім світом, підсилюють ізоляціоністські тенденції, погіршують мобільність наших студентів, викладачів і науковців в межах європейського освітнього простору і ринку праці.

Зменшити ці перешкоди - означає для нас опинитися, образно кажучи, на першому поверсі величезної будівлі, яка має назву "Європа знань". "На другому поверсі" на нас чекають дуже серйозні структурні перетворення. Це - модернізація системи контролю якості освіти, узгодження дворівневої системи з європейською моделлю, введення загальноєвропейських кредитних записів і термінів навчання, введення вченого ступеня доктора філософії. Як визначено у "Саламанському зверненні" (2001 р.), якість - це основоположна умова для визнання, для довіри, сумісності та привабливості в європейському просторі. Берлінське комюніке (2003 р.) визначає якість освіти як основу створення європейського простору.

Моніторинг якості освіти має бути повним, постійним, прозорим, об'єктивним; якість і акредитація, які міцно пов'язані між собою, висувують перед непогано розвинутою нашою системою ліцензування й акредитації нові завдання щодо використання європейських стандартів якості, і тому наша участь в європейській мережі з гарантування якості у вищій освіті (система ENQA) обов'язкова вже в найближчий час; контроль якості повинен зосередитися не тільки на контролі навчального процесу, кадрів, науково-методичного забезпечення, матеріальної бази тощо, а, в першу чергу, на контролі знань студентів і особливо випускників, визначаючи їхню компетентність і спроможність задовольняти вимоги ринку праці; акредитуватися мають не тільки навчальні заклади і спеціальності, але й окремі освітні програми, це те, з чим поки що ми не стикалися; окрім внутрішньої оцінки якості неминуча зовнішня оцінка, яку підтримує ENQA і яка надає можливість оцінювати навчальні програми за межами своєї країни за загальними критеріями.

Щодо узгодження дворівневої системи, то ця проблема не була б занадто складною, якби перед нашою системою освіти не постала в повному обсязі проблема вирішення долі технікумів і коледжів.

Вердикт громадськості та держави з цього питання може визначитись на перетині декількох рішень, наприклад, повністю інтегрувати кращі технікуми і коледжі в заклади III, IV рівнів акредитації, створивши їм умови для надання освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр", решту ж трансформувати в заклади середньої професійної освіти для надання випускникам рівня висококваліфікованих робітників.

Відповідальне рішення ми маємо прийняти стосовно освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст".

Очевидно, поки спеціалісти затребувані нашою економікою, цей рівень варто зберігати. Доцільніше паралельно вводити за формулою 4+2 освітньо-кваліфікаційний рівень "магістр" відповідної галузі. Магістр інженерії, магістр права, магістр з бізнес адміністрування та інші. Реальна ж доля рівнів "спеціаліст" і "магістр" в нашій країні вирішиться з часом у відповідності до їхньої затребуваності на ринку праці, який також поступово буде інтегруватися у загальноєвропейський.

Аналогічний підхід можна було б застосувати до системи наукових ступенів в Україні. Згідно з Берлінським комюніке 2003 року нам було б вигідно додатково до наявної системи "кандидата та доктора наук" ввести науковий ступінь "доктора філософії" у відповідності до міжнародних стандартів. Для багатьох науковців були б зняті перешкоди у мобільності на європейському науковому й освітянському просторі. Традиційна ж система наукових ступенів була б, як і раніше, затребувана на внутрішньому ринку праці до того часу, поки доля як першої, так і другої систем остаточно не вирішиться у майбутньому.

Вже багато було написано і сказано про впровадження європейської системи взаємовизнання кредитних одиниць. Міністерство освіти і науки України започаткувало експеримент з визначення особливостей кредитно-модульної системи, подібної до ECTS, альтернативи її впровадженню в Україні немає. Зробивши це, ми знімемо суттєву перешкоду в розпізнаванні нашої системи вищої освіти зовнішнім світом.

При здійсненні вказаних структурних перетворень важливо надати широкі права ВНЗ у прийнятті європейських стандартів - повністю чи частково і в певні терміни. Усі документи Болонського процесу та пов'язані з ними задачі, в першу чергу, пов'язані із студентами. Вони є центром, навколо якого вибудовується вся система. Три необхідні та достатні принципи: мобільність членів освітянського простору, в першу чергу студентів; привабливість освітянських послуг та можливість працевлаштування.

Об'єднує ці три принципи те, що вони, по суті, виходять за рамки суто системи освіти, вони - прерогатива держави, і в наших вітчизняних умовах вони можуть бути виконані в процесі соціоекономічного інтегрування нашої країни в європейський простір. Мобільність - важлива якісна особливість європейського простору, вона передбачає мобільність людей між вищими навчальними закладами та між державами. В Україні їй заважають системні невідповідності, візовий режим, економічні характеристики нашої країни, зрештою різниця між рівнем життя в Україні та країнах ЄС.

Привабливість ВНЗ для студентів - це великої ваги комплексна компонента, яка включає перспективу для кар'єри, що надає освіта, якість та вартість навчання, вартість проживання, доступність побутових послуг, наявність стипендіальних програм, повага до європейських та світових цінностей, відсутність міжнаціональних та релігійних конфліктів, відповідність європейським освітянським стандартам тощо.

Працевлаштування - це принцип, що лежить в основі забезпечення прав молодшої людини на транснаціональну освіту.

Болонська декларація підтвердила, що можливість влаштування на роботу - це основне питання для вищих закладів у всій Європі; це стратегічна мета, яка не має альтернативи. Працевлаштування - це індикатор успіхів всього Болонського процесу в цілому. Він настільки важливий, що в дискусіях про доцільний термін навчання на будь-якому рівні учасники дійшли висновку, що навчатися, використовуючи принцип "навчання через усе життя", треба доти, поки не знайдеш роботу.

Таким чином, вищий освітянський поверх європейського простору можуть займати держави, які повністю сприяють студентському самовиявленню, що головним чином забезпечується золотою тріадою - мобільністю, привабливістю, працевлаштуванням. Це прерогатива, компетенція і обов'язок держави перед молоддю України.

2.5 Огляд основних реформ Болонського процесу: Напрямок I і Напрямок II

Напрямок I базувався переважно на огляді структури і тенденцій вищої освіти в країнах ЄС.

Напрямок II вивчав структури інших країн, що підписали Болонську декларацію. Цей огляд:

- ратифікує головні підсумки, досягнуті у звіті **Напрямок I**;
- посилює спостереження щодо двоступеневої системи, не обов'язково звертаючись до понять ступеня структури, що зазначалася в Болонській декларації (наприклад, поняття "аспірантська" бінарна або подвійна система вищої освіти);
- ратифікує нагляд за рухом до акредитації;
- вказує, що в деяких країнах ще існують подовжені програми навчання всіх рівнів, а також досить негнучка монодисциплінарна програма, які мають бути налаштовані для прийняття положень Болонської декларації.

Мета Декларації – прискорення, полегшення та регулювання реформ: основною роллю Декларації є довгостроковий план розроблення структурних змін.

Рушійною силою процесу є можливість бути доповненим іншими розробками. Він у цій сфері посилюється іншими факторами: Лісабонська конвенція, додаток до диплома, ENQA, директиви ЄС, програми мобільності ЄС, включаючи мережу ECTS, ENIC/NARIC, реформи, зумовлені процесом доступу до ЄС у зацікавлених країнах.

Болонський процес – це одночасно результат і передумова до інтеграції європейської вищої освіти.

Основні цілі Напрямку І:

Консенсус щодо мети процесу

Мобільність. Існує загальна підтримка підвищення мобільності студентів, а також тих, хто закінчив навчальний заклад за кордоном чи у межах країни. У Декларації мобільність є визначальною для країн ЄС (ECTS, Socrates, Tempus, директив професійного схвалення, Mobility Action Plan), Ліссабонської конвенції, так само, як і бажанням зацікавлених країн підготуватися до інтеграції у ЄС. ECTS і додаток до диплома підтримують країни.

У деяких країнах існують нові "професійні бакалаври", а в інших - "професійні магістри". Перехід до двоступеневої структури зовсім не означає негайне поглиблення та поновлення програми, яку покладено в основу. Під час дискусій враховано, що існують різні шляхи для досягнення того, щоб перші наукові ступені (звання) могли "відповідати європейському ринку праці", але це не має призвести до короткотривалої зайнятості в окремій професії. У деяких країнах рівень бакалавра університету є базою для вибору післядипломного навчання. Значна кількість професійно зорієнтованих бакалаврів, яких випускають головні сектори коледжу, вже не мають проблем з працевлаштуванням.

Конкуренція/привабливість. Здається, більшість країн зараз позитивно сприймають "конкуренцію" і схвалюють те, що система вищої освіти має бути привабливою. Питання є "важливим" або "вирішальним" у несподівано великій кількості країн: деякі мають особливі плани підготовки студентів з неєвропейських країн. Країни-учасниці хочуть бути привабливішими для студентів країн ЄС, щоб збалансувати обмін студентами за програмою Socrates. Жодна країна не стверджувала, що конкуренція є недоречною, але це ще не увійшло до порядку денного. Більшість країн дещо занепокоєні транснаціональною освітою й іноземною акредитацією. Болонська декларація зацікавила не тільки країни Європи, але Латинську Америку. Це підтверджує, що структури вищої освіти зроблять Європу привабливішою для набуття освіти в інших світових регіонах.

Засоби гармонізації вищої освіти

Чітка система наукових ступенів. Три країни створили всебічні та послідовні межі кваліфікації, що могли б бути корисними для подібних виявлень в інших країнах, а отже, доречних для Європи. У балтійських республіках і скандинавських країнах райони регіональної вищої освіти об'єднані. Болонья заохотила до більшої різноманітності та гнучкості, не нав'язуючи одноманітності, якої раніше побоювались. На сьогодні існують подвійні системи з більшою кількістю зв'язків між підсистемами, а також більш "професійними бакалаврами/магістрами". Несподіване побоювання щодо наміру Болонської декларації трансформувати всі коледжі в університети, зараз, здається, зникло. Однак рух до об'єднаних систем (одна система з різними навчальними закладами або установами та різними зв'язками між ними) затверджений у багатьох країнах. Додаток до диплома розглядають як головний засіб, що сприяє чіткості та зрозумілості. У

більшості країн ще існують комплексні структури наукового ступеня, як, наприклад, системи, що по суті є не подвійними, а потрійними (університети, коледжі, технікуми, короткотермінові курси після середньої школи) з різними структурами наукового ступеня в різних секторах і різних дисциплінах. Найбільші розбіжності існують між університетами, оскільки немає домовленості в поглядах між країнами. Ще також існує багато прикладів заплутаних назв/номенклатур.

Проблеми, які виникають під час останнього курсу або після закінчення університету. Процес конвергенції до двохярусної структури продовжується на базі вже прийнятих реформ, консолідації структур "бакалавр/магістр", упроваджених протягом останнього десятиріччя, а також завдяки введенню реформ у деяких нових країнах. В усіх дисциплінах є випадки двохярусної структури, включаючи природничі предмети (інколи медицину). Є також багато країн, де структура "бакалавр/магістр" не стосується певної професійної програми, що залишається організованою у довгострокові, одноярусні курси. У деяких країнах більше уваги приділяють здобуттю ступеня "бакалавр" протягом 3 років, але існують країни, де тривалість навчання становить 3-4 роки. Прогресує обмежений рух до професійного бакалавра. Кілька всебічних проектів об'єднують впровадження наукового ступеня "бакалавр/магістр", кредити й акредитацію ("золотий трикутник реформ") здебільшого в країнах, що залучилися до процесу реформ. Не існує подібних заходів щодо процесу конвергенції на аспірантському рівні, а отже, є потреба в дебатах/розвитку щодо різних видів наукових ступенів магістра.

Доступ до магістерських курсів зазвичай не автоматичний, особливо для студентів, які навчаються поза програмою.

Кредитне нагромадження та трансферні системи. Існує поштовх до ECTS- конкуруючих кредитів, які спираються на національні системи з легким переведенням у ECTS або на прийняття самого ECTS на обов'язкових засадах чи за рекомендацією ректорів і/або міністерств.

Є занепокоєння стосовно розбіжності у поглядах щодо запровадження системи. Однак побоювання, що введення залікової системи позбавить університети можливості організовувати свої навчальні програми і викличе сумніви щодо нової системи, розсіюються.

Гарантія якості. Проводиться величезна робота, спрямована на підвищення гарантії якості (нові агентства, мережа ENQA), із застосуванням різних підходів: нечіткий зв'язок між "гарантією якості" та "акредитацією", який вжито до всієї системи вищої освіти або лише до її частини, зосереджуючись на програмах або на навчальних закладах різного типу. Розвиток "акредитації" зараз більш актуальний, ніж це зрозуміло з доповіді

Напрямок I: більшість країн, що не входять до ЄС, уже мають акредитацію, а деякі інші розглядають можливості або мають рішучі наміри щодо нової комісії з питань акредитації (окремо від комісії з питань гарантії якості або разом з нею). Для деяких країн, що бажають отримати міжнародне визнання своїх нових наукових ступенів, акредитація є обов'язковою (*sine qua non*).

Однак все ще існує певне збентеження стосовно значення та переваг акредитації. Децентралізований підхід до гарантії якості/акредитації (інколи звернений до "мети акредитації"), який використовують в одній країні, сприятиме запуску всіх європейських механізмів, що базуються на спільному прийнятті рішень щодо гарантії якості, одночасно поважаючи національні відмінності та розбіжності в предметах, тим самим не перевантажуючи університети.

Доповідь **Напрям II** об'єднала 6 країн, що не брали участі у підписанні Декларації: Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Македонія та Союзна Республіка Югославія. У доповіді не йдеться про інші країни, хоча відомо, що вона викликала інтерес у Туреччині, Росії та інших країнах СНД. Болонська декларація зацікавила ці 6 країн, перш за все як процес довготривалих структурних реформ і кардинальних змін в усій Європі. У країнах колишньої Югославії та в Албанії структура навчальних програм, наукових ступенів і навчальних закладів значно відрізняється від положень Болонської декларації. Але процес реформування вже розпочався, він розвивається та підтримується різними європейськими програмами. Реформа, підготовлена Міжнародною адміністрацією для Косово, є результатом Болонської декларації. Основною перепорою розвитку таких навчальних планів, передбачених Болонською декларацією, є розподіл університетів на незалежні факультети, які отримали негнучкі монодисциплінарні навчальні плани, у країнах колишньої Югославії.

Система вищої освіти на Кіпрі значною мірою відповідає положенням Болонської декларації.

На майбутнє слід проаналізувати перш за все такі питання:

- проблема доступності (readability) магістерського рівня;
- сприяння конвергенції у коледжах і технікумах;
- реформи/адаптації програм у вищих навчальних закладах, що вже перейшли або тільки переходять на двохярусну структуру (існують приклади, які підтверджують можливість отримання відповідного ступеня "бакалавр" у всіх сферах і в короткий термін);
- розвиток механізмів гарантії якості, що відповідає справжньому європейському знаку якості (bona fide) на національному та регіональному рівнях; імовірно, що ENQA відіграватиме головну роль і нестиме відповідальність за вирішення цієї проблеми;
- зовнішні аспекти, привабливість європейської вищої освіти та довіра до неї на міжнародному рівні;
- підтримка процесу реформ і оновлення навчальної програми у країнах Південно-Східної Європи.

Болонська декларація викликала певні сумніви, які нині розсіюються, а то й зовсім зникають. На сьогодні визнано, що:

- ✓ декларація не тільки пропонує різноманітність систем і дисциплін, але й сприяє цьому процесу;
- ✓ вона цілком конкурентоспроможна подвійним системам;

✓ залікова система не позбавляє університети можливості організовувати їх навчальні програми в логічній послідовності й упереджено ставитись до заліків/оцінок за бажанням студентів;

✓ існують різні шляхи, де наукові ступені можуть відповідати ринку праці. Потрібні різноманітні перші ступені, що є прямим шляхом до ринку праці і/або до різних типів післядипломної освіти.

У процесі розвитку виникає потреба та вимога до:

- повторного підтвердження основних цілей і положень Болонської декларації для того, щоб закріпити її роль у процесі довготривалих реформ і кардинальних змін по всій Європі;
- більшого узгодження з питань впровадження ECTS та інформації щодо наукових ступенів "бакалавр" і "магістр" з тим, щоб уникнути розбіжностей, які перешкоджають успішному процесу конвергенції.

Загальні тенденції щодо різноманітних систем з різними навчальними закладами, які пропонують різні типи ступеня "бакалавр/магістр" і різні шляхи, де існує альтернатива у виборі майбутнього шляху, спрямовані більше до мережі, ніж до ступенів кваліфікації.

Тривалість довгострокової одноярусної навчальної програми в обмеженій кількості районів не суперечить загальним цілям і положенням Болонської декларації.

Хоча основним напрямом є рівень "бакалавр" (термін навчання - 3 роки), будь-яка європейська система потребує відповідності перших ступенів різноманітним цілям і напрямам (з терміном навчання 3-4 роки). Поширені перші ступені були б прийнятними, якби вони створили спільну європейську базу в певній фаховій сфері (наприклад, машинобудування); інакше доцільно відокремити їх від ступеня "бакалавр" (наприклад, називаючи їх "почесні наукові ступені" або "бакалавр вищого рівня").

Ще й досі є підвищений інтерес до інформації, як саме розглядаються головні аспекти та ставлення до них у різних частинах Європи або у світі в цілому:

- більше, ніж будь-коли прогрес конвергенції залежатиме від доступності навчання вищого ступеня, забезпечення якісної практики та контролю проблемних сфер;
- у термінах у сфері вищої освіти в цілому (наприклад, "подвійна", "двохярусна", "не університет", "акредитація") та в номенклатурі ступенів існує певна плутанина, на яку слід звернути увагу назви певних наукових ступенів або навчальних закладів та їх переклад англійською мовою).

Слід пам'ятати про зовнішнє поширення процесу і про наміри зробити національну вищу освіту привабливішою у себе вдома, в Європі та у світі. Все ще не визнано той факт, що цей процес був би легшим і вдалішим, якби він мав європейський масштаб: європейські ступені не підтримують у світі, якщо вони не будуть прийняті в Європі.

Майбутній прогрес щодо кваліфікацій, гідних порівняння, потребує додаткового опрацювання на європейському рівні в межах окремого фаху або професійної сфери.

Як підсумок, слід підкреслити, що майбутнє Болонського процесу та європейської вищої освіти неодмінно має бути пов'язане з двома фундаментальними положеннями - керівними в усіх майбутніх діях:

- студенти Європи мають потребу та право на навчання задля ступенів, що можуть ефективно застосовуватися в Європі, а не тільки в країні/регіоні, де їх здобуто;
- головною відповідальністю навчальних закладів та установ європейської вищої освіти є гарантування того, що вони роблять усе можливе для надання якості освіти.

2.6 Учасники Болонського процесу

Після прийняття Болонської декларації було створено офіційні структури, в основу яких покладено дві групи: "велику" і "малу робочу". До першої групи увійшли представники (по 1 -2 особи) від кожної країни, що підписала декларацію. До другої, яку називають Керівним комітетом, увійшли: 1) делеговані члени від держав, що головують в ЄС у період між зустрічами міністрів (1999 рік - м. Болонья; 2001 рік - м. Прага; 2003 рік - м. Берлін); її називають "розширеною трійкою ЄС" (Португалія, Фінляндія, Франція, Швеція, представник від Чеської Республіки - країни, яка приймала міністрів у 2001 році; 2) члени Європейської Комісії; 3) делегати двох європейських організацій - Асоціації європейських університетів і Конфедерації спілок ректорів ЄС (Confederation of EU Rectors¹ Conferences).

На засідання обох груп запрошують членів різних неурядових організацій, які відображають інтереси університетських і студентських спільнот.

Уже сьогодні до Болонського процесу залучено багатьох фізичних та юридичних осіб. Склад учасників постійно розширюється. Це збільшує шанси на успіх процесу, але, зрозуміло, не полегшує вирішення завдань, спрямованих на досягнення його цілей. Болонський процес іноді називають процесом консалтингу зі зближенням політиків і провайдерів, студентів і роботодавців. Це - "сузір'я" виробників вищої освіти, її користувачів та менеджерів, або - форма загальноєвропейського соціального діалогу.

Від відповідальних осіб на всіх рівнях вимагають ґрунтовних знань сучасних ролі та потреб вищої освіти в наростаючому динамізмі змін та умов невизначеності, що, поширюються.

Як визнають зарубіжні експерти, головне в Болонському процесі - діяльність незалежних агентств поза офіційними структурами. Саме вона є сутністю змін. Найбільш інноваційним їх елементом є поточний діалог між урядовими колами і спільнотою вищої школи. В одному з коментарів Болонської декларації йдеться про те, що вона "визнає вирішальну роль

освітньої спільноти в успіху Болонського процесу". У ній заявлено, що співробітництво між урядами має здійснюватися у взаємодії з "неурядовими європейськими організаціями, компетентними у сфері вищої освіти". Уряди очікують від університетів позитивного відгуку та значного внеску в успіх їх прагнень. Зрозуміло, що вищі навчальні заклади мають унікальну можливість формувати своє майбутнє в Європі і відігравати вирішальну роль у розвитку та реалізації Болонського процесу.

Університети та інші вищі навчальні заклади - суб'єкти, а не об'єкти формування постболонського простору. Активно долучається до процесу національні студентські спілки Європи. На зустрічі міністрів у Празі схвалено ініціативу європейських студентів; щодо участі їх у структурній реформі як "компетентних, активних і творчих партнерів". У Гетеборзькій декларації студентів від 25 березня 2001 року проголошено, що "участь студентів у Болонському процесі є одним із ключових кроків до постійного та більш упорядкованого залучення студентів у всі структури, що створюються на громадянському рівні».

Конструктивні члени розпочатої реформи:

- Асоціація європейських університетів;
- Європейська асоціація університетів (EAU), створена в Болоньї 2000 року;
- Національні студентські спілки Європи (ESIB);
- Європейська асоціація міжнародної освіти (EAIE);
- Конфедерація спілок ректорів ЄС;
- Союзи ректорів Данії, Іспанії;
- Асоціація студентів Австрії;
- Французький національний фонд освіти у сфері управління (FNEGE);
- Асоціація політичних інститутів Фінляндії;
- Європейське товариство інженерної освіти (SEFI);
- Європейська асоціація вищих навчальних закладів - коледжів, політехнічних інститутів та вищих навчальних закладів професійної освіти (EURASHE);
- Генеральна дирекція ЄС з освіти та культури;
- Університет у м. Саламанка;
- Європейська мережа організації контролю якості (ENQA);
- робочі групи мережі NARIC/ENIC за підсумками Болонської декларації тощо.

Країни, що входять до Болонської співдружності (станом на 2003 рік)

• Країни, які підписали Болонську декларацію (Болонья, 1999 р.), засновниці Болонського процесу: Австрія, Литва, Чехія, Нідерланди, Фінляндія, Португалія, Греція, Словенія, Ірландія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Болгарія, Мальта, Естонія, Польща, Німеччина, Словачія, Ісландія, Швеція, Латвія, Бельгія, Люксембург, Данія, Норвегія, Франція, Румунія, Угорщина, Іспанія.

2.7 Реформи після підписання Болонського процесу (Напрям II)

Навіть найбільш оптимістичні спостерігачі цього процесу не очікували такого інтенсивного поширення цього документа по всій Європі. Судячи з доповіді "Напрями в структурі освіти у вищих навчальних закладах (II)", Болонська декларація викликала широкий інтерес і підтримку не лише країн - учасниць цього процесу, але й зацікавила інші країни в межах та за межами Європи, які спостерігали за подіями.

Усі країни-учасниці створили форум для пояснення і обговорення змісту та очікуваних результатів декларації. Болонська декларація стала приводом для нового діалогу між міністрами та представниками вищих навчальних закладів, включаючи також інші підсектори вищої освіти. Декларація більшою мірою розглядається як підтвердження або зміцнення національних пріоритетів "кристалізацією" основних напрямів, і це зайвий раз підтверджує, що всі питання та їх вирішення мають європейський розмах. Як результат, процес не можна (або принаймні більше не можна) назвати втручанням, навпаки, це джерело інформації для Європи та основне питання щодо структурних змін.

У документі **Напрям II** йдеться про існування взаєморозуміння щодо основних завдань процесу, передусім це - мобільність, можливість влаштування на роботу та конкурентоспроможність. Сприяння мобільності серед студентів і випускників (mobility of students) було одностайно схвалено, тоді як питанню мобільності працівників (staff mobility) приділялося недостатньо уваги. Було схвалено також такі документи, як ECTS та додаток до диплома.

Болонська декларація ще раз підтвердила, що можливість улаштування на роботу - це основне питання вищих закладів у всій Європі. Під час дебатів взято до уваги і той факт, що існує багато шляхів, як зробити перші ступені "релевантними для європейського ринку праці" згідно з Болонською декларацією і не бути тісно прив'язаними до ситуації на ринку праці, яка має тенденцію постійно змінюватися. У всій Європі є багато нових "професійних бакалаврів" і невелика кількість нових "професійних магістрів" і технікумах, хоча в деяких країнах здобутий ступінь бакалавра розглядається здебільшого як підготовка до подальшого навчання чи вступу до аспірантури.

Більшість країн сприймають конкурентоспроможність як позитивне явище і підтримують ідею створення привабливої системи вищої освіти. Деякі країни розробили спеціальні проекти, щоб надати потрібну інформацію та залучити більше студентів за обміном у рамках програми Socrates. Більшість країн мало зацікавлені у транснаціональній освіті (здобутій в їхній країні під контролем університету іншої країни чи континенту), в акредитуванні (отриманому їхніми університетами від неєвропейських комісій з питань акредитації). І навпаки - процес конвергенції в рамках Болонської декларації викликає зацікавлення за межами Європи, зокрема в Латинській Америці, а це підтверджує одне із завдань цього процесу - зробити Європу більш привабливим об'єктом здобуття освіти в інших частинах світу через створення відповідних структур вищої освіти.

Згідно з Болонською декларацією для досягнення бажаної мети потрібні чотири основні пункти:

- ◆ зрозумілі для порівняння ступені;
- ◆ структура програм і ступенів для студентів та аспірантів;
- ◆ залікова системи та гарантія якості.

Розглядаючи питання про ступені, які були б легкі в розумінні (readability of degrees), стає очевидним, що Болонська декларація не нав'язувала і не нав'язує одноманіття, а навпаки, пропонує більше гнучкості та різноманіття. Так, наприклад, на сьогодні існує більше подвійних систем (університетський сектор та сектор коледжів/технікумів) з більшою кількістю "мостів" між підсистемами та "професійних" бакалаврів і магістрів. Декілька країн свідомо розробляють інтегровану систему вищої освіти, тобто єдину, зрозумілу систему, яка об'єднує різні типи закладів, зв'язаних "мостами". У багатьох країнах ще й досі існують дуже складні структури ступенів (наприклад, у "потрійній" системі з університетами, коледжами/політехнічними інститутами та довузівськими курсами), а додаток до диплома - найважливіший документ для досягнення прозорості структур ступенів.

Утілення в життя попередньо прийнятих реформ, об'єднання структур "бакалавр/магістр", запроваджених протягом останніх десятиріч та бажання створити нові реформи у декількох нових країнах - усе це веде до нової двоярусної структури (з чітким визначенням статусу "студент" та "аспірант"); є приклади двоярусних структур на рівні всіх дисциплін, включаючи технічні предмети. Однак існує багато країн, де структура "бакалавр/магістр" не відповідає навчальному плану (у певних професійних сферах) і все навчання відбувається традиційно, тобто довгим одноярусним курсом.

Більшість експертів схилиються до прийняття "бакалаврату" терміном навчання 3 роки, але є й багато прикладів бакалавратів з терміном 3,5 та 4 роки. У країнах, які найпершими були залучені до процесу реформ, діє принцип "золотий трикутник реформ" (поєднання ступенів "бакалавр/магістр", система оцінювання та процес акредитації).

Вони мають бути різних напрямів (вузька або широка спеціалізація з більш або менш "професійним" чи "академічним" напрямом, зосередженим на ринок праці або на продовження навчання в аспірантурі) і не повинні мати менше 180 і більше 240 балів відповідно до ECTS. Однак на рівні ступеня "магістр" подібних зрушень не спостерігається.

У документі **Напрями II** показано, що ECTS була прийнята як багатофункціональний інструмент у формуванні єдиного Європейського простору освіти. Спостерігається тенденція запровадження майже у всіх країнах систем ECTS або систем, сумісних із ECTS. Це можна зробити на обов'язкових підставах або віддати на розгляд ректорів і/або міністерств. Мають місце побоювання, що запровадження системи кредитів не дасть можливості університетам організовувати навчальний план у логічній для них послідовності або змусить їх визнати, що зможе призвести до зниження якості освіти.

Щоб уникнути значних розбіжностей, які можуть зруйнувати всі очікувані переваги цієї схеми, потрібні більш скоординовані дії щодо запровадження ECTS. Проводиться велика робота з отримання "європейської" гарантії якості (quality assurance). Зокрема, залучено нові національні організації, використовуються нові стандарти та залучено до роботи мережу європейської національної гарантії якості ENQA. Усе це робиться різними шляхами і відповідно до різних моделей. Тепер питання акредитації сприймається набагато легше, ніж це було під час Болонської конференції. Багато країн, що не входять до складу ЄС, уже акредитовані, а деякі розглядають таку можливість або мають тверді наміри щодо нової комісії з гарантії якості незалежно від ENQA або разом з ENQA. Для деяких країн, що потребують міжнародного визнання своїх нових (так само як і старих) ступенів, акредитація є обов'язковою умовою для того, щоб заслужити довіру та бути конкурентоспроможними.

Децентралізований підхід до гарантій якості/акредитації, який використовують на Заході, може стати поштовхом для основного європейського підходу, який базується на взаємовизнанні рішень, прийнятих комісією з гарантії якості; повазі до національних особливостей та розбіжностей у предметах; на потребі уникати перенавантаження університетів із усе ще іншим рівнем оцінювання та контролю.

Болонський процес має також величезний вплив на країни, які не брали в ньому участі: у звіті **Напрямок II** охоплено такі європейські країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Македонія. Він не охопив інші країни, хоча було зрозуміло, що такі держави, як Туреччина, Росія, Україна та деякі інші країни СНД виявили інтерес до цього процесу. Болонською декларацією зацікавились в Албанії та в країнах колишньої Югославії. Щодо системи вищої освіти на Кіпрі, то вона вже слідує основним напрямом Болонської декларації. Процес змін від Болоньї до Праги свідчить про те, що конвергенція продовжується, зміцнюється і поширюється.

Згідно з положеннями Болонської конвенції міністри, відповідальні за вищу школу в країнах - учасниках договору, зібралися у Празі з представниками вищих навчальних закладів, щоб підбити підсумки прогресу, досягнутого з часу проведення Болонської конвенції, та визначити пріоритети на майбутнє. Вони ще раз підтвердили свої зобов'язання перед європейською вищою школою до 2010 року. Ще три країни були запрошені до "Болонської родини" (Хорватія, Кіпр, Туреччина). Натепер організація нараховує 33 країни-учасниці, що підтверджує відкритість процесу для всіх європейських країн, які зобов'язуються запровадити зміни/реформи, потрібні для імплементації положень Болонської/Празької конвенцій.

Міністри висловили своє задоволення досягненнями останніх двох років і довірили створеним робочим групам розробляти напрями розвитку. Вони також вирішили декілька питань на наступні роки:

- ❖ можливість продовжувати навчання протягом усього життя (Це має бути визнано і відображено, наприклад, у загальному обсязі кваліфікацій та схемах залікового переведення.);

- ❖ розвиток загальної схеми кваліфікацій і якісного забезпечення, акредитації/сертифікації.

2.8 Програма дій Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України

Розвиток України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальноосвітньої культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці, техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищенні в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього простору.

Здійснення даного завдання передбачає взаємне знання будь-яких принципів, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни та поширення інформації.

Основними цілями реформ в Україні є підвищення життєвого рівня населення, передусім завдяки переходу до ринкової економіки, забезпечення захисту громадянських прав і поширення індивідуальних свобод особи. Ринок праці і соціальна політика є найважливішими компонентами досягнення цих цілей, тому що вони необхідні для забезпечення продуктивності сучасної економіки.

У цьому контексті реформування вищої освіти і науки в Україні передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті неповного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка б за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання впродовж усього життя;
- запровадження в системі вищої освіти і науки України передового досвіду розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство;
- пошук рівноваги між масовою фундаментальною та елітарною освітою, з одного боку, та вузькою спеціалізацією і професійною досконалістю, з іншого.

Головною метою Програми дій є вжиття заходів для входження національної системи і науки в європейський простір з реалізацією таких вимог, критеріїв і стандартів:

- ◆ постійне навчання впродовж усього життя;
- ◆ мотивоване залучення студентів до навчання;
- ◆ сприяння привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти і науки інших регіонів світу.

Для реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні необхідно:

- ❖ удосконалити двоступеневу структуру вищої освіти;
- ❖ прийняти прозорі та зрозумілі градації дипломів, ступенів та кваліфікацій;
- ❖ використати єдину систему кредитних одиниць і додатка до диплома;
- ❖ враховувати європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти;
- ❖ підтримувати та розвивати європейські стандарти якості;
- ❖ ліквідувати перепони для розширення мобільності студентів, викладачів і дослідників;
- ❖ запровадити сучасні підходи інтеграції вищої освіти і науки у справі підготовки магістрантів і аспірантів;
- ❖ забезпечити подальший розвиток автономності та самоврядування у системі вищої освіти та науки.

Реалізація Програми дій дасть можливість:

- провести системну модернізацію системи освіти в цілому;
- наблизити якість освіти до вимог стандартів, що напрацьовані європейською спільнотою для впровадження до 2010 р.;
- запровадити систему кредитів, сумісну із Європейською кредитно-трансфертною системою навчання;
- сприяти мобільності громадян України, які здобувають освіту або надають освітні послуги.

Організація виконання Програми дій покладається на Департаменти вищої освіти, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції, кадрової роботи, науково-технічного розвитку, інноваційного розвитку, економіки та фінансування, управління ліцензування, акредитації та настрифікації, Науково-методичний центр вищої освіти, Центр міжнародної освіти, Міністерство освіти і науки України.

ВИСНОВКИ

1. Цілі Болонського процесу: підвищення якості освітніх послуг та набуття європейською освітою незаперечних конкурентних переваг; розширення доступу до європейської освіти; формування єдиного ринку праці вищої кваліфікації в Європі; розширення мобільності студентів та викладачів; прийняття порівнянної системи ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих в усіх країнах Європи додатків до дипломів.

2. Основний зміст Болонської декларації: введення двох циклів навчання; введення кредитної системи; контроль якості освіти; розширення мобільності; забезпечення працевлаштування випускників; забезпечення привабливості європейської освіти.

3. Пріоритети Болонської декларації: побудова Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування; посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і в цілому європейської систем вищої освіти; досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти; формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи в цілому; підвищення ролі університетів у розвитку національних та європейських культурних цінностей; змагання з іншими системами вищої освіти за студента, вплив, гроші та престиж.

4. Болонський процес – один з інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструмент загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок в якісну освіту шляхом заохочення країн – учасниць до сприяння підвищенню якості власної освіти. Відштовхуючись від цього, Європейська комісія надає фінансову і політичну підтримку цьому процесові, що виходить за рамки ЄС.

ПИТАННЯ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Проаналізувати цілі Болонської декларації
2. Визначити, в чому переваги європейської освіти
3. Дати аналіз структурних реформ, що відбуваються в контексті Болонського процесу
4. Обґрунтувати напрями структурного реформування вищої освіти України
5. Показати на конкретних прикладах переваги Болонського процесу
6. Теоретичне і практичне значення Болонської декларації
7. Основні напрями структурного реформування національних систем вищої освіти
8. Реформи освіти в контексті Напряму I і Напряму II: спільне і відмінне.
9. Визначити засоби гармонізації вищої освіти
10. Основні завдання, принципи та етапи формування Європейського простору вищої освіти

ТЕМА 3. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

- 3.1 Основні завдання Болонської декларації.**
- 3.2 Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій (29-30 березня 2001 року, м. Саламанка).**
- 3.3 Празький саміт з вищої освіти як етап реалізації Болонського процесу (18-19 травня 2001 р.).**
- 3.4 Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (19-20 вересня 2003 року, м. Берлін)**
- 3.5 Основні кроки на європейському просторі.**

Ключові поняття і терміни:

ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ, ОСВІТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ПРАЗЬКИЙ САМІТ, БЕРЛІНСЬКЕ КОМЮНІКЕ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР, ГАРМОНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОЦЕС ЄВРОПИ ЗНАНЬ, СИСТЕМА КРЕДИТІВ, МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ, МІЖУРЯДОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР

3.1 Основні завдання Болонської декларації

Європейський процес, завдяки його особливим досягненням упродовж останніх років, стає більш відчутною реалією для ЄС і його громадян. Європа стала свідком потреби і побудови освіти більш всеохоплюючої та спрямованої в майбутнє Європи, на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу. "Європа знань" є головним фактором соціального та людського розвитку, складового зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, рушійним чинником прогресу. Саме така Європа спроможна надати необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття, усвідомлюючи спільні цінності і належність до єдиної соціальної та культурної сфери.

Група європейських держав взяла на себе зобов'язання щодо досягнення визначених у Декларації цілей. Спрямованість реформ у сфері вищої освіти, які паралельно були розпочаті в Європі, засвідчили рішучість багатьох урядів реформувати систему вищої освіти.

Проте досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти потребує постійної уваги. Життєздатність та ефективність будь-якої цивілізації вимірюються її культурним впливом на інші країни. Європейські країни повинні забезпечити існування такої системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу і відповідала б особливостям культурних та наукових традицій.

Доцільним, вважають учасники угоди є затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян та міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

Запровадження системи відбувається на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Вчений ступінь, який присвоюється по завершенню першого циклу, на європейському ринку праці сприймається як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

Створення системи кредитів здійснюється на кшталт Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можна також отримати не у вищих навчальних закладах, включаючи постійне навчання, за умови визнання їх з боку відповідного університету-отримувача.

Мобільність студентів досягається завдяки усуненню перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також відповідних сервісів;
- забезпечення визнання часу, який вчитель, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, проводячи дослідження, викладаючи чи виконуючи відповідну до свого фаху роботу, зі збереженням їхніх законних прав;
- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівнянних критеріїв та методології;
- просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, мобільності схем та інтегрованих навчальних, дослідницьких та виховних програм.

Таким чином, європейські країни – учасниці Болонської угоди беруть на себе зобов'язання досягнути окреслених вище цілей – у межах своєї компетенції та поважаючи відмінності у культурі, мові, національних освітніх системах, а також автономію університетів – з метою зміцнення сфери вищої освіти в Європі. Задля цього проводиться політика міжурядового співробітництва із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти.

Є багато чинників, у тому числі й економічних, які зумовлюють необхідність перетворень в освітньому просторі Європи, підштовхують до створення такої системи отримання академічних ступенів, освітньо-кваліфікаційних рівнів, яка сприяла б спрощенню працевлаштування

громадян європейських країн. Тривогу Європи викликало те, що на глобальних ринках праці європейські спеціалісти почали «програвати» американським спеціалістам.

В Болонській декларації заявляється, що з метою встановлення європейської зони вищої освіти до 2010 року необхідно гармонізувати системи рівнів (ступенів освіти); прийняти систему освіти, що ґрунтується на двох освітніх рівнях; створити європейську систему залікових одиниць, а також усунути перешкоди в отриманні студентами послуг, що мають відношення до освіти, у визнанні часу роботи в Європі викладачів і науковців при нарахуванні пенсії, у розвитку критеріїв і методології оцінки якості викладання; ввести таке важливе поняття як «європейський простір вищої освіти», у тому числі щодо змісту навчання, співробітництва між навчальними закладами, схем мобільності, інтегрованих програм навчання, тренінгу і проведення наукових досліджень.

Досягнення цілей Болонської декларації – процес складний і багато в чому суперечливий. Візьмемо хоча б таку суттєву проблему, як нерозвиненість системи коректного порівняння кваліфікацій. Існуючі конвенції (наприклад, Лісабонська, з визнання академічних ступенів, освітньо-кваліфікаційних рівнів, діяльність Європейської мережі інформаційних центрів з академічного визнання та мобільності, заснованої Радою Європи та ЮНЕСКО (The NARIC Network – National Academic Recognition Information Centres), не можуть бути визнані ефективними в частині визначення кореляцій між академічним рівнем фахівця – якістю оцінок, які отримано при складанні іспитів у вищому закладі освіти, та кваліфікацією фахівця як претендента на вакантну посаду (саме кваліфікація визначає рейтинг претендента на працевлаштування).

Створення системи визначення таких кореляцій неможливе без широкої кооперації суб'єктів ринку праці (роботодавців, установ, організацій та їхніх майбутніх співробітників – студентів) – представників не сфери освіти. Тому роль студентських організацій у Болонському процесі заслуговує на особливу увагу дослідників. Зазначимо, що першу конференцію з обговорення впливу Болонської декларації на акредитаційні механізми, критерії оцінки якості знань було проведено саме Європейською асоціацією національних союзів студентів (ESIB). Оскільки Болонська декларація – це узгоджена позиція урядів багатьох європейських держав (на даний час декларацію підписали 40 країн), то для досягнення заявлених цілей було залучено механізми не тільки на рівні окремих університетів, а й на рівні законодавчої ініціативи та використання владних повноважень.

Крім Європейської комісії та представників усіх країн, які вже офіційно приєдналися до Болонської декларації, що є повноправними членами Болонського процесу, «рушійними силами» в Болонському процесі виступають також так звані Follow Up Institutions (організації сприяння з консультативними функціями): THE COUNCIL OF EUROPE (Рада Європи), EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education – Європейська асоціація національних союзів студентів Європи),

UNESCOEPES (The UNESCO European Center for Higher Education – Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО).

Є й інші «конструктивні агенти» реформ, ініційованих Болонською декларацією. До них, безумовно, треба віднести також провідні університети Європи. Виходячи з ролі авторитетних закладів вищої освіти в забезпеченні економічного та соціального розвитку, університети повинні бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління; вони в подальшому мають впроваджувати реформи в усі сфери свого життя, тобто виступати не об'єктами, а суб'єктами формування постболонського процесу.

Як бачимо, до розвитку Болонського процесу включено різноманітні державні, політичні і громадські сили. Аналогічно Болонському з 2000 року розпочався процес, що отримав назву ERA (European Research Area – Європейський дослідницький простір) щодо об'єднання досліджень в Європі. Система європейської вищої освіти стає більш прозорою, підвищується якість освіти на рівнях навчальних закладів. Якість вищої освіти стає основою створення «Європейської зони вищої освіти». При цьому і в подальшому первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі. Міністри звернулися до ENQA (European Network for Quality Assurance in Higher Education – Європейської мережі підтвердження якості вищої освіти) та її членів з пропозицією у співпраці з EUA, EURASHE та ESIB розробити узгоджені стандарти, процедури та рекомендації з питань гарантії якості.

Терміном для впровадження двоступеневої системи освіти, що ґрунтується на двох рівнях навчання, прийнято 2005 рік. Підкреслено важливість мобільності у навчальній, культурній, політичній, соціальній та економічній сферах. В останні роки показники мобільності зросли великою мірою завдяки значній підтримці програм Євросоюзу. Очікується подальший розвиток ECTS (European Community Course Credit Transfer System – Європейської кредитної системи взаємовизнання) до накопичувальної системи, яка могла б використовуватися у межах європейської зони вищої освіти для підвищеної мобільності студентства та у розвитку міжнародних навчальних програм. Йшлося і про прийняття легко зрозумілої та порівнянної системи ступенів, що підтвердило важливість Лісабонської конвенції про взаємовизнання дипломів, які мають ратифікувати всі країни-учасниці Болонського процесу.

Згідно з рішенням Болонської конференції, кожен студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримуватиме Додаток до диплома широко розповсюдженою європейською мовою, що сприятиме працевлаштуванню та продовженню освіти. Потрібно не тільки забезпечити гідні умови проживання та навчання для студентів, щоб вони могли успішно завершити курс навчання протягом обумовленого строку без перешкод, пов'язаних з соціальною та економічною ситуацією в студентських сім'ях, але й залучити студентство як повноправного партнера

до управління вищою освітою. Тому університети та студентство мають брати активнішу участь в управлінні вищою освітою.

Щоб підвищити привабливість європейської зони вищої освіти будуть створюватися стипендіальні програми для студентів з країн третього світу, а також збільшуватимуться можливості для всіх громадян, згідно з їхніми бажаннями, йти шляхом вищої освіти протягом всього життя.

Європейська зона вищої освіти та Зона європейських досліджень – дві засади суспільства, що ґрунтується на знаннях. Визнаючи необхідність тісних зв'язків між ЕНЕА (Європейською зоною вищої освіти) та ERA (Європейським науково-дослідницьким простором) у майбутній "Європі знань", а також важливість досліджень як складової частини вищої освіти Європи, слід подивитись ширше на двоступеневу систему вищої освіти як мету сьогодення і включити стадію отримання докторського звання як третій ступінь Болонського процесу, збільшити мобільність у підготовці дослідників.

Країни-учасниці Європейської культурної конвенції можуть бути прийнятими у члени Європейської зони вищої освіти, довівши своє бажання і готовність дотримуватись мети Болонського процесу у власній системі освіти.

На рівні держави входження освітньої сфери України до міжнародного освітнього простору визнається сьогодні важливою складовою модернізації освіти у контексті інноваційної моделі розвитку. Характеризуючи стратегію українських реформ на науково-практичній конференції «Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України» (лютий 2003 р.), Президент України Л.Д. Кучма наголосив: «На часі визначення та реалізація широкомасштабної довгострокової стратегії модернізації всієї системи освіти, наближення її до стандартів Європейського Союзу. Треба більш активно працювати над проблемою інтеграції науки та освіти. Має бути більш активною позиція держави у питанні підготовки кадрів вищої кваліфікації в зарубіжних навчальних закладах».

Але процес входження до європейської зони вищої освіти для нас складний. Членство у Болонському процесі спричиняє значні зміни та реформи у всіх країнах, що приєднуються. Справді, складно організаційно-методично здійснити і психологічно нелегко погодитись, що міжнародно-визнаним науковим ступенем стане «доктор філософії», скоригувати принципи присудження наукових ступенів, що сформувалися протягом десятиліть. Чи кожен керівник буде готовий реально зробити студентство повноправним партнером в управлінні вищою освітою? Що таке «європейський інженер» сьогодні і як нам побудувати підготовку інженера, яка є традиційною для українських технічних університетів, перейти до двоступеневої системи підготовки, здійснити реальну інтеграцію науки і освіти? І все це треба зробити так, щоб зберегти краще із історичного досвіду вітчизняної вищої школи. Потрібна нова концепція вищої освіти, зокрема технічної, з урахуванням вимог Болонського процесу та рішучість у здійсненні реформ.

Провідні університети України, користуючись можливостями, наданими законодавством (автономність, самоврядність, можливість визначати зміст навчального процесу та розбудувати міжнародну діяльність), включаються у роботу з реалізації положень Болонської декларації. Наприклад, широке відкриття міждисциплінарних програм навчання: протягом останніх років в НТУУ «КПІ» та інших технічних університетах України відкрито десятки спеціалізацій на стику інформатики, комп'ютерних технологій та природничих, інженерних, спеціальних і фундаментальних дисциплін. НТУУ «КПІ» активно розробляє механізми і методики переходу до нової структури навчального процесу, разом з іншими університетами країни бере участь у педагогічному експерименті, який проводить Міністерство освіти і науки України щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (вона взагалі не передбачає чіткої регламентації навчального року: кожен студент сам формує свою «траєкторію навчання», має набрати певну кількість «кредитів», навіть перериваючи навчання, і знову його продовжувати у зручний для себе час).

Простір європейської вищої освіти у межах першого десятиріччя третього тисячоліття досягти таких цілей, які розглядаються як першочергові для створення концепції європейської вищої освіти й просування європейської системи вищої освіти цілим світом:

- Прийняття системи зрозумілих ступенів і ступенів, які можна легко зіставити, у тому числі, через впровадження Додатка до диплома, для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентноздатності європейської системи вищої освіти;

- Прийняття системи, яка ґрунтується, за своєю суттю, на двох основних циклах – доступневому й післяступневому. Доступ до іншого циклу буде вимагати успішного завершення першого циклу навчання тривалістю не менше трьох років. Ступінь, отриманий після першого циклу, повинен бути затребуваним на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Наступний цикл повинен вести до отримання ступеня магістра і/або ступеня доктора, як це прийнято в багатьох європейських країнах.

- Запровадження системи кредитів за типом ECTS – європейської системи кредиту залікових одиниць трудомісткості як відповідного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності. Кредити можуть бути отримані також і в рамках освіти, яка не є вищою, залучаючи навчання протягом усього життя, якщо вони визнаються зацікавленими університетами, які приймають на навчання.

- Сприяння мобільності шляхом подолання перешкод ефективному здійсненню вільного пересування, звертаючи увагу на наступне: студентам повинен бути забезпечений доступ до можливості отримання освіти і практичної підготовки, а також до відповідних послуг; викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені

визнання й зарахування часу, який затрачений на провадження досліджень, викладання і стажування в європейському регіоні, без заподіяння шкоди їхнім правам, що встановлені законом.

- Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти з метою розробки критеріїв і методологій, які легко можна зіставити; сприяння необхідним європейським баченням у вищій освіті, особливо стосовно розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки й провадження наукових досліджень.

3.2 Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій (29-30 березня 2001 року, м. Саламанка)

Формування майбутнього

Більше 300 європейських вищих навчальних закладів і їх основних представницьких організацій зібралися у Саламанці, щоб підготувати Празьку зустріч міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах, залучених до Болонського процесу.

Вищі навчальні заклади звернулися до урядів із проханням заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями:

- ◆ здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- ◆ реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми, зокрема;
- ◆ розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- ◆ виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
- ◆ забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
- ◆ сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;
- ◆ підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в простір європейської вищої освіти;
- ◆ провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентноздатними вдома, в Європі й у світі;
- ◆ дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

1. Освіта як відповідальність перед суспільством

Простір європейської вищої освіти повинен будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступеневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього

життя; на громадянстві як короткострокової, так і довгострокової соціальної доцільності.

2. Вища освіта, заснована на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення простору європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням простору європейських наукових досліджень.

3. Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності враховувати те цінне розмаїття ефективно, щоб одержати позитивні результати. Вищі навчальні заклади мають користуватися конвергенцією, зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами і мати справу з розмаїтістю.

4. Ключові питання якості як наріжний камінь формування простору Європейської освіти

Оцінка якості повинна враховувати мету та місію інститутів і програм. Вона потребує балансу між нововведеннями й традиціями, академічними перевагами і соціальною/економічною необхідністю, пов'язаністю програм і свободою вибору студентів. Вона охоплює викладання і наукові дослідження так само, як керування й адміністрування, сприйнятливість до студентських потреб і забезпечення послуг.

Якість – головна умова для довіри, мобільності, сумісності й привабливості в Зоні європейської вищої освіти.

5. Формування довіри

Існує міжнародний підхід до оцінки наукових досліджень. Такий само підхід повинен бути й у ставленні до вищої освіти. У Європі забезпечення якості не може ґрунтуватися на єдиному погляді щодо використання спільного набору стандартів. Шлях у майбутнє пов'язаний з розробкою на європейському рівні механізмів для взаємного прийняття результатів забезпечення якості, "акредитацією" як однієї з можливих форм підвищення якості освіти. Такі механізми повинні врахувати національні, лінгвістичні і дисциплінарні розходження, а також університети з малим навантаженням.

6. Сумісність

Сумісність із європейським ринком праці повинна відбиватися в програмах різним чином, залежно від того, коли (після першого або другого ступеня) були отримані знання, уміння й навички, необхідні для роботи. Можливість працевлаштування з урахуванням перспективи навчання протягом усього життя буде досягнута краще через цінності, властиві якісній освіті; через розмаїття підходів і профілів дисциплін; через гнучкість програм, що дозволяють мати багато можливостей входження "в" і виходу "із" них; через розвиток міжспеціалізованих навичок і умінь, таких як комунікація й мови; через здатність мобілізувати знання, вирішувати проблеми, працювати в команді і розвиватися соціально.

7. Мобільність

Вільна мобільність студентів, персоналу і випускників є необхідною умовою формування простору європейської вищої освіти. Європейські університети хочуть розвивати велику мобільність як за "горизонталлю", так і за "вертикаллю", і не розглядають віртуальної мобільності, як заміну фізичної мобільності. Вони хочуть використовувати існуючі інструменти визнання й мобільності (ECTS, Лісабонську конвенцію, Додаток до диплома, мережа КАКІС/ЕМІС) позитивним і гнучким засобом.

Сумісні кваліфікації на доступневому і післяступневому рівнях

Вищі навчальні заклади підтримують рух до сумісних кваліфікацій, що засновані на ключових відмінностях у доступневому і післяступневому навчанні. Достатньо загальною є думка, що для одержання перших ступенів повинна бути виконана навчальна робота, оцінювана в межах від 180 до 240 кредитів ECTS. Перші ступені сприятимуть зайнятості на ринку праці або, головним чином, будуть підготовчим шаблоном для подальшого навчання на післяступневому рівні. За деяких обставин університет може вводити інтегровані навчальні плани, що ведуть безпосередньо до ступеня магістра. Важливу роль у прийнятті таких рішень мають мережі, створені на основі однорідності досліджуваних дисциплін. Університети переконані в доцільності накопичувально-перезарахункової кредитної системи, заснованої на ECTS, і на базовому праві приймати рішення про доцільність кредитів, отриманих в іншому місці.

8. Привабливість

Європейські вищі навчальні заклади намагаються стати привабливими для талановитих людей усіх континентів. Це потребує дій на інституційному, національному і європейському рівнях. Специфічні заходи передбачають адаптацію програм; ступені, які ясно розуміються як усередині, так і поза Європою; необхідні засоби забезпечення якості; програми, що викладаються на основних світових мовах; адекватну інформацію і маркетинг; доброзичливий сервіс для іноземних студентів і вчених, а також стратегічну роботу в рамках мереж. Успіх залежить також від швидкої ліквідації шкідливих правил іміграції й ринку праці.

Європейські вищі навчальні заклади визнають, що їхні студенти потребують і вимагають кваліфікацій, які вони можуть ефективно використовувати для свого навчання й кар'єри по всій Європі. Інститути, їхні мережі й організації підтверджують свою роль і відповідальність у цьому плані і свідчать про свою готовність належним чином організувати себе в рамках автономії.

Вищі навчальні заклади звертаються до урядів із проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації й керівництва зближенням із урахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати та підтримувати прогрес у спільних спробах:

- провести переоцінку вищої освіти наукових досліджень для всієї Європи;

- реорганізувати и омолодити програми вищої освіти в цілому;
- розвивати і базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- приймати взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії й підтвердження якості;
- покладатися на загальні терміни європейського виміру забезпечувати сумісність різних інститутів, програм і ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу і можливості працевлаштування випускників у Європі;
- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують великі проблеми входження в простір європейської вищої освіти;
- проводити зміни будучи відкритими, конкурентноспроможними вдома, в Європі та у світі;
- продовжувати вважати за необхідне, щоб вища освіта була відповідальною перед суспільством.

9. Подальші дії після підписання Болонської декларації

Міністри заявили, що, з огляду на прийняття Болонської декларації, формування Зони європейської вищої освіти є умовою для розширення привабливості й конкурентноздатності вищих навчальних закладів Європи. Вони підтримали тезу про те, що вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо.

10. Прийняття системи легко зрозумілих і сумірних ступенів

Міністри рішуче закликали університети й інші вищі навчальні заклади використовувати всі переваги існуючого національного законодавства і європейських інструментів, націлених на полегшення академічного і фахового визнання курсів, ступенів і інших досягнень, щоб громадяни могли ефективно використовувати свої кваліфікації, уміння і навички у всій Зоні європейської вищої освіти. Міністри закликали існуючі організації і мережі типу МАКІС і ЕМІС сприяти на інституційному, національному і європейському рівнях простому, ефективному і справедливому визнанню, що відбиває викладену розмаїтість кваліфікацій.

11. Прийняття системи, заснованої на двох основних циклах

Міністри відзначили енергійне обговорення і розвиток структури ступенів, заснованої на двох основних циклах, що чітко формулюють вищу освіту для доступневого і післяступеневого навчання. Деякі країни вже прийняли цю структуру, а декілька інших розглядають її з великим зацікавленням. Важливо відзначити, що в багатьох країнах ступені бакалавра і магістра або два інші сумірні ступені можуть бути отримані як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах. Програми, що ведуть до ступеня, можуть і дійсно мають різноманітну орієнтацію й різноманітні конфігурації для пристосування до розмаїтості індивідуумів, до потреб навчального процесу і ринку праці, як це було визнано на семінарі в Гельсінкі зі ступенів бакалаврського рівня (лютий 2001 року).

12. Запровадження системи кредитів

Міністри підкреслили, що для більшої гнучкості в процесах навчання й одержання кваліфікацій необхідне встановлення загальних наріжних каменів кваліфікацій, підтриманих кредитною системою типу ECTS – сумісною системою, що забезпечує як диференційно-розрізнявальну, так і нагромаджувальну функції. Разом із взаємно визнаними системами забезпечення якості такі домовленості полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і розширять сумісність із світом праці, привабливість і конкурентноздатність європейської вищої освіти. Повсюдне використання такої системи кредитів і Додатки до диплома будуть сприяти прогресу в цьому напрямку.

13. Сприяння мобільності

Міністри знову підтвердили, що поліпшення мобільності студентів, викладачів, дослідників і апарату управління, як це зазначено в Болонській декларації, має максимальну важливість. Тому вони підтвердили своє зобов'язання прийняти всі заходи для усунення перешкод вільному пересуванню студентів, викладачів, дослідників і підкреслили важливість соціальних питань мобільності. Вони взяли до уваги можливості для мобільності, що запропоновані відповідно до програм Європейського співтовариства, і прогрес, що досягнутий у цій галузі, наприклад, прийняттям Плану дій з мобільності, підтриманого Радою Європи в 2000 році.

14. Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості

Міністри визнали життєво важливу роль, яку відіграють системи якості в забезпеченні стандартів високої якості й у полегшенні порівнянності кваліфікацій по всій Європі. Вони також схвалили більш тісне співробітництво між мережами із забезпечення якості і з визнання. Було підкреслено потребу близького європейського співробітництва і взаємної довіри в прийнятті національних систем забезпечення якості. Відтак було закликано університети й інші вищі навчальні заклади поширювати приклади кращої практики і розробляти сценарії для взаємного прийняття механізмів акредитації/сертифікації та оцінки. Міністри спонукали університети й інші вищі навчальні заклади, національні агентства і Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (ENQA) співпрацювати в кооперації з відповідними організаціями країн, що не є членами (ENQA), у встановленні загальних норм прийняття рекомендацій і поширення кращої практики; сприяння європейському підходу до вищої освіти.

Щоб далі посилювати важливі європейські виміри вищої освіти і можливості працевлаштування випускників, міністри закликали сектор вищої освіти збільшувати розвиток модулів, орієнтацією або організацією на всіх рівнях курсів і програм із "європейським" змістом. Особливо це стосується модулів, курсів і програм, запропонованих інститутами різних країн, що співпрацюють, і є провідними до спільного визнання ступенів.

15. Навчання протягом усього життя

Навчання протягом усього життя є істотним елементом простору європейської вищої освіти. У майбутній Європі, що будується як суспільство

й економіка, засновані на знаннях, стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентноздатності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя.

16. Вищі навчальні заклади і студенти

Міністри підкреслили необхідність залучення університетів, інших вищих навчальних закладів і студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у заснуванні та формуванні простору європейської вищої освіти. Інститути продемонстрували важливість, яку вони надають створенню спільної й ефективної, але усе ж різноманітної і такої, що пристосовується, Зони європейської вищої освіти. Відзначалось, що якість - основна умова для довіри, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти. Міністри оцінили внесок вищих навчальних закладів у розвиток програм навчання, що об'єднують академічну якість із сумісністю до довгострокової можливості працевлаштування, і закликали продовжити їхню активну діяльність у цьому напрямку.

Було наголошено і на тому, що студенти мають брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах.

17. Сприяння забезпеченню привабливості Зони європейської вищої освіти

Міністри погодилися з важливістю розширення привабливості європейської вищої освіти для тих, хто навчається із Європи й інших частин світу. Розуміння і сумірність європейських ступенів вищої освіти в усьому світі повинні бути розширені розвитком загальних рамок кваліфікацій, а також узгодженням забезпечення якості і механізмами акредитації /сертифікації і збільшенням інформаційних зусиль. Міністри акцентували увагу та тому, що якість вищої освіти і наукових досліджень повинна бути важливим визначальним чинником міжнародної привабливості і конкурентноздатності Європи. Міністри погодилися, що має бути підвищена увага до переваг Зони європейської вищої освіти, програм різноманітної конфігурації. Вони закликали до збільшення співробітництва між європейськими країнами в частині, що стосується можливого значення і перспектив транснаціональної освіти.

18. Співробітництво

Міністри зобов'язались продовжити співробітництво, що засноване на цілях, викладених у Болонській декларації, побудованої на спільному та відмінному у культурах, мовах і національних системах, залучаючи всі можливості міжурядового співробітництва і діалогу, який продовжується, із європейськими університетами, іншими вищими навчальними закладами, студентськими організаціями, а також програмами Співтовариства.

Для того, щоб процес успішно просувався далі, міністри просили групу сприяння впорядкувати семінари для проведення досліджень у таких галузях: співробітництво, що стосується акредитації і забезпечення якості; визнання результатів навчання і використання кредитів у Болонському процесі;

розвиток спільних ступенів; соціальні питання із спеціальною увагою до перешкод мобільності, а також розширення Болонського процесу, навчання протягом усього життя і залучення до обговорення студентів.

3.3 Празький саміт з вищої освіти як етап реалізації Болонського процесу (18-19 травня 2001 р.)

Представники 29 країн, що підписали декларацію, зустрілися, щоб оцінити досягнуті успіхи і визначити напрямки й пріоритети дій на наступні роки. Головна мета - формування Зони європейської вищої освіти й конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи. Вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо, вона була, є і залишається важливою цінністю західного суспільства. Міністри звернули увагу на:

1. Енергійне продовження Болонського процесу.
2. Сприяння забезпеченню привабливості Зони європейської вищої освіти.
3. Навчання протягом усього життя (система безперервної освіти).
4. Вищі навчальні заклади і студенти.
5. Створити групу сприяння для доведення справи Болонського процесу до кінця, яка повинна бути утворена з представників усіх країн, що підписали відповідні документи.

Задля сприяння процесу поставлена мета впорядкувати семінари для проведення досліджень у таких галузях:

- співробітництво, що стосується акредитації і забезпечення якості;
- визнання результатів навчання і використання кредита;
- розвиток спільних ступенів;
- соціальні питання з акцентом щодо перешкод мобільності;
- розширення Болонського процесу;
- навчання протягом усього життя;

Позитивні моменти впровадження ступеня "бакалавр наук"

Більшість європейських країн запровадили, впроваджують або планують впровадити систему вищої освіти, яка полягає в послідовному здобутті ступенів "бакалавр", "магістр" і "доктор наук". Реформи в цьому напрямі проводять у системах вищої освіти, що базуються виключно на університетах (тобто "унітарні" системи), а також в "бінарних" або "дуалістичних" системах.

Двоступеневе поєднання "бакалавр/магістр" має декілька переваг порівняно з довготривалим негнучким навчальним планом, що безпосередньо веде до здобуття ступеня "магістр наук" і традиційний у багатьох країнах. Головна перевага тут полягає в тому, що студентам пропонують програми, які передбачають більше індивідуальної гнучкості. Двоступенева структура сприяє розвитку національної та інтернаціональної мобільності, оскільки передбачає модульний (блоковий) характер навчальних програм. У наш час, коли люди вчаться протягом усього свого життя, однією

з найвагоміших переваг двоступеневої структури є те, що вона сприяє взаємодії навчання з працею. Запровадження початкових ступенів бакалаврського типу також сприяє розвитку багатодисциплінарних магістерських програм, доступних для студентів інших закладів.

Високий рівень відрахування зі складу студентів і подовження університетського навчання - це проблеми, з якими стикаються більшість європейських країн. Добре сплановані та продумані програми бакалаврського ступеня допомагають зменшити кількість відрахувань студентів, що не отримують ніякої кваліфікації, і, отже, полегшують їх просування на європейському ринку праці, а також сприяють скороченню навчального терміну.

Структура "бакалавр/магістр" стала світовим стандартом, її прийняття сприятиме визнанню європейських ступенів як у самій Європі, так і у світі, і зробить наші вищі навчальні заклади привабливішими для тих студентів, які бажають навчатися в Європі.

Структура ступеня "бакалавр наук" в Європі

Сприяння мобільності в Європі потребує підвищеної прозорості та здатності до порівняння європейських кваліфікацій з вищої освіти. Для цього потрібні загальні критерії визначення ступеня "бакалавр". Ця структура має бути достатньо гнучкою, враховувати національні особливості, але водночас досить чіткою, щоб бути стандартною.

Ступінь "бакалавр" є кваліфікацією вищої освіти, яка потребує складання 180-240 заліків (згідно з ECTS). Термін навчання на здобуття цього ступеня - 3-4 роки. Слід зазначити, що ступінь "бакалавр", який часто називають "початковим ступенем", можна здобути як у традиційних університетах, так і у професійно-орієнтованих закладах вищої освіти. Програми цього ступеня можуть і повинні мати різну орієнтацію та бути багатопрофільними, щоб відповідати індивідуальним та академічним потребам, а також вимогам ринку праці.

Для підвищення прозорості потрібно, щоб профіль кваліфікації було внесено до назви курсу та пояснено в додатку до диплома. Підвищенню прозорості також сприятиме адекватність термінології. Навіть ті програми бакалаврського ступеня, що є проміжними і передбачають продовження навчання, мають бути самостійними, їх не слід сприймати тільки як частину тривалішого навчального плану, оскільки деякі студенти можуть виділити, змінити напрям навчання або продовжити його в іншому навчальному закладі.

Відповідність вимогам ринку праці

Ступені бакалаврського типу можуть задовольняти запити вже спільного європейського ринку праці по-різному. Одні програми спрямовано на отримання окремих професій з безпосереднім виходом на ринок праці, інші - на підготовку студентів до подальшого навчання з працевлаштуванням після нього. Усі програми мають передбачати здобуття таких професійних навичок, яких вимагають від усього працездатного населення Європи.

Ринки праці європейських держав очікують, що все більше молоді буде здобувати кваліфікацію вищої освіти. Навряд чи це можливо в тих країнах, де існують тільки одноступеневі довготривалі програми навчання.

Система вищої освіти має пропонувати самостійні навчальні програми здобуття ступеня "бакалавр" меншої тривалості для задоволення конкретних потреб ринку праці. Водночас існує нагальна потреба перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників сучасного ринку праці. Для максимальної відповідності потребам ринку праці в бакалаврах наук ці програми мають розробляти заклади вищої освіти у тісній співпраці з їх соціальними партнерами.

Навчальні дисципліни

Різні навчальні дисципліни мають власні сильні традиції, які потрібно враховувати, розробляючи структури ступенів XXI сторіччя.

В усіх сферах програми бакалавра та магістра повинні мати механізми спадкоємності як у межах одного й того самого сектору вищої освіти, так і між різними секторами. Можна передбачити, що на новому просторі європейської вищої освіти з'явиться широке розмаїття профілів ступеня "бакалавр наук" з безпосереднім виходом на ринок праці та/або з продовженням навчання (одразу ж після деякого часу) для здобуття ступеня "магістр".

Одним лише реформуванням освітніх структур не можна збільшити "прозорість". На європейському рівні потрібні широкі визначення вузлових компетенцій, якими мають володіти бакалаври та магістри наук. Ці визначення мають стосуватися тільки компетенцій, здатних до застосування в різних сферах суспільного життя.

3.4 Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (19-20 вересня 2003 року, м. Берлін)

Принципово нове рішення Берлінського саміту:

- поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Установлено, що в країнах учасницях Болонського процесу має бути один докторський ступень – "доктор філософії" у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.);
- акцентовано увагу на потребі сприяти Європейському простору вищої освіти;
- розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з Європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією;
- наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя;
- зазначено, що Європейський простір вищої освіти та Європейський простір дослідницької діяльності роботи – дві взаємопов'язані частини спільності знань.

Міністри дійшли згоди з приводу загальних завдань для створення узгодженого єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Під час попередньої конференції, котра відбулась у Празі 19 травня 2001 року було підтверджене зобов'язання створити загальноєвропейський простір вищої освіти до 2010 р.; розглянуто досягнуті результати і визначено пріоритети і нові завдання на майбутнє з метою прискорення процесу встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти.

Прогрес

Міністри вітають різні ініціативи, що починаються після Празького саміту з вищої освіти, і спрямовані на збільшення сумісності і сумірності освіти, на створення більш прозорих структур вищої освіти і поліпшення якості вищої освіти в Європі на рівні вузів і на національному рівні. Міністри цінують співробітництво і зобов'язання всіх партнерів - вищих навчальних закладів, студентів і інших зацікавлених осіб - із цією метою.

Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського процесу для створення загальноєвропейського простору вищої освіти і наголошують на необхідності активізувати зусилля на рівні вузів, національному і загальноєвропейському рівнях. Однак, щоб стимулювати подальший розвиток процесу, міністри зобов'язуються притримуватися проміжних пріоритетів у плинні наступних двох років, активізуючи зусилля для розвитку ефективних систем забезпечення якості, просування ефективного використання системи, заснованої на двох циклах, і удосконалення системи визнання ступенів і періодів навчання.

Забезпечення якості

Як показує практика, якість вищої освіти лежить в основі розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри зобов'язуються підтримувати подальший розвиток системи забезпечення якості на рівні вузів, на національному і загальноєвропейському рівнях. Вони також підкреслюють необхідність розвитку загальних критеріїв і методологій забезпечення якості. Міністри підкреслюють, що, відповідно до принципу інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості лежить на кожному з вузів, що є основою для реальної підзвітності академічної системи в рамках національної системи якості.

Отже, міністри дійшли згоди, що до 2005 р. національні системи із забезпечення якості повинні в собі містити:

- визначення обов'язків органів і установ, які беруть участь;
- оцінювання програм і вузів, що охоплює внутрішню і зовнішню оцінку, з врахуванням участі студентів і публікації результатів;
- система акредитації і атестації;
- міжнародне партнерство, співробітництво і створення мережі.

На європейському рівні міністри закликають ENQA за допомогою впливу на членів цієї організації, у співробітництві з EUA, EURASHE і ESIB, створити набір погоджених стандартів, процедур і керівних принципів забезпечення якості; дослідити способи забезпечення адекватної погодженої

системи перевірки якості і/або акредитації агентств і організацій, а також дати звіт із цих питань міністрам через комісії в 2005 р. Належним чином буде врахований і досвід інших асоціацій і організацій у забезпеченні якості.

Структура ступенів: прийняття системи, яка складається з двох основних ступенів

Міністри з задоволенням відзначають, що після прийняття зобов'язання про двоступеневу систему в Болонській Декларації всебічна реструктуризація системи європейської вищої освіти йде повним ходом. Усі міністри зобов'язуються почати реалізацію двоступеневої системи до 2005 р.

Міністри наголошують на важливості консолідації досягнутих результатів і поліпшення розуміння і прийняття нових кваліфікацій за допомогою укріплення діалогу й у рамках вузів, і між вузами та працедавцями.

Міністри підтримують ініціативу країн-учасниць у розробці структури погоджених і сумірних / зіставних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б прагнула дати визначення кваліфікаціям, з огляду на показники об'єму роботи, рівня, результати навчального процесу, компетенції і профіль. Вони також беруть на себе відповідальність за розробку узагальненої структури кваліфікацій для загальноєвропейського простору вищої освіти.

У цих рамках ступені повинні мати різні чітко визначені результати. Ступені першого і другого рівнів повинні мати різні спрямованості і профілі, щоб забезпечувати різноманітні індивідуальні, академічні нестатки і потреби трудового ринку. Ступені першого рівня повинні давати доступ, відповідно до Лісабонської Конвенції про визнання щодо програм другого рівня. Ступені другого ступеня повинні надавати можливість подальших досліджень для одержання докторського ступеня.

Міністри наголошують на своєму зобов'язанні зробити вищу освіту доступною для всіх, використовуючи всі можливості і відповідні засоби:

Загальноєвропейський простір вищої освіти (ЕНЕА) і загальноєвропейський простір дослідження (ЕКА) - два основних принципи суспільства, заснованого на знаннях.

Усвідомлюючи необхідність створення більш тісних зв'язків між ЕНЕА і ЕКА у Європі знань, а також важливість дослідження як складової частини вищої і освіти на території Європи, міністри вважають потрібним додати докторський рівень як третій ступінь Болонського процесу, що доповнює два основних ступені вищої освіти. Вони також підкреслюють важливість дослідження, дослідницького навчання і підтримки міждисциплінарних зв'язків в досягненні й поліпшенні потрібного рівня якості вищої освіти й у збільшенні конкурентноздатності вищої європейської освіти в цілому.

Міністри роблять необхідні кроки для більшої привабливості та ефективності партнерства вищих навчальних закладів Європи. Тому міністри звернулися до вузів із проханням про збільшення ролі та вагомості досліджень у відношенні технологічної, соціальної і культурної еволюції і потреб суспільства.

Міністри розуміють, що на шляху досягнення цієї мети є перешкоди, які вузи не можуть подолати поодиночі. Необхідна сильна підтримка, у тому числі фінансова, а також відповідні вирішення від національних урядів і європейських органів.

Відтак, міністри заявляють про необхідність підтримати мережі, утворені на докторському рівні, у їхньому подальшому удосконаленні і становленні як однієї з показових ознак загальноєвропейського простору вищої освіти.

Додаткова структура

Міністри довіряють Комісії вирішення поставлених у комюніке питань, а також загальне спостереження за розвитком Болонського процесу і підготовку наступної зустрічі міністрів. Комісія буде складатися з представників усіх членів Болонського процесу і Європейської Комісії, а також Рад Європи, EUA, EURASHE, ESIB, UNESCO/ CEPES у ролі консультаційних членів. Засідання цієї групи повинні проходити, принаймні, два рази в рік під головуванням на цей час головуєчої країни ЄС, де роль віце-голови буде виконувати країна-упорядниця наступної конференції міністрів.

Правління одночасно перебуває під керівництвом країни, що нині головує, ЄС переглядає роботу в проміжках між зустрічами Комісії. Правління буде складатися з голови, віце-голови від країни - наступниці, попередньої та наступної головуєчої країни ЄС, трьох країн-учасниць, обраних Комісією на один рік, Європейської Комісії як консультативного члена, Рад Європи, EUA, EURASHE, ESIB. Комісія і Правління мають право організовувати спеціальні зустрічі, якщо у цьому буде потреба. Уся подальша робота буде координуватися Секретаріатом країни, котра проводитиме наступну конференцію міністрів.

Робоча програма 2003-2005

Міністри 33 Європейських країн зустрілися в Берліні для визначення пріоритетів і встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри відповідальні за вищу освіту, створення найконкурентоспроможної і динамічної економіки у світі, заснованої на знаннях і здатної забезпечити стійкий економічний ріст, більшу кількість і кращу якість робочих місць, великої соціальної згуртованості. Міністри поділяють думку про те, що усі зусилля будуть спрямовані на збільшення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць, зміцнюючи в такий спосіб фундамент для Європи знань.

– Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського процесу для створення загальноєвропейського простору освіти з метою активізувати зусилля на рівні вузів, національному і загальноєвропейському рівнях.

– Міністри зобов'язуються підтримати подальший розвиток системи забезпечення якості на рівні вузів, а також необхідність розвитку загальних критеріїв і методології із забезпечення якості.

– До 2005 р. національні системи із забезпечення якості повинні містити: визначення обов'язків органів і установ, які беруть участь; оцінювання програм і вузів, яке охоплює внутрішню і зовнішню оцінку з врахуванням участі студентів; систем акредитації і атестації і сумарних процедур; міжнародне партнерство; співробітництво і створення мережі;

– Міністри підтримують ініціативу країни учасниць у створенні погоджених і зіставних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б прагнула дати визначення кваліфікаціям, з огляду на показники об'єму роботи, рівня, результати навчального процесу, компетенції і профіль.

– Міністри підтверджують свій намір докласти усіх зусиль для усунення перешкод на шляху мобільності студентів, для чого стимулюватимуть визнання національних позичок і грантів; заохочують подальший прогрес із метою перетворення ECTS із перевіреної системи в нагромаджувальну.

3.5 Основні кроки на європейському просторі

Із 2001 року відбулися три значні події на шляху до Європейського простору вищої освіти: Конвенція європейських закладів вищої освіти в Саламанці (березень), студентська конвенція в Гетеборзі (березень), зустріч міністрів з представниками вищої школи в Празі (травень). Усі три події підтвердили прогрес та успіх процесу інтеграції до Європейського простору вищої освіти.

У Саламанці європейські вищі навчальні заклади та їх представницькі організації підтвердили своє зобов'язання досягти єдиного Європейського простору вищої освіти до кінця десятиріччя. У висновках цієї конвенції:

- міністри погодилися з важливістю підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти для студентів з Європи й усього світу і закликали до розвитку всесвітньої загальної системи кваліфікацій і схеми європейської якісної сертифікації як інструменту досягнення привабливості; закликали до співробітництва між європейськими країнами щодо транснаціональної освіти;
- серед інструментів, спроможних підвищити як мобільність, так і привабливість, виділено розвиток модулів, курсів та навчальних планів, які є "європейськими" за змістом, орієнтацією та організацією, особливо щодо уніфікації наукових ступенів.

Дотримуючись системи, запровадженої в Саламанці та Гетеборзі, міністри офіційно визнали, що громадяни повинні ефективно використовувати свої кваліфікації, компетенцію та навички у межах європейського освітнього простору.

Зрештою міністри зобов'язалися продовжувати співробітництво в рамках організованої робочої структури. Деякі кроки зроблено у напрямі поліпшення ефективності процесу; до процесу офіційно запрошено

приєднатися Європейську Комісію, також до діалогу приєдналися Асоціація європейських університетів, EURASHE (сектор коледжів/технікумів), ESIB і Рада Європи.

Крім специфічних положень Празького комюніке, важливо наголосити на бажанні міністрів досягти мети, поставленої ще в Болоньї, у найкоротший термін. Коло питань до цієї дати вже досить повне: крім центрального питання, поставленого міністрами, багато сфер потребують подальших дій на європейському рівні, особливо на рівні навчальних закладів, наприклад, подальший розвиток двоступеневої системи, упровадження ECTS, розвиток базових потреб та стандартів дисциплінарних та професійних сфер, застосування зрозумілої термінології, наприклад, "магістр" або "акредитація", ефективне використання існуючих інструментів та мереж, відносини між університетами та іншими типами освітніх закладів.

Основний висновок на цьому етапі: Болонський процес продовжується, міцніє і поширюється. Він потребує ентузіазму та підтримки тих, хто хоче зробити свій внесок у майбутню європейську вищу освіту заради студентів, випускників, навчальних закладів і Європи в цілому.

Формування загальноєвропейського простору вищої освіти

Болонська декларація від червня 1999 року поклала початок ряду реформ, необхідних для збільшення сумісності, порівнянності та конкурентоспроможності європейської вищої освіти, а також підвищення її привабливості як для громадян країн Європи, так і для громадян та дослідників інших країн. У травні 2001 року під час зустрічі у Празі міністри, зазначивши деякий прогрес, додали три нові напрями дій. У Берліні потрібно буде визначити пріоритети та конкретні цілі у сфері формування загальноєвропейського простору вищої освіти.

Європа має величезний потенціал. Щороку тисячі університетів передають свої знання сотням і тисячам випускників. Більшість з них, а також окремі департаменти мають статус міжнародних. Європа - один з найбільших ринків світу. Проте існує ще досить багато перепон щодо мобільності студентів, викладачів та дослідників: низький рівень співпраці між університетами; недостатня організація у частині передачі нових знань від університетів до світу праці; неадекватне фінансування або його неефективне використання.

Уже декілька років Болонський процес узгоджується з політикою комісії у сфері вищої освіти через європейські програми зі співробітництва, особливо "Socrates-Erasmus". Цей факт було визнано у Празі та запропоновано комісії стати повноправним членом Болонської структури нарівні з іншими державами, які підписали Болонську декларацію.

Комісія підтримує більшість напрямів Болонського процесу, наприклад, сприяє введенню додатка до диплома, у якому вказано точні назви кваліфікацій, а також запуску програми "Erasmus-Mundus", що робить привабливою європейську вищу освіту в глобальному масштабі. Такі заходи, що є частиною всеохоплюючого підходу ЄС до питань у сфері освіти, взаємно доповнюють один одного, сприяючи досягненню проголошених

цілей у межах різних систем вищої освіти. Ця взаємодія супроводжується, наприклад, заходами ЄС з підвищення мобільності для посилення прозорості і визнання кваліфікацій в Європі, що відповідає широкій реформі ЄС у рамках Ліссабонської стратегії.

У березні 2000 року голови країн ЄС та уряд у Лісабоні визначили цілі та розробили стратегію для Європи на період до 2010 року: "перетворити ЄС на економіку, що найдинамічніше розвивається, базується на знаннях і здатна до стійкого економічного зростання з підвищеними можливостями працевлаштування населення на основі його соціальної інтеграції". У березні 2002 року в Барселоні вони додали, що європейська освіта та системи навчання мають відповідати загальновизнаним стандартам якості.

Міністри освіти ЄС інтерпретували це як серію загальних цілей для різних освітніх систем в Європі. Прогрес у досягненні цих цілей оцінюватимуть за "загальноприйнятими показниками європейського середнього рівня успішності" або "європейськими еталонами".

Посилення ролі університетів у "Європі знань"

5 лютого 2003 року комісія прийняла документ щодо ролі університетів у "Європі знань". У ньому виділено ті проблемні питання, які постали перед європейською вищою освітою на перетині дослідницької діяльності, програм з додаткової освіти та інновацій. Документ викликав дебати з боку академічної спільноти та суспільства в цілому, окремих дослідників, університетів, університетських мереж, дослідних організацій, суспільних органів, роботодавців, профспілок тощо.

Більшість з одержаних відповідей містять висловлювання, що відображають широкий консенсус щодо ключової ролі університетів у "Європі знань" і тих основних умов, за яких університети здатні виконувати цю роль. Підкреслено важливість питань фінансування з урахуванням його потрібного рівня (йдеться про потребу диверсифікацій доходів та ефективнішого використання наявних ресурсів). Тривалі терміни навчання та високий рівень "відсіву" студентів розцінено як витрату ресурсів як з боку студентів, так і з боку університетів. Тоді як курс взято на посилення інституційної автономії, у більшості висловлювань зазначено про потребу удосконалення методів професійного управління.

Загальна картина диверсифікованого європейського університетського простору з різними інтенсивністю і типами досліджень (інновацій та профілями викладання) навчання розглядається як шлях до майбутнього. Потрібні особлива підтримка досліджень, викладання та соціальна спрямованість діяльності університету.

Університети розраховують на значну підтримку на європейському рівні особливо щодо створення загальноєвропейського простору вищої освіти та загальноєвропейського простору наукових досліджень та інновацій. У цьому контексті пропонується збільшити фінансову підтримку з боку ЄС, у тому числі для розширення мобільності, структурних перетворень у рамках Болонського процесу, для розвитку потенціалу досліджень, інновацій та регіональних інноваційних об'єднань, підвищення привабливості Європи в

глобальних масштабах у сфері освіти та досліджень тощо. Також запропоновано створити різні європейські інструменти, а саме: спільні ступені, докторантуру, механізми оцінення якості, інструменти прозорості та порівнянності, гнучку політику в сфері доступу та прийому у вищі навчальні заклади тощо. Такі рекомендації часто розглядають як спроби послаблення національних рішень у сфері доступу, визнання й мобільності персоналу, що є обмежуючим чинником для університетів ряду країн з тим, щоб вони повною мірою могли використати нові можливості на європейському рівні. Відповіді також відображають достатню поінформованість щодо ролі університетів як рушійних чинників регіонального розвитку. Університетам було надано підтримку з боку європейських структурних фондів у формі різних пропозицій.

Загальновизнаною стала потреба збільшення привабливості систем та інститутів вищої освіти в Європі та світі. Більшість відповідей вказують на потребу порівняння Європи та США (які чинники забезпечують успіх американській системі) та надання порівнянних даних. У цьому контексті особливу увагу приділено гуманним ресурсам (кар'єра, посада, перспективи росту) та аспектам навчальної програми (визнання ступеня, демонстрація якості, орієнтація на потреби тих, хто навчається).

Зміни (реформи) після підписання Болонської декларації

У документі **Напрямок II** йдеться про існування взаєморозуміння щодо основних завдань процесу, передусім це - мобільність, можливість влаштування на роботу та конкурентоспроможність. Сприяння мобільності серед студентів і випускників (*mobility of students*) було одностайно схвалено, тоді як питанню мобільності працівників (*staff mobility*) приділялося недостатньо уваги. Було схвалено також такі документи, як ECTS та додаток до диплома.

Болонська декларація ще раз підтвердила, що можливість улаштування на роботу - це основне питання вищих закладів у всій Європі. Під час дебатів взято до уваги і той факт, що існує багато шляхів, як зробити перші ступені "релевантними для європейського ринку праці" згідно з Болонською декларацією і не бути тісно прив'язаними до ситуації на ринку праці, яка має тенденцію постійно змінюватися. У всій Європі є багато нових "професійних бакалаврів" і невелика кількість нових "професійних магістрів", особливо (але не тільки) в коледжах і технікумах, хоча в деяких країнах здобутий ступінь бакалавра розглядається здебільшого як підготовка до подальшого навчання чи вступу до аспірантури.

Більшість країн сприймають конкурентоспроможність як позитивне явище і підтримують ідею створення привабливої системи вищої освіти. Деякі країни розробили спеціальні проекти, щоб надати потрібну інформацію та залучити більше студентів з неєвропейських країн.

У документі **Напрями II** показано, що ECTS була прийнята як багатофункціональний інструмент у формуванні єдиного Європейського простору освіти. Спостерігається тенденція запровадження майже у всіх країнах систем ECTS або систем, сумісних із ECTS. Це можна зробити на

обов'язкових підставах або віддати на розгляд ректорів і/або міністерств. Є побоювання, що запровадження системи кредитів не дасть можливості університетам організовувати навчальний план у логічній для них послідовності або змусить їх визнати, що зможе призвести до зниження якості освіти. Щоб уникнути значних розбіжностей, які можуть зруйнувати всі очікувані переваги цієї схеми, потрібні більш скоординовані дії щодо запровадження ECTS.

Децентралізований підхід до гарантій якості/акредитації, який використовують у Німеччині, може стати поштовхом для основного європейського підходу, який базується на взаємовизнанні рішень, прийнятих комісією з гарантії якості; повазі до національних особливостей та розбіжностей у предметах; на потребі уникати перенавантаження університетів із усе ще іншим рівнем оцінювання та контролю.

Болонський процес має також величезний вплив на країни, які не брали в ньому участі: у звіті **Напрямок II** охоплено такі європейські країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Македонія. Він не охопив інші країни, хоча було зрозуміло, що такі держави, як Туреччина, Росія та деякі інші країни СНД виявили інтерес до цього процесу. Болонською декларацією зацікавились в Албанії та в країнах колишньої Югославії. Щодо системи вищої освіти на Кіпрі, то вона вже слідує основним напрямом Болонської декларації. Процес змін від Болоньї до Праги свідчить про те, що конвергенція продовжується, зміцнюється і поширюється.

Підкреслюється європейська традиція вищої освіти більше як "громадської справи" (частини громадської політики щодо соціального розвитку), а не комерційного продукту. Також наголошується важливість автономії університету як неодмінної умови успішного впровадження настанов Болонської декларації (заклади, які не змінюють свої навчальні плани і не пристосовуються до швидкозмінних потреб та можливостей будуть потерпати від конкуренції). Інший наголос зроблено на якісному забезпеченні механізмів та їх вирішальній ролі для ефективного функціонування європейської вищої освіти. Європейські заклади вищої освіти визнають справедливість вимог і потреб студентів у кваліфікації, яку вони можуть ефективно використовувати у навчанні та кар'єрі по всій Європі. Тому саламанська конвенція має бути розглянута у багатьох аспектах як ключовий документ для майбутніх напрямів розвитку європейських закладів вищої освіти.

Студентська конвенція в Гетеборзі, що проводилася в рамках ESIB, особливо наголошує на розвитку всіх типів мобільності в європейських закладах вищої освіти і закликає міністрів та ректорів університетів не нехтувати соціальними аспектами Болонського процесу (наприклад, такими як доступ до всіх рівнів системи вищої освіти, організованої як двоступенева, та адекватне забезпечення мобільності). Залучення студентів до роботи семінарських груп і їх активна участь у дискусії та подіях Болонського процесу - дуже важливий фактор. Поява ESIB як головного партнера зробила можливим поліпшення діалогу урядів, закладів та студентів на

європейському рівні і негайно знайшла відображення у Празькому комюніке міністрів.

Згідно з положеннями Болонської конвенції міністри, відповідальні за вищу школу в країнах - учасницях договору, зібралися у Празі з представниками вищих навчальних закладів, щоб підбити підсумки прогресу, досягнутого з часу проведення Болонської конвенції, та визначити пріоритети на майбутнє. Вони ще раз підтвердили свої зобов'язання перед європейською вищою школою до 2010 року. Ще три країни були запрошені до "Болонської родини" (Хорватія, Кіпр, Туреччина).

Міністри висловили своє задоволення досягненнями останніх двох років і довірили створеним робочим групам розробляти напрями розвитку. Вони також вирішили декілька питань на наступні два роки:

- можливість продовжувати навчання протягом усього життя (Це має бути визнано і відображено, наприклад, у загальному обсязі кваліфікацій та схемах залікового переведення.);
- розвиток загальної схеми кваліфікацій і якісного забезпечення, акредитації/сертифікації механізмів, до чого вперше відверто закликали міністри.

Це стало можливим лише завдяки Болонській декларації, яка зовсім не накладає штучних стандартів, що стримують загальні потреби та тенденції і використовують напрями, які вже існують у деяких країнах та установах. Запровадження цих стандартів пояснюється тим фактом, що вони не використовувалися і не поширювалися на європейському рівні. Ця функція "кристалізації" процесу могла спрацювати лише тоді, коли перестороги та занепокоєння, викликані декларацією, з'ясовані і таким чином зменшені. Зменшення і навіть зникнення занепокоєння щодо цього можна було спостерігати протягом останніх двох років, що зумовлено багатьма ключовими аспектами. Припускається, що цей процес призведе до уніфікації (однорідності) європейської вищої школи, що, у свою чергу, знищить різноманіття національних освітніх систем, мов і підходів або поставить навчальні плани у суворі рамки; багато хто тепер вважає Болонський процес можливістю підвищити якість навчальних курсів і планів, які б більше відповідали потребам та загальній меті. Отже, занепокоєння щодо того, що запровадження залікової системи, такої як ECTS, може позбавити університети можливості організовувати свої навчальні курси як структурований навчальний процес і логічну послідовність.

ВИСНОВКИ

1. Інформаційна цивілізація ХХІ ст., що змінила індустріальне ХХ ст., об'єктивно потребує глобальної соціальної трансформації, в основу якої покладено докорінні, соціокультурні, технологічні, гуманітарні освітньо-інформаційні зміни. України, яка обрала шлях до європейської інтеграції, демократизації суспільства, зокрема гуманітаризації освіти в національній програмі „України”. Освіта. Поступ у ХХІ ст.”, повинна гідно увійти до європейського освітнього простору, у так званий Болонський процес.

2. Одночасно учасники Празької конференції доповнили перелік „болонських” цілей ще трьома:

- створення в усіх куточках Європи умов для навчання упродовж усього життя;
- дотримання принципу рівноправної участі студентів і науково-викладацького персоналу в навчальному процесі та інших формах діяльності університетів має вводитися кредитно-модульна система і трансфер навчальних кредитів, створюватися й узгоджуватися нові навчальні програми, де поєднувалися б академічна якість і наукова глибина з формування у молоді такого рівня професійної компетентності, без якого годі сподіватися на її успіхи на швидкозмінному ринку праці об'єднаної Європи;
- створення нових спільних навчальних програм, привабливих не лише для європейців, а й представників молоді інших континентів. Для цього не менш важливо організувати і підтримувати роботу забезпечення якості вищої освіти, акредитації і сертифікації навчальних програм і самих закладів.

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. В чому полягають основні завдання Болонської декларації.
2. Як досягти якості вищої освіти?
3. Основні цілі і мета Празького саміту.
4. Основні механізми підвищення ефективності вищої освіти на Берлінській конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту.
5. Які перспективи розвитку вищої освіти після підписання Болонської декларації.
6. В чому суть концепції гармонізації архітектури Європейської системи вищої освіти.
7. В чому полягає система кредитів?
8. Суть кредитно-модульної системи.

ТЕМА 4. КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА: ЇЇ СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ

- 4.1. Кредитно-модульна система**
- 4.2. Механізм упровадження кредитно-модульної системи**
- 4.3. Особливості впровадження і використання модульно-рейтингової системи контролю знань студентів**
- 4.4. Сутність терміна "модуль"**
- 4.5. Європейська система трансферу кредитів – ECTS**
- 4.6. Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень студента**
- 4.7. Забезпечення та гарантія якості вищої освіти**
- 4.8. Системи нагромадження і перекладу кредитів, використовувані в європейських університетах**
- 4.9. Подальші шляхи розвитку європейської системи ECTS**
- 4.10. Кредитна система**

Ключові слова

МОДУЛЬ, КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА, ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ПРОБЛЕМА ЗАЛІКОВИХ ОДИНИЦЬ, КРЕДИТ, КРЕДИТНА СИСТЕМА, РОЗВИТОК ЛЮДИНИ, САМОСТІЙНА РОБОТА, СІТКОВИЙ ГРАФІК, КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ, НАВИКИ І ВМІННЯ, ЧИСЛОВИЙ ЕКВІВАЛЕНТ ОЦІНКИ, ЦІЛЬОВІ УСТАНОВКИ, МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ, ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ, СИТУАЦІЙНІ ЗАДАЧІ

4.1 Кредитно-модульна система

Першим європейським досвідом використання кредитної системи не тільки для нагромадження й реалізації кредитів у своєму вузі, але і для їх академічного визнання у вузах-партнерах стала Європейська система трансферу кредитів (ECTS), що виникла в 1988 році у рамках програми "Еразмус" і апробувалася на протязі 6 років 145 вузами європейських країн. ERASMUS - Програма діяльності ЄС для мобільності студентів університетів. Вона була покликана вирішити три проблеми:

- структурування навчальних планів вищих навчальних закладів різних країн з метою забезпечення їхньої сумісності;
- розширення можливостей для мобільності студентів;
- академічне визнання.

Введення кредитної системи полегшує академічні контакти з іноземними університетами, зокрема, приєднання вузу до ECTS, дозволить враховувати зароблені в іншому вузі кредити в загальній сумі кредитів для одержання диплома.

Одним з основних структурних елементів ECTS є навчальний кредит, що являє собою одиницю виміру виконаної студентом роботи. Остання містить у собі години, призначені не тільки для аудиторної, але й самостійної роботи, а також враховує в годинах проміжні і фінальні форми звітності.

Відображений у навчальному процесі кредит і обсяг роботи студента містить у собі:

- лекції;
- семінарські і практичні заняття;
- консультації (тьюторіали);
- контрольні роботи;
- реферати, ессе;
- контрольовану самостійну роботу студента;
- іспити й інші форми оцінювання та ін.

У кредитах оцінюються:

- обов'язкові дисципліни;
- факультативні курси;
- робота над проектом, курсовою/дипломною/роботою;
- навчальна/виробнича/практика;
- інші форми навчальної діяльності, заплановані навчальним планом.

Таким чином, кредит забезпечує можливість контролю повного обсягу навантаження студента. При розгорнутій системі ефективних курсів (курсів на вибір) система кредитів дозволяє відслідковувати виконання кожним студентом програми для одержання академічного ступеня.

Кредити дають можливість кількісно охарактеризувати кожну навчальну дисципліну так, щоб закінчений академічний рік визначався якою-небудь їх сумою за академічні курси. Так, у рамках ECTS академічний рік дорівнює 60 кредитам. Система ECTS, складається з 240 кредитів для бакалаврату (4 роки): 60 кредитів за навчальний рік, 30 - за семестр. 1 кредит містить у собі 34 години загального (аудиторного і позааудиторного) навантаження студента.

Співвідношення кредиту й оцінки

Студент одержує кредити тільки в результаті успішного завершення навчальної дисципліни (кредит не присуджується просто за відвідування занять – студент повинен виконати усі вимоги й успішно пройти усі форми оцінювання). Кількість кредитів не залежить від оцінки - "вартість" курсу в кредитах визначена заздалегідь.

У такий спосіб:

- кредит – кількісний показник, що визначає, яку частину обсягу 4х-річного навантаження студент виконує в даному курсі (дисципліні);
- оцінка – якісний показник, що визначає, наскільки успішно студент засвоїв програму курсу, виконавши визначений у кредитах обсяг навантаження;

Наприклад:

У Додатку до диплома буде зазначено:

Дисципліна	кредити	оцінка
"Менеджмент організацій"	5	7
"Адміністративне право"	1	6

Шкала оцінок може бути різною, у будь-якому випадку визначається мінімальний заліковий бал, по досягненню якого присуджується кредит.

Співвідношення кредитів і оцінок:

оцінки	бал	кредит
Відмінно	10	Так
Відмінно	9	Так
Відмінно	8	Так
Добре	7	Так
Добре	6	Так
Задовільно	5	Так
Задовільно	4	Так
Незадовільно	3	Немає
Незадовільно	2	Немає
Незадовільно	1	Немає

4.2 Механізм упровадження кредитно-модульної системи

Одним з найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог. Входження України до єдиного Європейського та Світового освітнього простору не можливе без запровадження такого багатоцільового механізму як Європейська кредитно-трансферна та акумулююча система (ECTS). Ця система запроваджується на інституціональному, регіональному, національному та Європейському рівнях і є однією з ключових вимог Болонської декларації 1999 року. Окремі вищі навчальні заклади України мають досить вагомі напрацювання з впровадження елементів ECTS, зокрема з модульно-рейтингової системи оцінювання знань студентів.

Проте нагальною потребою є розширення впровадження елементів ECTS за рахунок введення кредитно-модульної системи формування навчальних програм; посилення ролі самостійної роботи студентів та змін педагогічних методик, впровадження активних методів та сучасних інформаційних технологій навчання.

Як свідчить практика, час на сесійний контроль при сучасній системі організації навчального процесу використовується не раціонально. Відстрочка зворотного зв'язку на кінець семестру не дозволяє приймати оперативні виховні і дидактичні заходи щодо підвищення якості навчання (контроль будь-якого процесу після його завершення неможливий).

При кредитно-модульній системі організації навчального процесу в вищих навчальних закладах зміст навчальних дисциплін розподіляється на змістові модулі (2-4 за семестр). Змістовий модуль (розділ, підрозділ) навчальних дисципліни містить окремі модулі (теми) аудиторної і самостійної роботи студента. Кожен змістовий модуль має бути оцінений. Студент інформується про результати оцінювання навчального модуля, як складової підсумкового оцінювання засвоєння навчальної дисципліни. Підсумкове оцінювання засвоєння навчального матеріалу дисципліни визначається без проведення семестрового екзамену (заліку) як інтегрована оцінка засвоєння всіх змістових модулів з врахуванням "вагових" коефіцієнтів.

Студент, що набрав протягом семестру необхідну кількість балів, має можливість:

- не складати іспит (залік) і отримати набрану кількість балів як підсумкову оцінку;
- складати іспит (залік) з метою підвищення свого рейтингу за даною навчальною дисципліною;
- ліквідувати академічну різницю, пов'язану з переходом на інший напрям підготовки чи до іншого вищого навчального закладу;
- поглиблено вивчити окремі розділи (теми) навчальних дисциплін, окремі навчальні дисципліни, які формують кваліфікацію, що відповідає сучасним вимогам ринку праці;
- використати час, що відведено графіком навчального процесу на екзаменаційну сесію, для задоволення своїх особистих потреб.

Студент, що набрав протягом семестру менше необхідної кількості балів, зобов'язаний складати іспит (залік).

До Міністерства освіти і науки звернулися ректори провідних вищих навчальних закладів з пропозицією провести педагогічний експеримент, завданнями якого мають бути:

- обґрунтування доцільних змін в системі управління навчальним процесом на рівні освітньої галузі;
- обґрунтування технологій управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі на рівні: проректор; деканат; навчальний відділ; кафедра; обґрунтування підходів до декомпозиції навчальних дисциплін та технологій їх викладання в умовах кредитно-модульної системи;
- обґрунтування доцільних підходів до системи оцінювання знань студентів в умовах кредитно-модульної системи;
- обґрунтування підходів до підвищення "гнучкості" процесу навчання і можливості адаптованого індивідуального "конструювання" навчального процесу;
- обґрунтування єдиної комп'ютерної системи управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах;
- обґрунтування вимог до методичного та інформаційного забезпечення навчального процесу;
- обґрунтування системи організації самостійної роботи та дистанційного навчання.

Для проведення педагогічного експерименту потрібно здійснити низку заходів, пов'язаних зі створенням робочої групи з розроблення його програми, координаційної ради для супроводу та узагальнення результатів експерименту, визначення складу учасників експерименту, створення робочих груп у вищих навчальних закладах – учасниках експерименту, розроблення навчально-методичного та нормативно-правового забезпечення експерименту тощо.

Очікуваними соціальними, економічними та іншими наслідками впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу можуть бути:

- інтенсифікація навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців;
- систематичність засвоєння навчального матеріалу;
- встановлення зворотного зв'язку з кожним студентом на визначених етапах навчання;
- контроль та своєчасне коригування навчального процесу;
- підвищення мотивації учасників навчального процесу, зменшення пропусків навчальних занять;
- психологічне розвантаження студентів в кінці семестру;
- підвищення відповідальності студентів за результати навчальної діяльності;
- максимальне забезпечення потреб особи у виборі освітнього рівня та кваліфікації;
- підвищення рівня адаптації особи до зміни вимог ринку праці;
- скорочення непродуктивного навчального часу (за рахунок ліквідації екзаменаційних сесій);
- економія матеріальних ресурсів (опалення, електроенергія і т. п.) тощо.

4.3 Особливості впровадження і використання модульно-рейтингової системи контролю знань студентів

В умовах збільшення інформатизації всіх сфер людської життєдіяльності важливо забезпечити якісно новий рівень підготовки майбутніх фахівців. З одного боку, важливу роль при цьому грає раціональна організація лекцій, лабораторних і практичних занять, а також самостійної роботи студентів, з іншої, встановлення соціальної і безперервної системи контролю за рівнем засвоєння програмного матеріалу для того, щоб постійно викликати у студентів мотивацію до самовдосконалення за допомогою самостійної роботи. У світі кількість інформації, що стосується різних аспектів людського життя, за короткий проміжок часу подвоюється.

Поставлені цілі можна досягти удосконаленням організації навчально-виховного процесу і впровадженням модульно-рейтингової системи контролю знань.

Модульно-рейтингова система контролю знань студентів упроваджена з метою стимулювання систематичної, ритмічної самостійної роботи студентів, збільшення об'єктивності оцінки їхніх знань, визначення рейтингу студента, упровадження здорової конкуренції між студентами в навчанні і розвитку їхніх творчих здібностей.

Кафедра на підставі рейтингових оцінок по навчальній дисципліні визначає триместрову рейтингову оцінку (ТРО) – середню інтегральну цифрову оцінку знань студента за окремий триместр, що визначається за рейтинговими оцінками навчальної дисципліни.

Після другого і третього триместру кафедра визначає рейтингову оцінку студента (РОС) - сумарну цифрову оцінку знань студента, що розраховують за триместровими оцінками, починаючи з першого триместру.

4.4 Сутність терміна "модуль"

Сутність терміна "модуль" у теорії навчання визначається як:

- ◆ відносно самостійна частина навчальної інформації, достатня для формування тих чи інших професійних знань, умінь і навичок; ці окремі частини чи розділи навчальної програми повинні піддаватися обов'язковій оцінці;
- ◆ це деяка цілісна функціональна система, що забезпечує виконання якоїсь конкретної функції від початку до кінця, обмежена визначеними рамками;
- ◆ цільовий функціональний "вузол", у якому навчальний зміст і технологія оволодіння, об'єднані в систему високого рівня цілісності;
- ◆ програма навчання, індивідуалізована за змістом, методами навчання, рівнем самостійності, темпом учбово-пізнавальної діяльності осіб, що навчаються;
- ◆ кожний модуль має свою дидактичну мету, їй повинна відповідати достатня повнота навчального матеріалу.

Модулі конструюються як системи навчальних елементів, об'єднаних ознакою відповідальності визначеному об'єкту професійної діяльності. Останній розглядається як деякий обсяг навчальної інформації, що має самостійну логічну структуру і зміст, що дозволяє оперувати цією інформацією в процесі розумової діяльності студента: 1) модульна організація змісту навчальної дисципліни вимагає глибокої аналітико-логічної роботи над змістовим наповненням дисципліни, структуруванням її як системи, а не довільного конгломерату наукової інформації; 2) можливість виділити генеральні наскрізні ідеї професійної діяльності, на розкриття і засвоєння яких спрямований кожний модуль, оволодіти способами її практичного застосування і прийняття рішень; 3) розширюється застосування інтерактивних форм та методів роботи студента під керівництвом викладача

(тьютора) та повноцінної самостійної роботи в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності.

Нині найдосконалішою системою контролю є модульно-рейтингова технологія навчання, яка ліквідує головний недолік старої системи освіти – несистематичність. З огляду на мету системи вищої освіти основні завдання контролю модульно-рейтингової системи можна сформулювати так:

- охоплення всіх етапів навчального процесу;
- всеохоплюючий диференційований та індивідуалізований об'єктивний і систематичний контроль;
- забезпечення своєчасності контролю;
- оптимальність вибору виду контролю;
- забезпечення використання в кожному модулі практичного оцінювання та інтерактивних технологій оцінювання.

Модульно-рейтинговий контроль проводиться на підставі раніше визначених у робочому плані модулів. Модуль – це логічно завершена частина теоретичного і практичного навчального матеріалу по окремій навчальній дисципліні або окремий вид роботи (індивідуальне завдання, реферат, контрольна робота тощо).

За рівнем засвоєного студентом модульного матеріалу по окремій дисципліні викладач виставляє модульну оцінку. Модульна оцінка по навчальній дисципліні – це сума балів, що одержав студент у результаті опитування, програмного контролю, виконання контрольної роботи, індивідуального завдання й інших форм контролю. Наприкінці триместру керівник курсу надає студентові рейтингову оцінку по навчальній дисципліні (РОД). Поділяє дисципліни на модулі керівник курсу в кожному триместрі, визначаючи це в робочому плані. Модуль планують на підставі фактичного часу, виділеного на практичні (семінарські, лабораторні) заняття, але не більш 6 годин для кожного.

Ідеальний варіант контролю, коли на кожному занятті студент одержує оцінку. Однак, для такого результату необхідні визначені умови (невелика наповнюваність груп, високий рівень методичного забезпечення дисципліни, розробка тестових, програмних і інших форм контролю). У результаті збільшується об'єктивність отриманої студентом рейтингової оцінки по дисципліні. Окремим модулем передбачене складання індивідуального завдання, виконання практичної роботи, відвідування й активність на лекційних заняттях і т.д. Крім того, по рішення кафебри виконання індивідуальних завдань може підрозділятися на кілька окремих модулів.

Наприкінці триместру згідно наукового плану студент здає (або йому виставляють на підставі рейтингової оцінки по навчальній дисципліні) іспит, одержує диференційований залік або залік. Іспити виставляють тільки на підставі результатів виконаних індивідуальних завдань, окремих видів робіт на практичних, семінарських, лабораторних заняттях; це не вимагає обов'язкової присутності студента. Якщо студент не згодний з рейтинговою оцінкою по навчальній дисципліні, він записується на

триместровий іспит – це підсумковий контроль засвоєння студентом теоретичного і практичного матеріалу по окремії навчальній дисципліні за триместр.

На триместровому іспиті студент одержує рейтингову екзаменаційну оцінку – це кількість балів по 100-бальній шкалі.

За допомогою шкали екзаменатор виставляє в екзаменаційну відомість на підставі екзаменаційної рейтингової оцінки державну семестрову оцінку по навчальній дисципліні по чотирьох бальній шкалі: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» і вносить її в залікову книжку згідно встановленого порядку. Екзаменаційна оцінка є остаточною і не може бути замінена виставленою до цього рейтинговою оцінкою по навчальній дисципліні. У деяких випадках вона може бути вище або нижче щодо рейтингової оцінки. Рейтингову оцінку по навчальній дисципліні визначають як середню рейтинговій і державній екзаменаційній оцінці по 100-бальній шкалі.

Після кожного триместру дирекція визначає рейтинг студента (РС) – це порядкова позиція студента серед студентів конкретного курсу конкретної спеціальності (спеціалізації). Рейтинг студента встановлюють на підставі рейтингової оцінки студента. Рейтинговий контроль починається з модульної оцінки навчальної дисципліни, що виставляє викладач, що проводить практичні, семінарські, лабораторні заняття по 10-бальній шкалі. Критерій оцінки знань студентів розробляє кафедра і затверджує рада інституту. Для проведення рейтингової оцінки по навчальній дисципліні на державну чотирьохбальну оцінку використовують наступну шкалу:

90-100 балів - 5 (відмінно);

75-89 балів - 4 (добре);

60-74 балів - 3 (задовільно);

до 60 балів - 2 (незадовільно).

Якщо по навчальній дисципліні передбачено залік, то рейтингову оцінку по навчальній дисципліні переводять на підсумкову державну оцінку по двобальній шкалі: «зараховано» виставляють студентів, що набрав 60 і більше балів; «незараховано» - коли студент одержав менш 60 балів. У всіх випадках контролю студентів виставляють рейтингову оцінку по 100-бальній шкалі.

При визначенні модульної оцінки, що може бути виставлена на підставі усного опитування, програмного (тестового) контролю, виконання контрольної роботи, колоквиуму, інших форм контролю використовують просту середньоарифметичну при наявності декількох оцінок. Рейтингову оцінку по навчальній дисципліні визначають наприкінці триместру як середню модульних оцінок і рейтингової екзаменаційної оцінки. Якщо студент погоджується на екзаменаційну оцінку на підставі середньої модульної оцінки, тоді вона є також рейтинговою оцінкою по навчальній дисципліні. При підсумковому контролі у виді заліку рейтингова оцінка по навчальній дисципліні є середньомодульна оцінка.

Рейтингову оцінку визначає кафедра наприкінці триместру як середню рейтингових оцінок по навчальній дисципліні на підставі триместрових

рейтингових оцінок, визначає загальний рейтинг студента наростаючим підсумком від початку навчання студента в академії. Рівень рейтингової оцінки студента враховують при визначенні рейтингового місця студента по результату навчання в академії.

Модульно-рейтингова система, в основу якої покладені положення рейтингової інтенсивної технології модульного навчання, з успіхом використовується протягом останніх десятиріч у навчальних закладах Європи та США.

Модуль, з одного боку, розглядається як замкнута одиниця навчального процесу, який має свої цільові установки та зміст. З другого боку - це відкрита структурна система, яка має свій «вхід» (input) та «вихід» (output). Під «входом» розуміється сукупність попередніх знань, які необхідні студентам як базові для оволодіння новими знаннями. «Вихід» - це визначена та представлена студентам інтегрована мета навчання певного модуля. Процес навчання та уміння перетворює «вхід» у «вихід». Механізм цього перетворення забезпечують предметний зміст, прийоми та методи навчання, які використовуються, та відповідно підібраний дидактичний матеріал. Кожен модуль включає різноманітні організаційні форми навчання та обов'язковий на заключному етапі контроль, за результатами якого студент має змогу переходити до наступного модуля.

Основні принципи навчання за модульно-рейтинговою системою - регулярність та інтенсивність. Інтенсивний процес навчання передбачає постійну роботу студентів у ритмі, заданому необхідністю досягти кінцевої мети кожного модуля у час, який відведений для його виконання. В той же час кожен студент має можливість самостійно планувати інтенсивність занять, навчатися з тією швидкістю, яка його найбільше влаштовує (в межах програмних завдань кожного модуля).

Програмні завдання кожного модуля складаються з загальної й спеціальної частин. У загальній частині є чотири-шість питань, які потребують конкретних, точних відповідей. У спеціальній частині наведено близько 30 питань, кожне з яких викладач дає окремим студентам для детального опрацювання. Мета даної роботи - підготовка короткої доповіді на 5-6 хв. Закінчується кожне завдання для модулю списком рекомендованої літератури й списком питань для самоконтролю. Зазвичай навчальний рік ділять на три етапи-модулі терміном відповідно 9, 10 та 14 тижнів. Програмний навчальний матеріал також поділений на три модулі, кожен з яких оцінюється відповідною сумою балів.

Кожен з трьох модулів – це логічно завершена частина навчального курсу. Перший модуль, який називають компенсаторним, використовується для усунення певних недоліків попередньої підготовки студентів.

Модуль II починається наприкінці першого семестру, коли студенти вже мають сформовану мінімальну понятійну базу з фаху завдяки різноманітним спецкурсам. Він присвячується формуванню професійно-орієнтованої компетенції мінімального рівня у межах окремих дисциплін навчального циклу.

Укладаючи програмні модульні завдання, необхідно керуватися такими основними факторами як:

- а) фактор тексту (відповідний відбір матеріалів);
- б) фактор студента (індивідуальні особливості студентів);
- в) фактор завдань (структура та розробка завдань);
- г) фактор навчального середовища;
- д) фактор викладача (ставлення викладача, методи та прийоми, якими він користується).

Важливо підкреслити, що саме під час роботи у рамках модуля II створюються умови для втілення на практиці положень про автономію/самостійність/ студента (learner autonomy). Гнучка система модуля дозволяє викладачеві враховувати індивідуальні особливості кожного студента, рівень його підготовки та запропонувати різні види додаткових завдань для самостійного опрацювання. Навчальна діяльність за програмами модулів I та II створює умови для формування необхідних умінь, які можна перенести в нові ситуації під час виконання проектних завдань.

Проектна методика навчання реалізується в модулі III. Дана методика ґрунтується на прийомах спрямованого на студентів підходу (student-centered approach), суттю якого є передача студенту ініціативи у навчанні. Цей підхід передбачає перерозподіл сфер відповідальності за кінцевий результат процесу навчання. Викладач перестає бути головним джерелом інформації та основним арбітром в оцінці знань студентів. Згідно положень проектної методики основна роль викладача - створення необхідних умов для повного розкриття особистого потенціалу кожного студента.

Впровадження модульно-рейтингової системи як форми організації навчального процесу деякими українськими вузами засвідчує, що цю систему можна успішно застосовувати в умовах вищих навчальних закладів України, оскільки вона сприяє ефективній успішній роботі студентів й значно підвищує якість навчального процесу в цілому.

4.5 Європейська система трансферу кредитів - ECTS

Визнання освіти і дипломів є передумовою для створення відкритого Європейського простору освіти і підготовки, де студенти і викладачі можуть прийматися без перешкод. Тому Європейська система трансферу кредитів (ECTS) була розроблена в експериментальному проекті, організованому в рамках програми "Еразмус" як засіб поліпшення визнання освіти для навчання за кордоном.

Основні елементи ECTS на практиці перевіряли і вдосконалювали в експериментальному проекті 145 європейських університетів з усіх держав-членів та країн Європейської економічної зони.

Зовнішнє опитування ECTS продемонструвало потенціал системи, і Європейська комісія вирішила ввести ECTS у свою програму "Сократес".

ECTS нині рухається від своєї обмеженої вузької експериментальної стадії до ширшого використання як елемента європейського масштабу у вищій освіті.

ECTS є інструмент, щоб гарантувати прозорість, збудувати мости між навчальними закладами і розширити можливості вибору для студентів. Система сприяє полегшенню визнання навчальних досягнень студентів закладами через використання загальнозрозумілої системи оцінювання - кредити і оцінки, а також забезпечує засобами для інтерпретації національних систем вищої освіти.

Система ECTS забезпечує прозорість через такі засоби:

1. Кредити ECTS, які є числовим еквівалентом оцінки, що призначається елементом навчального плану, щоб окреслити обсяг навчального навантаження студентів.
2. Інформаційний пакет, який дає письмову інформацію студентам і працівникам про навчальні заклади, факультети організації і структуру навчання і елементи навчального плану.
3. Перелік оцінок з предметів, який показує здобутки студентів у навчанні у спосіб, який є всебічним і загальнозрозумілим і може легко передаватися від одного навчального закладу до іншого.
4. Навчальний контракт щодо навчальної програми, яка буде вивчатися, і кредитів ECTS, які будуть присвоюватися за успішне її закінчення, є обов'язковим як для місцевого і закордонного закладів, так і для студентів.

Система ECTS будується на трьох ключових елементах:

- ❖ інформаційний пакет;
- ❖ навчальний контракт;
- ❖ перелік оцінок дисциплін.

За своєю суттю ECTS не регулює змісту, структури чи еквівалентності навчальних програм. Це є питанням якості, яка повинна визначатися самими навчальними закладами під час створення необхідних баз для укладання угод про співпрацю, двосторонніх чи багатосторонніх. Більш за все ECTS використовується студентами, викладачами і закладами, які хочуть зробити навчання за кордоном невід'ємною частиною освітнього досвіду. Кодекс успішної практики, що називається ECTS, забезпечує тих дійових осіб інструментами, щоб створити прозорість і сприяти визнанню освіти.

Повне визнання навчання є необхідною умовою для втілення програми обміну студентами в рамках програм "Сократес" чи "Еразмус". Повне визнання навчання означає, що період навчання за кордоном замінює порівнюваний період навчання у місцевому університеті.

Використання ECTS є добровільним і базується на взаємній довірі і переконанні щодо якості навчальної роботи освітніх закладів-партнерів.

Основними вимогами до застосування норм і механізмів ECTS є:

- призначення координатора ECTS від навчального закладу;
- призначення координаторів ECTS з числа працівників кафедр;
- призначення кредитів ECTS для елементів навчального плану;
- випуск інформаційного пакету щодо всіх навчальних предметів;
- використання форм заяв для студентів, перелік оцінок дисциплін і

навчальних контрактів.

Кредити ECTS є кількісним еквівалентом оцінки (від 1 до 60), призначеної для елементів навчального плану, щоб охарактеризувати навчальне навантаження студента, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, якої вимагає кожен елемент навчального плану відносно загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі, тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика.

У ECTS 60 кредитів становить навчальне навантаження на один навчальний рік, і, як правило, 30 кредитів на семестр. Кредити ECTS - це відносне, а не абсолютне мірило навчального навантаження студента. Вони лише визначають, яку частину загальнорічного навчального навантаження займає один елемент навчального плану в закладі чи факультеті, який призначає кредит.

4.6 Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень студента

За будь-яких принципів організації навчального процесу саме системі оцінювання знань належить важлива роль у забезпеченні високої якості освіти та формуванні конкурентоспроможних фахівців. Головне завдання – як досягти найбільш об'єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало властиві йому функції і насамперед дві головні – контролюючу й мотивуючу. На практиці немає ідеальних систем оцінювання, а кожна з них, що використовується, має свої сильні і слабкі сторони. Отож треба шукати не ідеальні системи, а проектувати ті, які мають більше переваг.

Потрібно активізувати роботу щодо впровадження європейських критеріїв оцінювання знань студентів, їх практичної підготовки, компетентності, ефективності наукових досліджень.

Результати екзаменів і заліків зазвичай виражаються в оцінках. Однак у Європі є багато різних систем оцінювання. До того ж питання перезарахування оцінок було однією з найсуттєвіших проблем студентів – учасників ECTS:

- а) з одного боку, тлумачення оцінок значно відрізняється в одній країні від іншої, в одному закладі від іншого і одного предмета від іншого;
- б) з іншого боку, помилка при перезарахування оцінки може мати серйозні наслідки для студентів.

Неможливо визначити єдиний критерій систем оцінювання у європейських країнах. У більшості країн є всезагальна система оцінювання, яка в жодному випадку не є універсальною; крім того, визначення бала «проходження» за певною шкалою може відрізнятися між закладами, і межа застосування всіх доступних балів суттєво відрізняється у різних закладах, змінюється рік у рік та є відмінною згідно з кожним предметом.

Однією з основних засад шкали оцінювання системи ECTS є те, що вона досить чітко визначена для того, щоб заклади прийняли свої рішення щодо застосування цієї шкали.

4.7 Забезпечення та гарантія якості вищої освіти

Забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань, невід'ємних від соціальної сфери. Якість освіти значною мірою регулюється Стандартами вищої освіти. При розробці стандартів ураховуються процеси створення єдиного освітнього простору в Європі. Рекомендації щодо нормативних вимог визначаються згідно з Лісабонською конвенцією і Болонською декларацією.

Впровадження ступеневої системи вищої освіти й введення нових освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб особи, забезпечує гнучкість загальноосвітньої, загальнокультурної та наукової підготовки фахівців, підвищення їх соціального захисту на ринку праці та інтеграцію у світове освітянське співтовариство. Впровадження ступеневої вищої освіти в Україні значно розширило правові рамки фахівців, про що свідчить ратифікована Верховною Радою України конвенція «Про визнання кваліфікацій вищої, освіти в європейському регіоні» (Лісабон, 1997р.).

З метою незалежного забезпечення якісних показників освітньої діяльності законодавство України передбачає чіткий та прозорий механізм її регулювання, основними складовими якого є інституції ліцензування, атестації та акредитації. Для цього в Україні створена відповідна державно-громадська інституція – Державна акредитаційна комісія (ДАК), яка забезпечує додержання вимог до вищої та професійно-технічної освіти шляхом встановлення відповідних нормативних показників до їх ліцензування та акредитації.

За умовою акредитації видається диплом про освіту державного зразка. Оцінювання здійснюється експертною комісією за кінцевими результатами навчання, тобто за професійними ознаками випускників, вимоги до яких обумовлюються відповідними нормативними документами та стандартами освіти.

Держава здійснює контроль рівня якості освіти і фахової підготовки за допомогою показників якості вищої освіти, що набула особа в результаті реалізації вищим навчальним закладом освітньо-фахової програми підготовки за критеріями досягнення цілей вищої освіти.

Якість вищої освіти в контексті Болонського процесу є основою створення Європейського простору вищої освіти. Країни, які входять до цього простору, підтримують подальший розвиток гарантії якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях. Вони наголошують на необхідності розвитку критерію та методології у сфері якості

освіти. Згідно з принципами автономії навчальних закладів первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, забезпечуючи можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

4.8 Системи нагромадження і перекладу кредитів, використовувані в європейських університетах

Рішення задач, зв'язаних з формуванням загальноєвропейського простору вищої освіти і закріпленням за європейською вищою школою ведучих позицій у світі, багато в чому зв'язують з так названим Болонським процесом, що у змістовному плані являє собою основні напрямки діяльності, а фактично зобов'язання на найближче десятиліття.

В основних задачах, сформульованих у п'ятих розділах Болонської Декларації, особливе значення надається таким інструментам здійснення заявлених цілей, як європейська система залікового перекладу (ECTS) і загальноєвропейський Додаток до дипломів. Впровадження і застосування цих інструментів як на національному, так і на міжнародному рівнях, є необхідною умовою й одночасно ефективним способом формування відкритого загальноєвропейського освітнього простору.

Європейська система залікового перекладу - ECTS (European Credit Transfer System)

Для того, щоб допомогти студентам навчатися за кордоном, Європейська комісія в 1997 році розробила систему кредитів ECTS, що повинна була забезпечити спосіб виміру і порівняння результатів навчання при переході від одного вузу в інший. Вона повинна була допомогти співробітництву вузів у полегшенні доступу до зарубіжних навчальних планів і забезпеченні академічного визнання. Ця система могла бути також використана в рамках одного вузу або між вузами однієї країни.

Історія питання.

Історично, система ECTS спочатку була розроблена по програмі SOCRATES/ERASMUS (1988-1995) і пройшла іспитовий термін протягом 6 років за піотною схемою, у якій брали участь 145 вузів у всіх країнах Ради Європи, охоплюючи 5 освітніх областей: *MBA (Business Administration), Хімія, Історія, Технічна механіка і Медицина.*

Наступним кроком, восени 1995 року Європейська комісія запропонувала розширити коло дисциплін і втягнути в систему неуніверситетський сектор вищої освіти. У результаті цього в 1996-97 р. 38 нових університетів (включаючи 348 факультетів) і 36 вузів неуніверситетського типу (включаючи 206 факультетів) використовували ECTS.

На основі результатів піотної схеми система ECTS показала себе ефективним інструментом для створення прозорих навчальних планів і сприяла академічному визнанню, і, як наслідок, система ECTS була включена у виді окремого компонента вищої освіти.

У 1997-98 р. у 772 вузах уведена система ECTS, два роки потому (1998-99) ще 290 вузів попросили гранти для введення системи ECTS. У 1999-2000 р. більш 1200 Європейських вузів по 6000 навчальних програмах використовували систему ECTS у рамках студентського обміну. Найбільш інтенсивно система ECTS використовується в 5-ти країнах Європи: Франція, Іспанія, Германія, Італія і Великобританія. У кожній з цих країн відбувається щорічно більш 12 тисяч студентських обмінів тільки усередині однієї країни. Усього ж у країнах ЄС тільки в 2000 році відбулося близько 750 тисяч обмінів студентами. Якщо розглядати області наук, по яких найчастіше відбувається обмін студентами, то це – бізнес, лінгвістика (філологія), соціальні, інженерні і юридичні науки.

Що являє собою ECTS кредит?

ECTS-кредит являє собою чисельне значення, що відповідає одиницям дисципліни для характеристики навантаження студента, необхідної для її завершення. Кредит відображає обсяг необхідної роботи над кожним курсом відносно до загального обсягу роботи для завершення повного річного академічного навчання у вузі, тобто лекції, практичні роботи, семінари, самостійна робота (у лабораторії, бібліотеці або вдома), а також іспити або інші форми контролю знань. ECTS кредити є скоріше відносними, чим абсолютними величинами навантаження студента. Вони показують, яку частину річного навантаження (трудомісткості) даний курс складає в загальвузівській або факультетській шкалі кредитів.

У системі ECTS 60 кредитів відповідають одному року навчання (у термінах трудомісткості); 30 кредитів - півроку навчання (семестр), 20 кредитів - триместрові навчання.

Як функціонує система ECTS?

Механізм дії системи ECTS включає 3 основних елементи:

- інформаційний пакет;
- договір на навчання (між вузом і студентом);
- реєстрація оцінки знань.

Ці документи якості, що повинні бути визначені самим вузом з метою створень основи для висновку двох- і багатосторонніх угод по співробітництву зі студентом і іншим вузом.

Інформаційний пакет. Вуз, у якому діє система ECTS, готує інформаційний пакет, обновлюваний щорічно, у якому знаходяться описи всіх курсів, доступних у даному вузі. У ньому знаходиться загальна інформація про університет, його розташування, проживання студентів, адміністративні процедури, необхідні для реєстрації й академічний календар. В інформаційний пакет також включено порядок прийому, типи курсів, методики і технології викладання, величини кредитів і їх структура, назви факультетів і департаментів, що забезпечують читання курсів. Умови проведення іспитів і оцінки знань, ступені і звання, що привласнюються по закінченні вузу, також включення в пакет. Пакет виготовляється на двох мовах - національній і іншій мові спілкування. При цьому студент заповнює заяву за установленою формою.

Договір на навчання описує програму навчання за кордоном і підписується особисто студентом і керівником вузу до того, як студент їде за кордон.

Реєстрація оцінки знань показує досягнення студента до і після навчання за кордоном. Документ про це містить не тільки кредити ECTS, але і рівень (курс), що відповідає місцевим умовам навчання і шкалу ECTS кредитів. Сполучення місцевого рівня навчання (курсу) і ECTS кредитів дає якісну і кількісну характеристику програми навчання студента в іншому вузі.

Що ECTS дає студентові?

- гарантує академічне визнання навчання за кордоном;
- забезпечує доступ до повноцінних навчальних курсів і академічного життя в іншому вузі, це відрізняє систему від багатьох інших програм студентської мобільності;
- дає можливість подальшого навчання за кордоном, тому що студент може не повертатися в рідний вуз після навчання за кордоном, а залишитися в приймаючому вузі для одержання кваліфікації або виїхати в третій вуз.

Що ECTS надає вузові?

- створює прозорість навчальних планів, у яких відбита детальна інформація про зміст навчального процесу на шляху до одержання шуканого ступеня;
- дає допомогу при рішенні питань академічного визнання кваліфікацій завдяки попередньому узгодженню змісту програми навчання між студентом, його рідним університетом і приймаючим університетом;
- більш чітко відображає структуру курсів навчального плану, навчальне навантаження студента і результати навчання;
- вузи зберігають свою автономію і відповідальність за всі рішення, що стосуються результатів навчання студентів.

4.9 Подальші шляхи розвитку європейської системи ECTS

У лютому 1999 року Європейська комісія утворила робочу групу для вивчення можливості переходу від системи "трансферту - передачі" кредитів ECTS до системи "нагромадження" кредитів - European Credit Accumulation.

Це знаходить спільну мову з тим, що в останнє десятиліття практично всі країни, що входять у Раду Європи, ввели свої власні системи, засновані на освітніх кредитах. Багато хто з цих країн провели реформи своїх систем вищої освіти. І як відзначалося вище, більш тисячі європейських вищих навчальних закладів ввели систему кредитів ECTS.

Найбільш розроблені системи кредитів у Великобританії, Скандинавських країнах і Італії. Італійська реформа освіти системи кредитів для всіх рівнів освіти, при цьому використовуються як накопичувальні кредити, так і перекладні. Сприятлива реакція на накопичувальні кредити в Німеччині,

Іспанії, Бельгії. Однак, досить негативне відношення на впровадження системи ECTS у виді накопичувальної - у Нідерландах.

При всіх цьому зберігається досить велике розходження в освітніх системах країн європейського регіону, а також системах освітніх кредитів, що орієнтовані на виконання національних соціально-економічних і політичних задач. Це створює визначених труднощів навіть на рівні консультацій: чи можна використовувати принципи і підходи системи ECTS для безперервного освітнього процесу протягом усього життя. Згадана вище робоча група Європейська комісії починає перші кроки по можливому розширенню системи ECTS і перетворенню її в просто Європейську систему ECS, що включала б і передачу і нагромадження кредитів. В основу такої системи повинні бути покладені наступні принципи:

- повинна дотримуватися автономія країн і вузів в галузі освітньої політики;
- міжнародна "прозорість" існуючих національних/регіональних освітніх систем і кваліфікацій повинна поліпшуватися;
- повинна бути сумісною з будь-якою національною/регіональною освітньою системою, у якій може діяти або не діяти кредитна система;
- повинна бути застосовна до усіх видів програм і форм вищої освіти (денне, вечірнє, відкрите/дистанційне) і охоплювати такий вид освіти як безперервне через усе життя;
- використовувати і розвивати існуючі риси системи ECTS: кредити, міжнародний заліковий переклад, інформаційний пакет, реєстрація оцінки знання тощо;
- сумісність із загальноєвропейським "Додатком до дипломів" (Diploma Supplement), яка пояснює і робить прозорими академічну і професійну кваліфікацію вищої освіти.

Говорячи про різні національні системи залікових кредитів, або в системах у рамках окремих вузівських (інститутських), у плані їх сумісності, необхідно відзначити, що (навіть якщо вони не сумісні) їх існування важливіше чим відсутність будь-якої системи кредиту взагалі, тому що вони забезпечують додаткові кількісні оцінні критерії для експертів по оцінці.

4.10 Кредитна система

Європейська система перезаліку кредитів, що забезпечує прозорість, порівнянність обсягу вивченого матеріалу і, відповідно, можливість академічного визнання кваліфікацій і компетенцій, виникла спочатку в рамках європейської програми Еразмус у 1988 році, у даний час включає більш 1100 університетів і мережу «ліній допомоги» (ECTS Helplines). Порівнянність навчальних планів дозволяє студентам вибирати програми, що відповідають одержаній ними кваліфікації, що, за умови їхнього успішного завершення, зараховуються як пройдений матеріал у своєму університеті. Кредити відображають обсяг роботи, що вимагається для завершення кожного курсу,

стосовно загального обсягу роботи, необхідної для програми повного академічного року в університеті, включаючи лекції, семінари, практичні заняття, самостійну роботу, іспити і тести. У Європейській системі перезаліку – 60 кредитів, які по обсягу навантаження представляють один академічний рік, 30 - семестр, 20 - триместр. Для участі в системі університети готують щорічно обновлювані інформаційні пакети з повним описом курсів, їх змісту, вимог до підготовки, системи оцінки, методики навчання, структури, кафедр, що ведуть підготовку. Крім того, інформація повинна включати повний навчальний план по даному рівню підготовки, загальну інформацію про університет, інфраструктуру, адміністративних процедурах для реєстрації на програму й академічний календар.

Упровадження системи залікових одиниць

Однією з цілей, що переслідує Болонський процес, є впровадження системи залікових одиниць. Ця система, що спочатку створювалася як засіб забезпечення студентської мобільності (European Credit Transfer System - ECTS), трансформується з перекладної в накопичувальну.

Це повною мірою відповідає сформованій в українській вищій школі традиції фіксувати в додатку до Диплома не тільки академічну успішність по кожній дисципліні, але і тривалість її вивчення. Тепер, для того, щоб привести традиційний Додаток до диплома в повну відповідність з вимогами до Diploma Supplement, у якому використовується ECTS, треба тільки чітко описати всю освітню систему, показавши в ній місце академічної кваліфікації, до якої і дається додаток, і забезпечити точність перекладу з української мови всіх найменувань дисциплін, інших видів навчальної роботи.

Крім цього, для розвитку Болонського процесу для української вищої школи необхідна розробка нового покоління державних стандартів відразу в залікових одиницях. Якісний крок вперед при цьому вдасться зробити в тому випадку, якщо послідовно провести лінії від цільових вимог до випускників, виражених у необхідних результатах навчання (загальні компетенції, спеціальні компетенції), до структури обов'язкового мінімуму змісту (знань, умінь, навичок), вираженого не в академічних годинах, за яких вільно або мимоволі проглядається головним чином аудиторна робота викладачів у рамках традиційних технологій, а в умовних "залікових одиницях", що можуть освоюватися в самих різних освітніх технологіях, у тому числі і поза аудиторіями.

Як показує досвід, перехід від годин до залікових одиниць в управлінні навчальним процесом полегшує розробку і введення нових форм такого управління (модульні системи, рейтинги, тести).

ВИСНОВКИ

1. Рейтингову систему не слід розглядати тільки як систему визначення якості успішності. Крім контрольно-оціночної функції, вона одночасно є способом організації навчальної діяльності, і, при вдалому її використанні, може стати одним із самих істотних факторів стимулювання пізнавальної діяльності студентів. Особливо актуальною рейтингова система

стає при переході до багаторівневої системи підготовки спеціалістів в рамках навчальних комплексів на рівнях бакалавр-спеціаліст-магістр. Рейтингова оцінка студента з навчальної дисципліни дає можливість визначити рейтинг студента з певного предмету і на потоці, і на курсі. В більшості вузів, які упровадили таку методику, рейтинги складають від 50-60 (мінімальний заліковий бал) до 100 балів. Рейтингова система оцінки знань є важливим психологічним аспектом модульно-рейтингового навчання, виявляючи і розвиваючи творчі здібності студентів, підвищуючи об'єктивність оцінки їх знань, привчаючи до здорової конкуренції в процесі навчання.

2. Система модульного навчання неможлива без рейтингового контролю і успішного упровадження цієї технології, потребує відповідного організаційного і методичного забезпечення. Очевидним недоліком системи є зменшення часу діалогового спілкування викладача зі студентами у зв'язку з тим, що більшість проміжних контрольних робіт є особисті.

3. Модульна програма – це система засобів, прийомів, за допомогою яких досягається інтегруюча дидактична мета в сукупності всіх модулів конкретної навчальної дисципліни.

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Електронні підручники як інструмент вільної освіти.
2. Сутність і особливості кредитно-модульної системи.
3. Актуальність якості підготовки фахівців у вищій школі з урахуванням кредитно-модульної системи.
4. Особливості модульної побудови робочих навчальних програм.
5. Роль інформаційних технологій у навчальному процесі.
6. Використання наукової роботи студентів у вирішенні практичних проблем регіонів.
7. Суть і значення тренінгових технологій.
8. Досвід і проблеми впровадження положень Болонського процесу в Україні.
9. Проблеми забезпечення якості фахівців у вищій школі України.
10. Освіта у глобальному суспільстві. Проблеми і перспективи.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ МОДУЛЮ І

1. Освіта у глобальному суспільстві: проблеми і перспективи.
2. Про шляхи подолання перешкод у досягненні Україною Європейського рівня підготовки фахівців.
3. Комунікативні стратегії в умовах транснаціональних проблем вищої освіти.
4. Євроінтеграція у вищій освіті: деякі практичні аспекти.
5. Головні завдання Болонського процесу.
6. Об'єктивні та суб'єктивні фактори підготовки фахівців до реалізації цілей Болонського процесу.
7. Проблеми забезпечення якості фахівців у вищій школі України.
8. Роль магістрів у досягненні цілей Болонського процесу й підвищення якості вищої освіти.
9. Порівняльний аналіз систем вищої освіти Європи і України.
10. Реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців (відповідно до свого профілю).
11. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес.
12. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої школи.
13. Шляхи забезпечення та гарантії якості вищої освіти.
14. Основні завдання, принципи та етапи формування Європейського простору вищої освіти.
15. Європейська хартія університетів (дати аналіз).
16. Лісабонська конвенція (дати аналіз).
17. Сорбонська декларація (дати аналіз).
18. Конференція вищих навчальних закладів і освітніх організацій в місті Саламанка (дати аналіз).
19. Конференція міністрів освіти в Берліні (дати аналіз).
20. Інтелектуальний капітал як чинник суспільного прогресу.
21. Роль інформаційних технологій в освітньому процесі (визначити нові технології).
22. Порівняльний аналіз систем освіти країн Європи (за вибором) і України.
23. Перспективи розвитку вищої освіти після Болонського процесу.
24. Основні проблеми реформування вищої освіти України в контексті Болонського процесу.

ЗАВДАННЯ ДО МОДУЛЮ II

1. Кредитно-модульна система: її суть і значення.
2. Додаток до диплома як засіб забезпечення можливості працевлаштування.
3. Європейська система трансферу кредитів (ECTS) .
4. Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень магістра.
5. Організація оцінки результатів магістра.
6. Принципи, шляхи і засоби адаптації вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти.
7. Структурно-функціональна схема системи освіти глобального суспільства.
8. Тренінгові технології в контексті Болонського процесу.
9. Впровадження нових інформаційних технологій в контексті Болонського процесу.
10. Основні шляхи і механізми модернізації вищої освіти в Україні.
11. Особливості модульної побудови робочих навчальних програм.
12. Електронні підручники як інструмент вільної освіти.
13. Використання наукової роботи магістрів для вирішення практичних проблем Запорізького регіону.
14. Основні документи щодо співробітництва України та Євросоюзу.
15. Основні принципи побудови систем вищої освіти Англії, Італії, Іспанії, Німеччини, Франції (за вибором).
16. Науково-технічне співробітництво України та ЄС.
17. Гармонізація архітектури системи Європейської вищої освіти як основне завдання Болонського процесу.
18. Вимоги Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ECTS).
19. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС.
20. Роль освіти в розвитку партнерства України з іншими державами.
21. Документи Болонського процесу.
22. Практичне значення Болонського процесу в умовах глобалізації.
23. Порівняльний аналіз документів: Саламанка-Прага-Берлін.
24. Методологічні засади Болонського процесу.
25. Проблеми Болонського процесу в контексті національного законодавства.

**ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ МАГІСТРІВ ЗАОЧНОЇ
ФОРМИ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ
„ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС”**

1. Реалізація основних принципів Болонської декларації у вищих навчальних закладах .
2. Використання нових інформаційних технологій у вищих навчальних закладах.
3. Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави.
4. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти.
5. Основні завдання , принципи та етапи формування Європейського простору вищої освіти.
6. Вища освіта в Західній Європі (обрати одну із країн для аналізу).
7. Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України.
8. Принципи, шляхи і засоби адаптації вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти.
9. Перспективи і розвиток вищої освіти України у контексті приєднання України до європейського простору вищої освіти.
10. Глобалізація і Болонський процес.
11. Освіта і наука в умовах глобалізації.
12. Шляхи подолання перешкод у досягненні Україною європейського рівня підготовки фахівців.
13. Сутність і особливості Болонського процесу.
14. Особливості впровадження кредитно-модульної системи навчання.
15. Євроінтеграція у вищій освіті: проблеми і перспективи вирішення.
16. Реалізація цілей Болонського процесу в умовах глобалізації.
17. США і Західна Європа: порівняльний аналіз національних систем вищої освіти.
18. Використання технології модульного навчання при вивченні предмету (обрати за фахом).
19. Порівняльний аналіз систем вищої освіти країн Європи та України.
20. Практичне значення Болонської декларації.
21. Досвід застосування ECTS у навчальному просторі.
22. Тренінгові технології як чинники підвищення якості продукції.
23. Філософія і тенденції створення єдиного освітнього простору в контексті Болонського процесу.
24. Переваги Болонського процесу.
25. Моделі організації кредитно-модульної системи (за вибором).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. В умовах глобалізації ХХІ ст. широке розповсюдження отримала модульно-рейтингова технологія організації навчального процесу як альтернатива традиційній технології, побудованій на пасивних принципах навчання і здатній тільки на масове виробництво "середніх" спеціалістів. Введення модульної організації навчального процесу з окремих дисциплін і впровадження технологій, заснованих на застосуванні рейтингової системи організації самостійної роботи і оцінки їх знань, дозволяє підвищити тягу студентів до систематичного, активного оволодіння знаннями і привчити їх до самостійної оцінки свого рівня засвоєння знань. Традиційна 5-ти бальна система знань неможливо забезпечити зацікавленість в поглибленні і розширенні знань, не сприяє підвищенню активності студентів, має вузькі можливості для викладача у визначенні рівня оволодіння студентом навчального матеріалу.

2. Модульна програма – це система засобів, прийомів, за допомогою яких досягається інтегруюча дидактична мета в сукупності всіх модулів конкретної навчальної дисципліни.

3. Залікова одиниця – не абсолютна, а відносна величина – це одиниця виміру навчального навантаження, необхідного для засвоєння змістовних модулів або блоку змістовних модулів. Вона вимірює навантаження студента щодо загального річного навантаження. При цьому зберігається різниця в трудомісткості програм різних вузів і різних напрямків утворення, наприклад, інженерного в порівнянні з гуманітарними чи іншими.

4. Рейтингова система оцінки пізнавальної діяльності студентів – система покрокового контролю й оцінки, що виражається в балах успішності засвоєння студентами різних блоків навчального матеріалу.

Перелік використаної літератури

1. Болонський процес у фактах і документах / Упорядники Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2003. - 52 с.
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.) / За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с.
3. Ван дер Венде М.К. Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе // Высшее образование в Европе. -2000. -Том XXV.-№ 3.
4. Долженко О.В. Сорбонская и Болонская декларации: Информация к размышлению // Вестник высшей школы: Alma mater. - 2000. -№ 6.
5. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. - К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2003. - 200 с.
6. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация//Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
7. Лукичев Г.А. Интеграция и эффективность - цели реформ в высшем образовании стран Европы // Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации. - 2000. -№ 26. –С 13-18.
8. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка». - 111 с.
9. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті приєднання до Європейського простору вищої освіти: Монографія / За ред. В.М. Бебика. – К.: МАУП, 2004. – 200 с.
10. Кольчугина М.Б. "Новой экономике" – новое образование // МЭиМО. – 2003. - №12. – С. 42-53.
11. Корсак К.В. В XXI век с новой парадигмой национального образования // Персонал. – 2000. - №1. – С.66-72.
12. Довженко О. Какова наша школа (по результатам международного сравнения) // Вест. высш. шк. (Alma mater). – 2002. - №3. – С.37-42.
13. Згуровский М. Болонский процесс: путем европейской интеграции // Зеркало недели. – 2003. – 18 окт. (№40). – С.17.
14. Малицкий Б.А. Состояние исследований проблем науки и использования научных знаний в Украине // Наука и науковедение. – 2002. - №3 (29). – С. 3-10.
15. Збруєва А. Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності Європейської вищої школи // Шлях освіти. – 2002. - №1. – С.18-21.

16. Актуальные вопросы глобализации // МЭиМО. – 1999. - №2. – С.47.
17. Вища освіта в Польщі. Впровадження положень Болонської декларації у 2000-2002 р.р. – К.: 2003.
18. Інтерв'ю Міністра освіти і науки України В. Кременя // День. – 2003. – 25 листоп.
19. Освіта. – 2004. – 11-18 лют. – С. 4-5.
20. Освіта і наука визначають авторитет держави: Виступ Міністра освіти і науки України В. Кременя на семінарі – нараді головних редакторів педагогічних фахових видань України // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. - №1. – С.2-5.
21. Педагогічна освіта України в стратегії Болонського процесу (інтерв'ю академіка АПН України В. Андрущенка) // Освіта України. – 2004. – 17 лют. (13). – С. 4.
22. Реформування вищої освіти і Болонський процес // Освіта України. – 2003. – 9 груд. (№92). – С.3.
23. Указ Президента України "Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України" від 17.02.04 №199. – 2004.
24. Рішення Всеукраїнської наради ректорів вищих технічних навчальних закладів "Вища технічна освіта і Болонський процес". – Х.: 2004. – 17-18 березня.
25. Степко М.Ф., Клименко Б.В., ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Болонський процес і навчання впродовж життя. – Х.: 2004. – 112 с.
26. Кремень В. Вимога часу – модернізація освіти // Освіта України. – 2003. - №39 (5056). – 27 серп. – 3 верес. – С. 2-6.
27. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
28. Похресник А.К. Европа и Украина: трансформации общества и жизненные ориентации молодежи // Персонал. – 2002. - №12. – С. 62-67.
29. Алексюк А.М. Експериментальне впровадження технології модульної організації навчання у вищій школі // Проблеми вищої школи. – К.: Вища шк., 1994. – Вип. 79. – С. 3-6.
30. Сікорський П.Г. Положення про модульно-рейтингову систему навчання у вищих навчальних закладах. – Львів: 2001. – С. 9.
31. Пожуєв В.І. Болонський процес і основні тенденції розвитку Європейської освіти // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя, ЗДІА. – Випуск №16. – 2004. – С. 4-22.